

संग्रह-२०

क्रमसंख्या-२६

जातक संग्रह

[भाग-४]

(सारिपुत्र र महामौद्गल्यायन महास्थविरहरू
सम्बन्धी जातकहरू)

प्रकाशक :

आनन्दकुटी विहार गुठी

आनन्दकुटी विहार

स्वयम्भू, काठमाडौं

नेपाल।

ने. रु. १२५-

प्रकाशकः

“आनन्दकुटी विहारगुठी”

(सं. द. नं. १०३१ प्र. जि. अ. का. का.)

आनन्दकुटी विहार स्वयम्भू,

काठमाडौं, नेपाल ।

फो. नं. १४४२०

(सर्वाधिकार सुरक्षित)

बुद्धाब्दः २५२६

वि. सं. २०३६

ने. सं. १४०३

ई. सं. १६८३

प्रथमावृत्ति १०००

मुद्रकः

शाक्य प्रेस.

ओमबहाल, काठमाडौं, नेपाल ।

फो. नं. : १३६०४

Collection No 20

JATAKA SANGRAHA

[Part IV]

BHIKKHU AMRITANANDA

Published by

ANANDAKUTI VIHARA TRUST

Anandakuti Vihara,
Swayambhu-Hill
Kathmandu,
NEPAL

1983

प्रकाशकीय

भगवान् बुद्धले यत्र तत्र गर्नु भएका अमूल्य उपदेश-हरूलाई संकलन गरी त्रिपिटक नामकरण गरिएको हो । त्रिपिटकमा मोटा मोटा ४६ वटा ग्रन्थहरू छन् । कुनै व्यक्तिले कुनै विषयमा केही पढ्न चाहेमा पूरा त्रिपिटक पल्टाइरहनु पर्नेछ । त्यस कठिनतालाई ध्यानमा राखी धर्नप्यासीहरूलाई सजिलो होस् भन्नाको लागि आचायं भिक्षु अमृतानन्द महास्थ-विरले त्रिपिटकमा अन्वेषण गरी अयक प्रयासद्वारा बुद्धकालीन ग्रन्थहरू लेख्ने काम शुरू गर्नु भएको हो । अहिलेसम्म १६ वटा संग्रह ग्रन्थहरू प्रकाशित भैसकेका छन् । जम्मै जमा ती ग्रन्थहरू आनन्दकुटी विहार गुठीको तरफबाट प्रकाशन गर्न पाएकोमा हामीलाई औधि खुसी लागेको छ । प्रस्तुत जातक-संग्रह-४ पनि प्रकाशन गर्न दिनु भएकोमा कृतज्ञता ज्ञापन गर्नुका साथै पूज्य महास्थविरलाई लेख्ने काममा सहयोग दिनै प्रकाशन कार्य जारी नै राख्ने विश्वास दिलाउँदै पूज्य महास्थ-विरको सुस्वास्थ्य तथा दीर्घायुको कामना गरेकाछौं । प्रस्तुत पुस्तक गुठीको २६ सौं प्रकाशन हो ।

आनन्दकुटी विहार,
स्वयम्भू, काठमाडौं, नेपाल ।
फो. नं. १४४२०,
शैष २०, ०३६

भिक्षु मैत्री
सदस्य-सचिव
आनन्द कुटी विहारगुठी ।

समर्पण

बीसौं शताब्दीको थेरवाद बौद्ध इतिहासमा
सीवंश्रथम नेपाली भिक्षुसंघका संघनायक
पदमा रहनु भएका पूज्य प्रज्ञानन्द
महास्थविरको कर कमलमा
सादर समर्पित ।

प्राची वृद्धांश
संस्कार

भी ५ महाराजाविराज बीरेन्द्र शीर विकास शाहवाट
बक्सेको सन्देश

बौद्ध पाठी बाढ्यमना उत्कृष्ट गृन्थ मानिएको विपिटकमा यत्तत्र हारिस्का दुङ्गाल्ला
विभिन्न उत्त्वनीय पात्रलक्ष क्रमबद्ध रूपले संकलित र बनीचूल गरी तयार पाइएको यो पुस्तकमे
बौद्ध छिद्रास र दर्जनको वतिरिक्त दुङ्गालीन सामाजिक विवरण पनि प्रस्तुत गरेको प्रयास
राख्नु देखिन्छ । यससाँ फ्राङ्गमाट नेपालमा धार्मिक सहिष्णुतामात्र होइन नेपालीते संसारका
बन्ध्य धर्माता पनि नहिरो कहा रात्मकू मन्त्रे झुरा विश्व तात्त्विका ब्रह्मद्वारा सिद्धार्थ गौतम बुद्ध सम्बन्धी
यह किसिको उपर्योगी गृन्थ यस्मिन् निश्चय पनि प्रत्यंतीय योगदान वस्त्रो पानुपर्छ ।

यस किसिका गृन्थ निष्पादिता उद्देश परिक्रमा गरी बोजपूर्ण कार्य सम्पादन गर्ने भिद्यु
शी ब्रह्मानन्द महास्थानिर बन्धवादका पात्र हुन् ।

P R E F A C E

For some time, I was engaged in the collection of the sutras of Venerable Sariputra Sthavira, the chief follower of Lord Buddha. I suppose that the present work will be completed in three volumes of which the first part of the collection of the main sutra is already in the press. In the mean time, I thought that the collection of Jatakas about him would equally be beneficial. Thus I have prepared this collection.

In this collection, I have translated the Jatakas which were told about Venerable Sariputra and Mahamaudgalyayana Sthaviras and Losaka Tissa Sthavira.

Though the Jataka of Venerable Losaka Tissa Sthavira was not in the same context as Sariputra Sthavira, I have included it in this collection because it throws some light on the life of the Sariputra Sthavira.

(12)

Now, all the Jatakas regarding Sariputra and Mahamaudgalyayana Sthaviras have been collected in this volume.

This is the collection of twenty three Jatakas of which eighteen are on Sariputra, four on Mahamaudgalyayana and one on Losaka Tissa Thera.

Among these, as it is not Possible to trace out which one, in the context of Sariputra, was told first. I have thus presented them in the following order:

In connection with Sariputra Sthavira:

1. Titthiyajataka, JA. I-II- p. 139, No. 25.
2. Tittirajataka, JA. I-II. p. 163, No. 37,
3. Nandajataka, JA. I-II. p. 168, No. 39.
4. Visavantajataka, JA. I-II. p. 228, No. 69
5. Parosahassajataka, JA. I-II. p. 300, No. 99.
6. Parosatajataka, JA. I-II. p. 303, No. 101.
7. Jhanasodhanajataka, I-II. p. 350, No. 134.
8. Candabhajataka, JA. I-II. p. 351, No. 135.
9. Kakkarajataka, JA. I-II. p. 486, No. 20 .
10. Kundakakucchijataka, JA, I-II. p. 570, No. 254.
11. Abbhantarajataka, JA. I-II. p. 656, No. 281.

12. Labhagarahajataka, JA. I-II. p. 656, No.281
13. Supattajataka, JA, I-II. p. 663, No. 292.
14. Cullakalingajataka, JA. III. p. 1, No. 301.
15. Mamsajataka, JA. III. p. 34, No. 315.
16. Karandajataka, JA, III. p. 118, No. 356.
17. Vannarohajataka, JA. III. p. 132, No. 361,
- 18, Sarabhangajataka, JA. IV. p. 237, No. 483.

In connection with Losaka Sthavira:

19. Losakajataka, JA. I-I . p. 176, No. 41.

In connection with Mahamaudgalyayana :

20. Illisajataka, JA. I-II. p. 254. No. 78.
21. Pucimandalajataka, JA. III. p. 24, No. 311.
22. Dipijataka, JA. III. p. 340, No. 426.
23. Sarabhangajataka, JA. V . p. 15, No. 522.

Prior to this, three volumes about the Jatakas have already been published, some in the context of the Brahmans, some in the context of the house-holders and some in the context of the monks.

So it is the fourth in the collection of Jataka and twentieth in the collection of Budd-

(14)

has' time" publications and the twenty sixth in the series 'of Anandakuti Vihara Trust publication."

For the sake of convenience to the readers it includes the words of annotation, the name list, series of words and the list of verses have been list mentioned as they were in earlier publications.

I am very greatful to Mr. Vatu Krishna 'Bhushan' M. A. for reading the proof etc. I would also like to thank Reverend Maitri for primarily writing the name list and the list of word and also to Mr. Khadga Bahadur, a devotee, for his toil regarding the press-work.

Ananda Kuti Vihara, —Bhikkhu Amritananda
Swayambhu, Kathmandu,

Nepal.

Jan. 7th. 1983.

Tel. 14420.

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ।

प्राककथन

केही दिन यता बुद्धकालीन संग्रहको कामको शिलशिलामा भगवान् दुद्धका प्रथम अग्रश्रावक हुनु भएका शर्मसेनापति सारिपुत्र स्थविरको सम्बन्धमा मूल सूत्रहरूको संग्रह सम्पादन गर्ने काममा लागेको थिएँ । वहाँको बारेमा संग्रहहरू सम्भवतः तीन भागमा समाप्त हुने अनुमान गरेको छु र जसमध्ये प्रथमभागको मूल सूत्रहरूको संग्रह चाहिं हाल छापिदै छ । यसै बीच एक दिन मेरो मनमा वहाँको सम्बन्धमा बताइएका जातकहरूको संग्रहगर्नु पनि उत्तिकै लाभदायक हुनेछ भन्ने लागेपछि यो संग्रह तयार पारेको हुँ ।

यो संग्रहमा सारिपुत्र मौद्रणस्यायन स्थविरहरू र लोकक तिस्त (तिश्य) स्थविरको सम्बन्धमा बताइएका जातकहरूको अनुवाद गरिदिएको छु । यद्यपि लोकक जातक सारिपुत्र स्थविरको कारणमा बताइएको होइन तापनि स्थविरको जीवनी सम्बन्धी केही कुरा भएको हुँदा यसलाई पनि मैले यसमा समावेश गरेको हुँ । अब यस संग्रहमा जति पनि सारिपुत्र तथा

(१६)

महामौद्गुल्यायन न्यविरहरू सम्बन्धी जातक-कथाहरू छम् तो सबै
यसमा संकलन भएका छन् ।

यस संग्रहमा संग्रहित भएका जम्मा २३ वटा जातक-
कथाहरूमध्ये १८ वटा सारिपुत्र स्थविर सम्बन्धी, चारवटा
मौग्दल्यायन स्थविर सम्बन्धी र एउटा लोसक तिस्र स्थविर
सम्बन्धी छन् ।

यी जातकहरूमध्ये कुन चाहिं जातक सारिपुत्र स्थविरको
कारणमा पहिले बताइएको हो भन्ने कुरा छुटचाउन अपठेरो
भएको हुँदा मैले चाहिं यसमा जातकको क्रमसंख्या अनुसार
राखिएको छु—

सारिपुत्र स्थविर सम्बन्धी

१. तितिवज्ञातकं, जा. अ. क. I-II पृ. १३६, नं. २५ पृ. १.
२. तितिरजातकं, जा. अ. क. I-II. पृ. १६३, नं. ३७ पृ. ८
३. वन्धजातकं, जा. अ. क I-II. पृ. १६८, नं. ३६. पृ. १५.
४. विसवन्तजातकं, जा. अ. क. I-II. पृ. २२८, नं. ६६. पृ. १६.
५. परोसहस्रजातकं, जा. अ. क. I-II पृ. ३००, नं. ६६ पृ. २३.
६. परोसतजातकं, जा. अ. क. I-II. पृ. ३०३, नं. १०१. पृ. २७
७. कानसोष्ठजातकं, जा. अ. क. I-II. पृ. ३५०, नं. १३४. पृ. २८
८. चन्द्राभजातकं, जा. अ. क. I-II. पृ. ३५१, नं. १३५. पृ. ३०
९. कश्करजातकं, जा. अ. क. I-II. पृ. ४८६, नं. २०६. पृ. ३२

१. यसै पुस्तकको पृष्ठ ।

(१७)

१०. तुण्डकार्षिजातकं, जा. अ. क. I-II. पृ. ५७०, नं. २५४.
पृ. ३५
११. अडमन्तरजातकं, जा. अ. क. I-II. पृ. ६५६, नं. २८१
पृ. ४४
१२. लाभगरहजातकं, जा. अ. क. I-II. पृ. ६५६, नं. २८७,
पृ. ५७.
१३. सुषत्तजातकं, जा. अ. क. I-II. पृ. ६६३, नं. २६२. पृ. ६१
१४. चुल्कालिङ्गजातकं, जा. अ. क. III. पृ. १. नं. ३०९ पृ. ६०
१५. रस्तजातकं, जा. अ. क. III. पृ. ३४, नं. ३१५. पृ. ७६
१६. कारणजातकं, जा. अ. क. III. पृ. ११८, नं. ३५६. पृ. ८५
१७. वस्त्रारोहजातकं, जा. अ. क. III. पृ. १३२, नं. ३६१,
पृ. ६१.
१८. सरमङ्गजातकं, जा. अ. क. IV. पृ. २६७, नं. ४८३. पृ. ६६

लोसक तिस्त स्थविर सम्बन्धी

१९. लोसकजातकं, जा. अ. क. I-II. पृ. १७६, नं. ४१.
पृ. ११६

महामौद्गल्यायन स्थविर सम्बन्धी

२०. इत्तीसजातकं, जा. अ. क. I-II. पृ. २५४, नं. ७८.
पृ. १३३.
२१. पुष्टिमन्त्रजातकं, जा. अ. क. III. पृ. २४, नं. ३११.
पृ. १५०

(१८)

२२. शीपिजातकं, जा. अ. क. III. पृ. ३४०, नं. ४२६.

पृ. १५५

२३. सरमङ्गजातकं, जा. अ. क. VI. पृ. १५, नं. ५२२ पृ. १६२

यो भन्दा अधि 'कुनै एक ब्राह्मणको कारणमा, कुनै एक गृहस्थी आदिको कारणमा तथा कुनै एक भिक्षुको कारणमा' वताइएका जातक-संग्रह-३ भाग सम्म प्रकाशित भैसकेकाछन् । अतः यो चौथो जातक संग्रह हो । बुद्धकालीन संग्रहको २० सौं र गुठीको प्रकाशन क्रमको २६ सौं प्रकाशन ग्रन्थ हो ।

पाठकहरूको सुविधाको लागि अधि अधिका ग्रन्थहरूमा कै यसमा पनि पादटिप्पणीका शब्दहरू समेत अन्तरगत गरी नामावली, शब्दावली तथा गाथासूची ग्रन्थको अन्तमा राखिएको छु ।

भी बहुज्ञ 'झूलज' एम. ए, ले अधि अधि जस्तै यस पुस्तकको भाषा सँशोधन सहित प्रूफ आदि हेरी सहयोग गर्नु भएकोमा धेरै अनुगृहित भएको छु । नामावली आदि शब्दहरूको प्रारम्भिक लेखाइको काम आयुष्मान् भेजी भिक्षुले गरिदिनु भएको र दिनहु कै प्रेसमा गई प्रूफ ल्याउने लेजाने काम गरिदिनु भएकोमा भी उझाहादुर उपासकलाई पनि हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गरेको छु ।

आवश्यकुटी बिहार गुठीको तरफबाट प्रमुत जातक संग्रह प्रकाशित गरिदिएकोमा गुठीका सदस्य-सचिव आयुष्मान् भेजी भित्ति

(१६)

सहित सबै गुठीका सदस्यहरूलाई पनि हार्दिक धन्यवाद
दिएको छु ।

“चिरं तिट्ठतु सम्प्रो”

-भिक्षु अमृतानन्द

आनन्दकुटी बिहार
स्वयम्भू, काठमाडौं,
नेपाल ।
फो. नं, १४४२०,

पौष २३, २०३६,

मूल ग्रन्थहरू—

१. जातकपालि (नालन्दा प्रकाशन) ।
- २ जातदाटुकथा (हेवावितारण प्रकाशन, श्रीलंका) ।

संकेत-शब्दको अर्थ—

अ. क. = अथकथा ।

चुल्ल. व. पा. = चुल्लवग्गपालि ।

जा. पा. = जातकपालि ।

जा. अ. क. = जातक अर्थकथा ।

धर्म ग. अ. क. = धर्मपदटुकथा (बुद्धदत्तत्थेर)

पपं. सू. = पपञ्चसूदनी ।

बु. प. भा-१. = बुद्धकालीन परिब्राजक भाग-१.

बु. ब्रा. = बुद्धकालिन ब्राह्मण ।

बु. श्रावि. च. = बुद्धकालिन श्राविका चरित ।

सुत्त. नि. = सुत्तनिपात ।

सुत्त. नि. अ. क. = सुत्तनिपातटुकथा ।

सं. नि. = संयुत्तनिकाय ।

सं. नि. अ. क. = संयुत्तनिकायटुकथा ।

त्रि-पिटक-सूची

सुत्तपिटक :	विनवपिटक :	अमित्रमपिटक :
१—दीघनिकाय	१—पाराजिकपालि	१—धर्मसङ्गणि
२—मज्जिमनिकाय	२—पाचित्तिथपालि	२—विमङ्ग
३—संयुसनिकाय	३—महावगगपालि	३—धाहुकथा
४—अडगुत्तरनिकाय	४—चुल्लवगगपालि	४—पुण्डलपञ्चति
५—खुदकनिकाय	५—परिवारपालि	५—कथावस्थु
(१) खुदकपाठ		६—यमक
(२) धर्मपद		७—पट्ठान
(३) उदान		
(४) इतिखुत्तक		
(५) सुत्तनिपात		
(६) विमानवत्सु		
(७) पेतवस्थु		
(८) थेरगाथा		
(९) थेरीगाथा		
(१०) जातक		
(११) निदेश [१—महानिदेश २—चुल्लनिदेश	
(१२) छटिसम्बिदामग		
(१३) अपदान		
(१४) खुदवस		
(१५) खरियापिटक		

Dhamma.Digital

विषय-सूची

पृष्ठः

प्रकाशकीय

... ...

प्राप्तकथन

... ...

१. तित्थ जातक

... ... १.

Dhamma Digital

(यस जातकमा आफूसँग बस्ने एक भिक्षुको मनसाय
बुझन नसकी सारिपुत्र स्थविरले उसलाई कुनै महत गर्ने
सक्नु भएन । पछि बुद्धले उसलाई कमल फूलमाथि
ध्यान गराई अरहत् गराउनु भयो । यस्तै गरी अतीतमा
घोडाको मनसाय बुझन सकेको कुरा यसमा उल्लेख
भएको छ ।)

२. तित्तिर जातक ८.

(छवर्गीय भिक्षुहरूका शिष्यहरूले अघि अघि गई
आसनदूर कब्जा गर्ने भएको हुँदा पछि आउनु भएका

सारिपुत्र स्थविर एक दिन आसन नपाई बाहिर बस्नु भएको थियो । दुष्टले जेठोलाई आदर राख्नु पष्टे भनी अतीतमा पक्षिहरूले पनि जेठोलाई सम्मान गरेका थिए भन्ने कुरा यसमा उल्लेख भएको छ ।)

३. नन्द जातक १५.

(यस जातकमा सारिपुत्र स्थविरसेंग बस्ने एक भिक्षु कहीले आज्ञाकारी हुन्थ्यो भने कहीले अटेर । अघि पनि पैसा भएको ठाउमा पुग्दा अहंकारी र पैसा नभएको ठाउँमा आज्ञाकारी हुन्थ्यो भन्ने कुरा यसमा उल्लेख भएको छ ।)

४. विसवन्त जातक १९.

(एक दिन रोटी खाएको बारेमा एक भिक्षुले सुनाएको कुराबाट सारिपुत्र स्थविरलाई धर्मसँवेग उत्पन्न भएको थियो । अनि त्यहाँदेखि वहाँले पीठोको रोटी न खाने निश्चय गर्नुभयो । अघि पनि एक चोटि प्रयोगगरेको विषलाई नक्खिने सर्प भएको थियो भन्ने कुरा यसमा उल्लेख भएको पाइन्छ ।)

५. परोसहस्र जातक २३.

(भगवान्‌ले संक्षेपमा बताउनु भएका कुराहरूको अर्थ सारिपुत्र स्थविरले ब्याख्यान गर्न सक्नुहुन्छ भन्ने प्रशंसा गरिरहेको बेलामा अघि पनि संक्षिप्त कुराको

(२४)

अर्थं बुझन सक्ये भनी बुद्धले पनि प्रशंसा गर्नुभएको
थियो । अघि वहाँले 'केही छेन' भन्ने शब्दको अर्थ
बुझनु भएको थियो ।)

६. परोसत जातक २७.

(यसमा पनि उपरोक्त कथामा जस्तै संक्षिप्त कुराको
अर्थं बुझन सक्ने कुरा समावेश भएको पाइन्छ ।)

७. छानसोधन जातक २८.

(त्रयस्त्रिश देवलोकबाट भगवान् बुद्ध संक्सस नग-
रमा ओल्हनु भएको बेलामा त्यहाँ वहाँले संक्षिप्त
रूपमा सोच्नु भएको कुराको उत्तर सन्तोषपूर्वक दिनु
भएको थियो । अतीत समयमा पनि सारिपुत्र स्थविरले
'न छ न छेन' भन्ने जस्ता शब्दको अर्थं बुझनु भएको
थियो भन्ने कुरा यसमा उल्लेख भएको छ ।)

८. चन्द्राभ जातक ३०.

(यस जातकमा पनि उपरोक्त जातकमा छै संक्सस
नगरको कुरा र अतीत समयमा 'चन्द्राभं सुरियाभं' भन्ने
जस्ता संक्षेप शब्दको अर्थ विस्तार पूर्वक सारिपुत्र स्थवि-
रले बुझनु भएको थियो भन्ने कुरा यसमा समावेश भएको
छ ।)

(२५)

९. कक्कर जातक ३२.

(सारिपुत्र स्थविरसँग बस्ने एक भिक्षु आफनो शरीर तन्दुरुस्त राख्न सिपालु भएको बारेमा यो जातकको कुरा बताउनु भएको हो ।)

१०. कुण्डककुच्छि जातक ३५.

(सारिपुत्र स्थविरले एक गरीब बुढीको भोजन स्वीकार गरी उसलाई उपकार गर्नुभएको प्रसंगमा अघि पनि एक ब्यापारीले एक बुढीलाई घोडाको बच्चादिर्झ उपकार गएको थियो भनी यो जातकको कुरा बताउनु भएको हो ।)

११. अबभन्तर जातक ४४.

(एक दिन विम्बादेवी स्थविरालाई पेट दुखेकोबेलामा वहाँको निमित्त सखर भएको रस पाए हुन्थ्यो भनी राहुल श्रामणेरले सारिपुत्र स्थविरलाई भनेपछि स्थविरले त्यस्तो रस उपलब्ध गराइदिनु भएकी थियो । अतीत समयमा पनि आंप खाने इच्छा भएको महारानीको इच्छा एक सुधाले पूरा गरेको थियो ।)

१२. लाभगरह जातक ५७.

(सारिपुत्र स्थविरसँग बस्ने एक भिक्षु लाभसत्कार हुने बाटो जान्न चाहन्थ्यो । पछि स्थविरले उसलाई सो

(२६)

बाटो सम्बन्धी कुरा सुनाउंदा घृणा गरी उ फर्केको
थियो । अघि पनि लाभहुने बाटोलाई बोधिसत्त्वको
शिष्यहुने एक माणवले निन्दा गरेको थियो ।)

१३. सुपत्त जातक ... ६१.

(एक दिन विम्बादेवी स्थविरालाई पेट दुखेको
बेलामा राहुल भद्र श्रामणेरले सारिपुत्र स्थविरकहाँ गई
रोहित माछाको रस पाएमा वहाँकी आमाको पेटदुख्न
निको हुने थियो भनी भन्दा वहाँले कोशल राजाको
दरबारमा गई त्यस्तो आहार लाभ गराइदिनु भएको
थियो । अतीत समयमा पनि माछा खाने इच्छा गरेकी
सुफस्सा भन्ने कागिनीको इच्छा सुखुमो भन्ने कौवाले
पूरा गराइदिएको थियो ।)

१४. चुल्लकालिङ्ग जातक ... ६७.

(वैशालीवासी चार बहिनी निगणीहरूले सारिपुत्र
स्थविरसँग अनेक प्रश्नहरू सोधेका थिए । स्थविरले
जम्मैका उत्तरहरू दिनुभयो । पछि उनीहरूसँग प्रश्नसोध्दा
उनीहरूले दिन नसकेपछि उनीहरू बुद्धर्ममा भिक्षुणी
भए । बुद्धि पुन्याई काम गन्यो भने वलियोलाई पनि हरा-
उन सकिन्द्य भन्ने कुरा यसमा दर्शाइएको पाइन्छ ।)

१५. मंस जातक ... ७९.

(विरेचन पिएका भिक्षुहरूलाई सुस्वादिला भोजन-

हरू लाभगराई स्थविरले महत गर्नु भएको कुरा
यसमा छ । त्यस्तैगरी अघि मासु माग्नेहरूले मागे
अनुसार मासु पाएको कुरा पनि यसमा समावेश भएको
पाइँछ ।)

१६. कारणिडय जातक ८५.

(सारिरपुत्र स्थविरले बाटामा देखे देखेका मानिसहरू-
लाई बोलाई बोलाई शीलदिनुहुन्थ्यो । वहाँ प्रतिको
गौरबले उनीहरू शील लिन्थे तर पालन भने गर्दैनथे ।
शील लिएकाले शील पालन नगरेको कुरा थाहापाई
वहाँ दिक्कमान्नु हुन्थ्यो । माग्नेलाई मात्र शील दिनु
बेशहुनेछ भन्ने कुरा सबै भिक्षुहरूले भने । अघि पनि एक
आचार्यले यस्तै गर्दय्यो र पछि एक शिष्यले देखाएको
दृष्टान्त देखेर आचार्यको चित्त बुझेको थियो ।)

१७. वण्णारोह जातक ९१.

(सारिरपुत्र र महामौद्गल्यायन स्थविरहरू एक
प्रत्यन्त गाउँमा बसिरहनुभएको बेलामा एक पुरुषले
वहाँहरूलाई फुटाउने असफल प्रयास गरेको थियो ।
अहीतमा पनि एक स्यालले मिलेर बसेका एक सिंह र
बाघलाई फुटाउने असफल प्रयास गरेको थियो । मित्रता
भनेको दृढ विश्वासमा आधारित हुन्छ भन्ने कुरा
यसमा देखाइएको छ ।)

(२८)

१८. सरभमिग जातक ... ९६.

(श्रावस्तीमा बुद्धले गण्डम्ब भन्ने आपको रुखमनि
यमक-प्रातिहार्य देखाउनु भएको कुरा र आफुलाई
मार्छु भनी लखेटी आएका राजा खाडलमा खसे पछि
सरभमृगले सो राजालाई ज्यान बचाइदिएको जस्ता
मत्पुरुषगुणका कुरा यसमा उल्लेख भएको छ ।)

१९. लोसक जातक ... ११९.

(एक दरिद्र कुलको अभागी केटालाई सारिपुत्र
स्थविरले प्रब्रजित गर्नु भएको थियो । लोसक तिस्स
स्थविर नामले उ चिन्दथ्यो । उसले यस जीवनमा
कहिले पनि पेटभरी खान पाएको थिएन । अन्तमा उ
परिनिर्वाण हुने दिनमा इथविरले आफैले भिक्षापात्र
समाती उसलाई चतुमधु खुवाउनु भएको थियो । अघि
उसले एक आगन्तुक भिक्षुलाई पठाएको भोजन अत्तोमा
राखिदिएको थियो ।)

२०. इल्लीस जातक १३३.

(राजगृहमा एक महाधनी सेठ थियो । उ यति
कंजूस थियो कि सिन्कोको टुप्पोले पनि कसैलाई केही
दिन्नथ्यो । एकदिन उसलाई पीठोको रोटी खाने इच्छा
भयो । कसैले देखलान् भनी उ साततले प्रासाद माथि
गई रोटी पकाउन थाल्दा त्यहाँ महामौद्गल्यायन

(२६)

स्थविर आउनुभयो । वहाँलाई एक टुक्रा रोटी दिनको
लागि लोग्ने स्वासनी दुबैले रोटी चूँडात्न नसकी
भएभरको रीटी वहाँलाई नै दिए । वहाँले उपदेश
सुनाउनु भयो । पछि उनीहरू बुद्धभक्त भए । अघि
पनि यो सेठ कंजूस नै थियो ।)

२१. पुचिमन्द जातक १५०.

(महामोद्गल्यायन स्थविरले आफू बस्ने ठाउँमा
एकचोर बस्न आएको देखेर उसलाई वहाँले लखेटी
पठाउनु भयो । अघि चाहिं नीमको वृक्षदेवताले त्यस्तै
गरी चोरलाई लखेटेका थिए ।)

२२. दीपि जातक १५५.

(महामोद्गल्यायन स्थविर एक पहाडमा बस्नु भएको
बेलामा त्यहाँ एउटी बाख्रीले आफूलाई मार्छु भनी
बसिरहेको चितुवालाई छकाई ज्यान बचाएर गएको
कुरा वहाँले देख्नुभयो । अघि चाहिं ज्यान बचाउँछु
भन्दा भन्दै बाख्रीलाई चितुवाले मारिदियो ।)

२३. सरभङ्ग जातक १६२.

(सारिपुत्र स्थविर परिनिर्वाण भएपछि मोद्गल्या-
यन स्थविर परिनिर्वाण हुँदा बुद्ध सहित देवताहरूले
पनि वहाँको ठूलो अन्तिम सत्कार गरेका थिए । अतोत

(३०)

समयमा पनि बहाँको मृत्युहुँदा धुमधामसित अन्तिम
सत्कार गरिएको थियो भन्ने कुरा यहाँ उल्लेख भएको
पाइन्छ ।)

बोधिसत्त्वको धनुष प्रदर्शनी	१६९.
बोधिसत्त्वको प्रदर्शना	१७४.
दण्डकी राज्यको विनाग	१७८.
महासत्त्वसँग दिभिन्न प्रश्न	Digital	...	१८१.
नामावली	२०९.
शब्दावली	
गाथा-सूची	

जातक संग्रह

[भाग-४]

Dhamma.Digital

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ।

१. तित्थजातक (२५)

“धर्मसमझेहि तित्थेहि . . .” भन्ने यो धर्मदेशना धर्मसेवापति (=सारिपुत्र) को माथमा बस्ने सुवर्णकार-पुङ्क भिक्षुको कारणमा जेतवनमा बसिरहनु भएको वेलामा शास्ताले बताउनु भएको हो ।

वर्तमानः कथा Dhamma.Digital

आशय अनुशयज्ञान. (=मनको आशय सम्बन्धी ज्ञान) भनेको केवल बुद्धमा मात्र हुन्छ । अरूपमा हुन्न । त्यसैले आफूमा आशय अनुशय ज्ञान नभएको कारणले गर्दा धर्मसेवापतिले संगे बस्ने भिक्षुको आशय नजानेर अशुभकर्मस्थान (=ध्यान) को कुरा मात्रै सिकाउनु भयो । उसलाई त्यो अनुकूल भएन । किनभने— क्रमैसँग पाँचशय जन्मसम्म उ सुवर्णकारको घरमा जन्मेको थियो । घेरै समयदेखि परिशुद्ध सुन हेनै मौका उसले पाएको थियो । त्यसैले उसलाई अशुभभावना प्रतिकूल भएको हो ।

१. जा. पा. I. पृ. ८ तित्थजातक, नं. २५. अ. क. I-II पृ. १३९

चारमहीनासम्म पनि अशुभ भावनाको कुनै निमित्त (=लक्षण) सम्म पनि प्राप्तगर्न नसकी समय बितायो । आफूसँग बस्ने भिक्षुलाई अरहत्व दिल्लाउन नसकेपछि चर्मसेनापतिले “यो भिक्षु अबश्य पनि बुद्धवेनेय्य (बुद्धारा विनीत बराउनुपन्ने) पुरुष हुनुपछं । अतः यसलाई तथागतकहाँ लैजानुपन्नो” भन्ने बिचार गरी बिहान सबेरे उसलाई लिएर शास्ताकहाँ लैजानुभयो ।

शास्ताले “सारिपुत्र ! किन यो भिक्षुलाई लिएर आएको ?” भनी सोधनुभयो ।

“भन्ते ! मैले यसलाई कर्मस्थान दिएँ । चारमहीना-सम्म पनि यसले निमित्त मात्र पनि प्राप्तगर्न सकेन । अतः यो बुद्धवेनेय्य पुरुष हुनुपछं भन्ने ठानेर तपाईंकहाँ ल्याएको हुँ ।”

“सारिपुत्र ! कुनचाहिं कर्मस्थान (=ध्यान) तिमीले यसलाई दियौ त ?” *Dhamma.Digital*

“भन्ते ! अशुभ कर्मस्थान ।”

“सारिपुत्र ! तिमीमा आशय अनुशवको ज्ञान छैन । अहिले तिमी फर्केर जाऊ । संध्या समयमा आफूसँग बस्ने (शिष्य) लाई लिएर जाऊ ।”

यसरी शास्ताले स्थविरलाई फर्काईसकेपछि सो भिक्षुलाई लगाउने राङ्गो चौबर दिनलगाई उसलाई साथमा लिई भिक्षाटन्को निमित्त जानुभयो । उसको निमित्त उत्तम खाद्य-भोज्य दिनलगाई महाभिक्षुपरिवारका साथ फेरि विहारमा फर्को दिनको समय गम्भूदीमै बिताई संध्या समर्थतिर

सो भिक्षुलाई लिएर विहार चारिका गर्दै आँपको बनमा एक पोखरी निर्माण गरी त्यसमा ठूलठूला कमलफूलका बोटहरू बनाई त्यसमा पनि एक ठूलो कमलकोफूल बनाई “भिक्षु ! यो फूल हेरेर बस” भनी बसाली शास्ता गन्धकुटीमा फर्कनु भयो । सो भिक्षु त्यो फूललाई हेरेरै बस्यो । भगवानले सो फूल ओइलाई दिनुभयो । उसले हेर्दैहीदै त्यो फूल ओइलिएर बिरूप भएर गयो । अनि क्षणभरमै चारैतिरबाट फूलका पातहरू छरे । त्यसपछि केशरी पनि छरेर बीजकोष (कणिका) मात्र बाँकीरह्यो । यो देखेर उसले सोच्यो— “यो कमलफूल भरखरै मात्र दशनीय तथा राम्रो थियो । तर केही छिनपछि उसको रंग बदलिएर गयो, पातहरू र केशरीहरू पनि छरेर गए र बीजकोष मात्र बाँकीरह्यो । यस्तो फूललाई त जराले छुन्छ भने मेरो शरीरलाई नछुने त कुरै छैन । सबै संस्कार अनित्य रहेछ ! ” भनी विपश्यना ध्यान गन्यो । शास्ताले उसको चित्त विपश्यनामा आरुढ भएको बुझी गन्धकुटीमा बसी आभास फैलाई यो गाथा भनुभयो—

“उच्छिन्म सिनेहमस्तनो, कुमुदं सारदीकं व पाणिना ।
सन्तिमगमेव नूहय, निष्वाणं सुगतेन देसितं ति ॥”

अर्थ—

“फूलको लतालाई हातले भाँच्ने क्यै आफूमा भएका रागलाई भाँच र सुगतले देशना गर्नुभएको निर्वाणको शान्ति-मार्गलाई मात्र बढाऊ ।”

गाथाको अवशानमा अरहत्व प्राप्तगरी “वल्ल सबै भव संसारबाट मुक्त भएँ” भनी सो भिक्षुले यसो भन्यो—

१. “सो बुत्यवासो परिपुणमानसो, क्षीणासबो अन्तिमदेहधारी । चिशुद्धसीलो सुसमाहितिनिधियो, जन्दो यथा राहुमुखा पमुक्तो ॥
२. “सब्रोतं मोहमहन्यकारं, विनोदयिं सबबमलं असेतं । आलोकमुञ्जोतकरो पमङ्करो, सहस्सरंसी विष जानुमा नमेति ॥”

पर्य—

१— “भरिपूर्ण मनगरी उसले ब्रह्मचर्यवास बसिसक्यो, क्षीणास्त्रवी अन्तिम देहधारी भैसक्यो, सुसमाहित इन्द्रियभई विशुद्धशीली भैसक्यो र राहुको मुखबाट मुक्त भएको चन्द्रमा जस्तो भैसक्यो ।

२— “मोहअन्धकार हटिसक्यो, निःशेष रूपले सबै मलहरू दूर गरिसक्यो, सूर्यको जस्तो आलोक फैलिइसक्यो र आकाशाना सहस्र रक्ष्मी हुने सूर्य जस्तै भैसक्यो ।”

आदि गाथाद्वारा उदान प्रकट गर्दै गई भगवानलाई बन्दना गन्यो । स्थविर पनि आउनुभई आफूसँग वस्ने भिक्षुलाई लिएर जानुभयो’ । यो कुरा भिक्षुहरूको वीचमा प्रकट भयो । धर्मसभामा भिक्षुहरू दशबलको गुण वर्णना गर्दै बसे— “आवुसो ! आशय अनुशय ज्ञानको अभावले गर्दा सात्पुत्र स्थविरले

-
१. यो सुवर्णकार भिक्षुको कुरा धम्म. प. अ. क. पृ. ६८३. मार्ग-वर्गमा सविस्तार उल्लेख भएको छ ।

आफूसँग बस्ने भिक्षुको आशय अनुशय बुझन सक्नु भएन
शास्ताले बुझनुभई एकै दिनमा उसलाई प्रतिसम्भिदा ज्ञान
सहित अरहत्व प्रदान गर्नुभयो । अहो ! बुद्धहरू कति आनु-
भाव सम्पन्न हुन्छन् !! ”

शास्ता आउनुभई बिच्छधाई राखेको आसनमा
बस्नुभई “भिक्षुहो ! यहाँ के कुरा गरी बसेका थियो ?” भनी
सोधनुभयो । •

“भन्ते ! हामी कसेको विषयमा कुरा गरिरहेका होइनौं
तपाइकै विषयमा हो । धर्मसेनापतिसँग बस्ने भिक्षुको आशय
अनुशय ज्ञानको विषयमा हो ।”

“भिक्षुहो ! यो कुनै आश्चर्य होइन जो कि अहिले
बुद्ध भएर उसको आशय अनुशयको कुरा मैले जानै । अघि
पनि मैले उसको आशय अनुशयको बारेमा जानेकै थिए” भनी
भन्नुभई शास्ताले वितेका कुराहरू प्रस्तुत गर्नुभयो ।

अतीत कथा

अतीत समयमा बाराणसीमा ब्रह्मवत्सले राज्य गर्दथे ।
त्यसबखत बोधिष्ठत्व राजालाई अर्थ र धर्मको अनुशासन गन
अपात्यभई बसेका थिए । राजाले त्यस समयमा मंगलघोडा-
नुहाउने ठाउँमा घोडीहरूलाई नुहाएका थिए । त्यसले
मंगलघोडा नुहाउन ओल्हन चाहेन । मएस गएर

राजालाई भन्यो—

“महाराज ! नुहाउने ठाउँमा मंगलघोडा ओलहन चाहेन ।”

“जाऊ पण्डित ! के कारणले मंगलघोडा नुहाउने ठाउँमा ओल्ही नुहाउन नचाहेको रहेछ भन्ने कुरा बुझेर आऊ” भनी राजाले बोधिसत्त्वलाई त्यहाँ पठाए ।

“हवस् देव !” भनी बोधिसत्त्व नदीको किनारमा गई घोडालाई हेरी घोडा स्वस्थ्य रहेको जानी “किन यो यहाँ ओल्ही नुहाउन नचाहेको रहेछ” भन्ने विचारगरी “यस ठाउँमा पहिले अरुलाई नुहाएको होला त्यसैले घृणा लागेकोले त्यस ठाउँमा ओलहन नचाहेको होला” भनी बुझी सएससँग सोधे— “हे सएस ! के यहाँ पहिले कुनै घोडालाई नुहाएको थियो ?”

“हो स्वामी ! यहाँ अरु घोडाहरुलाई नुहाएको थियो ।”

“आफ्नो श्रेष्ठताको कारणले गर्दा यो यहाँ ओल्ही नुहाउन नचाहेको होला यसलाई अन्ते नुहाइदिनुपछ्य” भन्ने विचार गरी उसको मनको आशय बुझी बोधिसत्त्वले “हे सएस ! घिउ, मह आदि मिलाएको पायस पनि फेरो फेरी खाँदा अघाउँछ । यो घोडा यहाँ धेरैपटक नुहाइसक्यो । अतः यसलाई अन्त कर्ते ओराली नुहाऊ र पानी पनि पिलाऊ” भनी गाथा भने—

“मध्यमध्ये हि तिथ्येहि, अस्सं पायेहि सारथि ।
अच्चासवस्तु पुरिसो, पायासस्पि तत्पति'ती ॥”

अर्द—

“हे सारथी ! वसनाई अर्के ठाउँमा नुहाऊ, अधिक पायस खानाले त्यसबाट पनि अघाइन्छ ।”

अनि उसले मगलघोडालाई अर्के ठाउँमा लगी नुहायो । घोडा नुहाई पानी पिइरहेको बेलामा बोषिसत्त्व राजाकहाँ गए ।

“हे तात ! घोडाले नुहाई पानी पियो के ?” भनी राजाले सोधे ।

“हे देव ! नुहायो ।”

“पहिले किन न नुहाएको ल ?”

“यो यो कारणले” भनी बोषिसत्त्वले सबै कुरा बताए ।

“यसरी पञ्चको वनि आशय बुझनसबने अहो पण्डित !”

भनी बोषिसत्त्वाई ठूलो यश प्रदानगरी राजा जीवनको अन्तमा कर्मानुसार गए । बोषिसत्त्व पनि आफ्नो कर्मानुसार गए ।

शास्ताले “भिक्षुहो ! अहिले मात्र यसको आशय बुझेको होइन अधि पनि बुझेकै थिएँ” भनी यो धर्मदेशना प्रकाशपार्नुभई पूर्वाधिको सञ्चन्ध देखाई जातक (=पूर्वजन्मको कुरा) समाप्त गर्नुभयो ।

‘स्यस बखत यो भिक्षु घोडाधियो । राजा मानन्द विए । पण्डित अमात्य चाहिं मैं यिएँ ।’

२. तित्तिरजातक (३७)

“ये बुद्धैमप्यायति” भन्ने यो धर्मदेशना सारिपुत्र स्थविरलाई शयनासनबाट हटाएको कारणमा बताउनु भएको हो ।

वर्तमान कथा
Dhamma.Digital

अनाथचिछकले विहार बनाई दूत पठाएपछि शास्ता राजगृहबाट निस्कनुभई बैशालीमा पुगो त्यहाँ इच्छानुसार बसी “आवस्तीमा जानेछु” भनी बाटो लाग्नुभयो ।

त्यसबत्त घबर्गीयका शिष्यहरू अगाडि अगाडि गई स्थविरहरूले आसन ग्रहण गर्नुभन्दा अगावै “यो आसन हाम्रा उपाध्यायहरूको निमित्त यो आचार्यहरूको निमित्त” भन्दै

१. सिंहल र रोमनमाः ‘बुद्ध’ ।

२. जा. पा. I. पृ. १०: तित्तिरजातक, नं ३७, अ. क. I-II पृ.
१६३.

शयनासनहरू रोकेर राख्छन् र पछाडि आएका स्थविरहरूले शयनासनहरू पाउदैनन् । सारिपुत्रका शिष्यहरूले पनि स्थविरको निमित्त शयनासन खोजदा पाउन सकेनन् र शयनासन नपाए-पछि सारिपुत्र स्थविर शास्ताको शयनासनको नजिक एउटा रुखमनि बस्नुभयो । अनि बसेर तथा चंक्रमण गरेर समय बिताउनुभयो । भगवान प्रत्यूष समयमा बाहिर निस्कनुभई खोक्नुभयो । स्थविरले पनि खोक्नुभयो ।

“यो को हो ?”

“भन्ते ! म सारिपुत्र हुँ ।”

“सारिपुत्र ! यसबेला महाँ के गर्दैछौ ?”

अनि स्थविरले भएभरको कुरा सुनाउनुभयो । स्थविरको कुरा सुनेर शास्ताले— “यी भिक्षुहरू मेरो जीवन-काल भित्रै यसरी परस्पर अनादर गरी बस्छन् भने मेरो परिनिर्वाण भइसकेपछि के नगर्नानि !” भन्ने कुरा विचार गर्दागर्दै भगवानको मनमा धर्मसंवेग उत्पन्न भयो । अनि विहान भएपछि भिक्षुसंघलाई एकत्रित पारी भिक्षुहरूसँग सोधनुभयो— “भिक्षु हो ! यो कुरो साँचो हो के छबर्गीयका शिष्यहरू अगाडि अगाडि गई स्थविरहरूलाई शयनासनहरू दिदैनन् ?”

“भन्ते ! साँचो हो” भनी भनेपछि भगवानले उनीहरूको निन्दा गरी धार्मिक कुरा बताउनुभई भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो— “भिक्षु हो ! कसले अग्रासन, अग्रजल, अग्रभोजन पाउन योग्य छ ?”

उनीहरूमध्ये कसैले “क्षत्रीकुलबाट प्रव्रजित हुने” भनी भने । कसैले “ब्राह्मणकुलबाट प्रव्राजित हुने” भनी भने । अरूले “विनयधर, धर्मकथिक, प्रथमध्यान लाभा, द्वितीयध्यान-लाभी, तृतीयध्यान लाभी, चतुर्थध्यान लाभी” भने । अङ्ग अरूले “स्नोतापन्न, सकृदागामी, अनागामी अरहत्, त्रैविद्य र षडभिज्ञ” भरो भने । यसरी ती भिक्षुहरूले आ-आफ्नो विचार प्रकट गर्दा शास्ताले भन्नुभयो— “भिक्षुहो ! मेरो धर्ममा अग्रासनको योग्यता क्षत्री आदि कुलबाट प्रव्रजित हुने प्रमाणकर होइन । न सौत्रान्तिक, न आभिधार्मिक, न प्रथमादि ध्यान लाभी, न स्नोतापन्नादि नै प्रमाणकर हो । भिक्षुहो ! यो धर्ममा क्रमैले सबभन्दा जेठोदेखि अभिवादन प्रत्युपस्थान नमस्कार सत्कार सम्मान गर्नुपर्छ । अग्रासन, अग्रजल, अग्रभोजन दिनुपर्छ । यही प्रमाण हो । वृद्धतरको आधारमा नै उनीहरूको योग्यता क्रम जान्नुपर्छ । भिक्षुहो ! अहिले सात्पुत्र मेरा अग्रश्रावक हुन् । धर्मचक्र अनुप्रवर्तन गर्न सक्छन् । मेरो लगत्तैपछि शयनासन पाउन योग्य छन् । यो रात शयनासनहरू नपाएर उनले रुखमनि समय बिताए । यदि तिमीहरू अहिलेदेखि नै अनादर र अगौरव राखी व्यवहार गर्न थाल्यौ भने समय बित्दै जाँदा तिमीहरू के गरी बसीला ?” अनि उनीहरूलाई अति दिनको निमित्त “भिक्षुहो ! अघि तीर्यकहरूले पनि परस्पर अनादर गरी परस्पर विरांधगरी परस्पर अलगभई बस्न हामीलाई सुहाउँदैन । हामीहरूको वीचमा जेठो पत्तो लगाई उसलाई अभिवादनादि गरी बसौं भनी राग्ररी परीक्षण गरी

‘यो हामीहरू मध्येमा जेठो हो’ भन्ने कुरा बुझी उसलाई अभिवादनादि गरी देवपथ पूरा गरेरै बसे” भनी अतीतको कुरा प्रकाशपार्नु भयो ।

अतीत कथा

अतीत समयमा हिमालतिर एउटा ठूलो बरको रुखको आश्रयलिई तित्रो, बाँदर तथा हात्ती तीनथरी प्राणीहरू बसेका थिए । उनीहरू परस्पर मिल्दैनये र परस्पर विरोधीभई बस्दथे । अनि एकदिन उनीहरूलाई यस्तो लाग्यो— “यसरी बेमेल भएर बस्नु हाम्रो निमित्त राम्रो होइन । अतः हामीहरूमा जो जेठोछ उसलाई अभिवादन आदि गरी बसौं ।”

“हामीहरूमध्ये को जेठो रहेछ” भन्ने सोचेर एकदिन “यसको उपाय यो हो” भनी तीनै जना बरको रुखमनि बसी तित्रो र बाँदरले हात्तीसँग सोधे— “हे सौम्य ! हात्ती ! यो बरको रुखलाई कहिलेदेखि तिमीले थाहापाएका छौ ?”

उ भन्दछ— “हे सौम्य हो ! म स्यानो छँदा यो बरको रुखका शाखाहरूलाई टाडमनी पारो हिँड्दथे । उभिदा यसको मूल शाखाले मेरो पेटमा ठक्कर रुवाउन्थ्यो । यसरी यो रुखलाई स्यानो छँदादेखि थाहापाएको छु ।”

फेरि दुबैले (हात्तो र तित्राले) बाँदरसँग अघि जस्तै सोधे । उ भन्दछ— “हे सौम्य हो ! म बच्चा छँदा भुईमा बसेर घाँटि नतानिकनै यो बरको विरुद्धाको माथिल्लो अंकुर

खान्थे । यसरी म स्यानो छँदादेखि यो रुखको बारेमा जान्दछु ।

अनि फेरि अर्का दुइले अघि जस्तै तित्रासँग सोधे । उ भन्दै— “हे सौम्य हो ! अघि फलाना ठाउँमा ठूलो बरको रुख थियो । त्यस रुखको फल खाएर मैले यस ठाउँमा विष्टयाएको थिएँ । त्यसबाट यो रुख उम्रेर आएको हो । यसरो यो रुख उम्रनुभन्दा अगाडिदेखि नै मैले थाहापाएको छु । अतः म तिमीहरूभन्दा जन्मले जेष्ठतर छु ।”

यसो भनेपछि बाँबर र हासीले पण्डित तित्रालाई भने— “सौम्य ! हामीभन्दा तिमी जेष्ठतर रहेछौ । आजदेखि हामी तिमीलाई बन्दना, सत्कार, सम्मान, र गौरव गर्नेछौं । अभिनादन गर्नु, आसनबाट उढ्नु, दुझहात जोरी बिन्तिगर्नु र स्वागत सम्मान सबै गर्नेछौं । हामीलाई अर्ति दिने गुरुको स्थानमा राख्नेछौं । आजदेखि हामीलाई तिमीले अर्ति बुद्धि उपदेश देऊ ।”

त्यहाँदेखि तित्राले उनीहरूलाई अर्तिबुद्धि दिनथाल्यो । उनीहरूलाई शीलमा प्रतिष्ठित गराई आफू पनि शीलमा प्रतिष्ठित भयो । उनीहरू तीनैवटा पञ्चशीलमा बसी परस्पर मिलेर एउटै विचारका भएर जीवनको अन्तमा देवलोक परायण भए । उनीहरू तीनैवटाले पालन गरेको शीलको नाम नै ‘तित्तिर बहुर्घ्य’ भन्ने हुनगयो ।

“भिक्षुहो ! ती तीयंक प्राणीहरू त परस्पर सद्भाव

राखी गौरव आदर सम्मान राखी बसे भने यस्तो सुआच्यात
 धर्मविनयमा प्रव्रजित भएका तिमीहरू किन परस्पर अनादर,
 अगौरव र असम्मानपूर्वक बस्थौ ! भिक्षुहो ! आजदेहि तिमी-
 हरूको बीचमा बृद्धतर अनुसार अभिवादन, प्रत्युपस्थान,
 अञ्जलीकर्म, सामीचिकर्म आदि गर्ने अनुमति दिन्छु । बृद्धतर
 अनुसार अग्रासन, अग्रजल, अग्रभोजन दिने पनि अनुमति
 दिन्छु । नौला भिक्षुहरूले बृद्धतर भिक्षुहरूलाई आसन दिन
 लाग्दा रोक्न हुन्न । जसले रोकछ उसलाई दुक्कट (=दुष्कृत्य)
 आपत्ति (=दोष) लाग्नेछ ।”

यसरी यो धर्मदेशना प्रकाशपार्नुभई सम्बुद्ध शास्ताले
 यो गाथा बताउनुभयो—

“ये बृद्धेमपचायन्ति, नरा नम्मास कोविदा ।
 बिठ्टेव घम्मे पासंसा, सम्पराये च सुगती’ति ॥”

अर्थ—

“धर्ममा कोविद हुने नरले जुन बृद्धहरूलाई सम्मान
 गर्दै उसले यसै लोकमा प्रशंसा पाउँछ र परलोक पछि उ

१. ‘बृद्ध’ शब्दको अर्थ प्रकाशन्ते जातकट्ठकथा I-II पृ. १६५
 तित्तिरिय जातकले यसरी उल्लेख गरेको छ । जातिबृद्ध, वयोबृद्ध,
 गुणबृद्ध । जाति सम्पन्नलाई जातिबृद्ध, बैशा गएकोलाई वयोबृद्ध
 र गुणसम्पन्न हुनेलाई गुणबृद्ध भनिएको हो । यी मध्ये यहाँ गुण-
 सम्पन्न वयोबृद्धस्तुलाई भनिएको हो ।

सुगतिमा पुरच्छ । ”

यसरी शास्ताने जेष्ठतरको सम्मान गर्नेको गुण बताउँदै पूर्वापर सम्बन्ध (अनुसन्धि) देखाई जातक समाधान गर्नुभयो ।

“त्यस बखत ठूलो हात्ती भौद्रगत्याघ्न थिए । वाँदर जार्ख्युत्र थिए । पण्डित तित्रो चाहिं म नै थिए । ”

-
१. यो कुरा सबै चुल्ल. ब. शा. पृ. २५४ अग्रासनादि अनुजानना,
सिनासनवक्षणमध्ये भा. वलि दहलेख भएको पाइन्छ ।

३. नन्दजातक (३६)

“मछले सोबज्जयो रासि . . .” भन्ने यो धर्मदेशना जेतवनमा बसिरहनु भएका शास्ताले सारिपुत्रस्थविरसँग वस्ने भिक्षुको कारणमा बताउनु भएको हो ।

बर्तमान कथा

Dhamma.Digital

त्यो भिक्षु आज्ञाकारी एवं भनेको मान्दथ्यो । महत् उत्साहका साथ स्थविरको मद्दत गर्थ्यो । एकदिन शास्तासँग सोधी स्थविर चारिकागदेव इक्षिणागिरी जनपदमा जानुभयो । सो भिक्षु त्यहाँ पुगेपछि अभिमानी भई स्थविरले भनेको कुरा मान्दैनथ्यो । “आवुसो ! यसो गर” भनी भन्दा स्थविरको विरोध गर्थ्यो । स्थविरले उसको आशय बुझ्न सक्नु भएन । त्यहाँ चारिकागरी जेतवनमा उ आयो । जेतवनस्थित स्थविरको विहारमा आएपछि उ फेरि अघि जस्तै आज्ञाकारी भयो ।

१. जा. पा. I. पृ. ११: नन्दजातक, नं. ६९' अ. क. I-II. पृ. १६८

स्थविरले तथागतलाई विन्ति गर्नुभयो— “भन्ते ! मेरो साथमा बस्ने एकजना भिक्षु कुनै ठाउँमा जाँदा शयले किनेको दास जस्तै हुन्छ । कुनै ठाउँमा जाँदा भने ‘यसो गर’ भन्दा अभिमानी भई विरोध गच्छ ।”

“सारिपुत्र ! अहिले मात्र होइन अघि पनि यो भिक्षु कुनै ठाउँमा जाँदा शयले किनेको दास जस्तै रं कुनै ठाउँमा जाँदा विरोधगर्थ्यो” भनी भन्नुहुँदा स्थविरले प्रार्थना गर्नु भएपछि शास्ताले अघिको कुरा बताउनुभयो ।

अतीत कथा

अतीत समयमा वाराणसीमा बहुवत्तले राज्य गरिरहेको बेलामा एक कुटुम्बको कुलमा बोधिसत्त्व जन्मे । उनको एक साथी थियो । उ स्वयं बुढो भैसकेको थियो । उसकी स्वास्नी चाहि तरुणी थिई । उसले उपशाङ् छोरा जन्माई । उसले सोचनथाल्यो— “यो आइमाई तरुणी छै । म मरेपछि कुनै पुरुषसँग गई यो धन विनाश पार्नेछै । छोरालाई दिने छैन । अतः किन मैले यो धन पृथ्वीमा नगाडौँ ।” यति सोची नम्ब भन्ने दासलाई साथमा लिएर जंगलमा गई एक ठाउँमा धन गाडी “हे नन्द ! म मरेपछि मेरो छोरालाई यो धन देखाइ-दिनू, उसलाई न छाड” भनी नम्बलाई अर्ति दिई उ परलोक भयो । उसको छोरा पनि क्रमैसित ठूलो हुँदै आयो । अनि उसकी आमाले उसलाई भनी— “छोरा ! पिताले नम्ब दास-

लाई साथमा लगौ धन गाडेका छन् । त्यो त्याउन लगाई कुटुम्ब पालन गर ।” अनि एकदिन उसले नवलाई भन्यो—“मामा ! मेरो पिताले कुनै धन गाडेको छ के ?”

“स्वामी ! छ ।”

“कहाँ गाडेको छ त ?”

“स्वामी ! जंगलमा ।”

“त्यसो भए जाओ” भनी कोदालो लिई धन गाडेको ठाउँमा गई “मामा ! कहाँ धन छ ?” भनी सोध्यो । नव चाहि धन गाडेको मायि उभिई धनको कारणले अभिमानगरी “अरे दासीपुत्र ! अरे चेटक ! यहाँ कहाँको धन छ र !” भनी उसले कुमारलाई गाली गन्यो । उसको परुष वचन सुन्दा पनि नसुने जस्तै गरी कुमारले “त्यसोभए जाओ त” भनी उसलाई लिएर फक्यो । फेरि दुइ तीन दिनपछि नवलाई लिएर गयो । उसले फेरि पनि त्यस्तैगरी गालि गन्यो । उसलाई गालि नगरी-कनै कुमार फर्केर आई “अबैश्चि देखाउँछु भन्दै यो दास जान्छ तर त्यहाँ पुगेपछि गालिनै गर्छ । यसको मतलब के रहेछ म जान्दिन । मेरो पिताको एक साथी कुटुम्ब छ । उसँग सोधेर यो कारण जन्मुपन्यो” भनी बोधिसत्त्वकहाँ गई सबै कुरा बताई “तात ! यसको कारण के रहेछ ?” भनी सोध्यो ।

बोधिसत्त्वले—“हे तात ! जुन ठाउँमा उभिई नवले गालिगर्छ उही ठाउँमा तिम्रो पिताको धन गाडेको छ । अतः जुन बेला नवले तिमीलाई गालिगर्छ त्यसबेला उसलाई “अरे

दास आऊ ! तिमीले के गर्न सक्छौ” भनी तानी कोदालो
लिएर त्यो ठाउँमा खोस्ती (खनी) आफ्नो कुलको धन
निकालेर दासलाई बोकाई लैजाऊ” भनी यो गाआ भने—

“मञ्जे सोबण्णयो रासि, स्नोण्णमाला च नन्दको ।
यत्थ दासो आमजातो, छितो चुल्लानि गज्जतींति ॥”

मर्त —

“जहाँ उभिएर नन्दक गर्जेर तिमीलाई गालिगर्छ सोही
ठाउँमा सुनको रास र सुनको माला पनि छ भन्ने म
ठान्दछु ।”

बोधिसत्त्वले यसरी कुमारलाई धन छिक्ने उपाय बता-इदिए । बोधिसत्त्वलाई वन्दना री कुमार घरमा गई नन्दलाई लिएर निधि भएको ठाउँमा गई बोधिसत्त्वले सिकाए बमोजि गरी धन ल्याएर कुटुम्ब पालनगरी बोधिसत्त्वको अर्तिबुद्धिमा रही दानादि पुण्यकर्म गरी जीवनको अवशानमा कर्मनुसार गयो ।

शास्ताले “अघि पनि यस्तो थियो” भनी यो धर्मदेशना प्रकाशपारी पूर्वापर सम्बन्ध देखाई जातक समाधान गर्नुभयो ।

“त्यसबखत नन्द सारिपुत्रको साथमा वस्ने भिक्षु थियो । पाण्डत कुटुम्ब चाहिं म नै थिएँ ।”

४. विस्ववन्तजातक (६६)

“षिरस्य तं विं चन्तं . . . ।” भन्ने यो घर्मदेशना जेतवनमा वसिरहनु भएका शास्ताले घर्मसेनापति (=सारिपुत्र) को कारणमा वत्ताउनु भएको हो ।

वर्तमान कथा

Dhamma.Digital

स्थविरले रोटी खाने दिनमा मानिसहरूले संघकोलागि पीठोको रोटी लिई विहारमा आए । भिक्षुसंघले लिएर बाँकी रहेका धेरै थिए । मानिसहरूले “भन्ते ! गाउँमा गएकाको लागि पनि लिनुहोस्” भनी शने । त्यसबखत स्थविरसँग बस्ने तरुण (भिक्षु) गाउँमा थियो । उसको भागलिई “उ फक्केर आउँदा दिन वित्नेछ” भनी स्थविरलाई दिए । स्थविरले त्यो खाइसकेपछि तरुण आयो । अनि स्थविरले उसलाई “हामीले तिम्रो निमित्त राखेको रोटी खायो” भनी भनुभयो ।

१. जा. पा. I. पृ. १७: विस्ववन्तजातक, नं. ६९, म. क I-II पृ.

उसले “भन्ते ! मीठो चीज कसलाई मेन नपर्ला र” भनी भन्यो । महास्थविरलाई संवेग उत्पन्न भयो । अनि “अद उप्रान्त पीठोको रोटी खाने छैन” भनी अधिष्ठान गर्नुभयो । त्यहाँदेखि शारिपुत्र स्थविरले पीठोको रोटी खानु भएन । बहाँले पीठोको रोटी नखाएको कुरा भिक्षुसंघमा प्रकट भयो । भिक्षुहरू सोही कुरा गरी धर्मसभामा बसिरहेका थिए । अनि शास्ता आउनुभई “भिक्षुहो ! के कुरागरी तिमीहरू यहाँ बसिरहेका ह्वौ ?” भनी सोच्नुभयो । “यो यो” भनी भनेपछि “भिक्षुहो ! शारिपुत्रले एकपटक छाडेको चीज ज्यान गए पनि फेरि लिन्नन्” भनी भन्नुभई अतीतको कुरा बताउनु भयो ।

अतीत कथा

अतीत समयमा बाराणसीमा ब्रह्मवत्तले राज्य गरिरहेको बेलामा औषधिस्त्रब विषवैद्य कुलमा जन्मी सोही वैद्यकामद्वारा जीविका गर्नथाले ।

एकदिन जनपदवासी मानिसलाई सर्पले टोक्यो । उसका ज्ञातिहरूले अविलम्ब वैद्य बोलाएर ल्याए । वैद्यले सोधे “औषधिको प्रभावले विष छिकौं कि टोकेको सर्पलाई बोलाई उसैबाट टोकेको ठाउँबाट विष छिकन लगाऊ ?”

“सर्पलाई बोलाई उसैलाई विष छिकन लगाउनुहोस् ।”
अनि उसले सर्पलाई बोलाई “तैले यसलाई टोकेको हो ?” भनी सोधे ।

“हो ।”

‘तैने टोकेको ठाउंबाटै विष छिक् ।’

मैले एकचोटि हालिदिएको विष ज्यान गए पनि फेरि कहिल्यै पनि छिकेको छैन । मैले हालेको विष छिक्ने छैन ।’

अनि उनले दाउराहरू ल्याउनलगाई आगो बाली “यदि आफ्नो विष छिक्दैनस् भने यस आगोमा पस् त” भनी भने ।

सर्पले “वरु आगोमा पस्नेछु परन्तु आफूले एकपल्ट हालिसकेको विष छिक्दिन” भनी भन्दै यो गाथा भन्यो—

“चिरत्यु तं वितं वन्तं, यमहं जीवितकारण । ।
वन्तं चज्चावमित्सामि, वतं मे जीवितावरं ति ॥”

मर्द— Dhamma.Digital

“ज्यानको कारण फोर्टालिने त्यो विषलाई धिक्कार छ । छाडेको विषलाई फेरि लिने छैन वरु मर्नुनै बेश छ ।”

यति भनेर सर्प आगोभित्र पस्न लाग्यो । अनि उसलाई रोकेर बैठले सो पुरुषलाई मन्त्र र औषधिद्वारा निर्विषपारी निरोगी बनाई सर्पलाई शीलहरू दिई “अब उप्रान्त कसैलाई दुःख नदिनू” भनी छाडिदिए ।

शास्ताले पनि “भिक्षुहो ! सारिपुष्टले पनि एकचोटि

१. सिंहलमा; ‘जीवितकारण’ ।

(२२)

जातक संग्रह-४

छाडेको बस्तुलाई ज्यान गए पनि फेरि ग्रहण गर्दनन्” भनी यो धर्मदेशना प्रकाशपारी पूर्वापिरको सम्बन्ध देखाई जातक समाधान गर्नुभयो ।

“त्यसबखत सर्व सारिपुत्र थिए । वैद्य आहि म नै थिए ।”

Dhamma.Digital

५. परोसहस्रजातक (६६)

“परोसहस्रंषि समागतानं : . . .” भन्ने यो धर्मदेशना चेतवनमा वस्तुभएका शास्ताले पृथक्कजन पञ्चक प्रश्नको कारणमा बताउनु भएको हो । यसकारे सरमझजातकमा^१ बताइएको छ ।

वर्तमान कथा

Dhamma.Digital

एक समय भिक्षुहरू धर्मसभामा “आवुसो ! दशबलले संक्षेपरूपमा बताउनु भएको कुराको व्याख्या अम्बेदारसिंहास्त्रियले गर्नुभयो” भनी स्थविरको गुणबखान गरी बसेका थिए । शास्ता आउनुभई “भिक्षुहो ! तिमीहरू यहाँ के कुरा गरी वसिरहेका छाँ ?” भनी सोध्दा “यो यो” भनी भनेपछि “भिक्षुहो ! अहिनेमात्र सास्त्रियले मैले बताएको संक्षेप कुराको

१. जा. पा. I. पृ. २३: परोसहस्रजातक, नं. १९, अ. क. I-II. पृ.

३००

२. जा. अ. क. VI. पृ. ३७, नं. ५२२

ब्याख्या गरेका होइनन् अधि पनि गरेकै थिए “भनी अतीतको कुरा बताउनुभयो ।

अतीत कथा

अतीत समयमा चाराजसीमा ब्रह्मवत्सले राज्य गरिरहेको बेलामा बोधिसत्त्व उदीच्छ ब्राह्मण कुलमा जन्मी तक्षशिलादा सबै शिल्पहरू (=शास्त्रहरू) सिकी विषयवासनालाई त्यागी ऋषिभेषमा प्रव्रजित भई पञ्चाभिज्ञ अष्टसमापत्ति लाभगरी हिमालतिर बसे । उनका पाँचशत तपस्वी परिवारहरू थिए ।

एकदिन उनको जेष्ठ शिष्य वर्षदिक्को समयमा आधा जति ऋषि परिवारहरू लिएर नून र अमिलो सेवन गर्नको निमित्त मानिसहरूको बस्तिमा गए । त्यत बजत बोधिसत्त्वको अन्तिम समय आइसकेको थियो । अति उनीसँग शिष्यहरूले “तपाईंले के ध्यान प्राप्त गर्नु भएको छ ?” भनी सोधे । “केही छैन” (=नित्य किञ्च) भनी जवाफ दिई उनी आमास्वर बहुलोकमा उत्पन्न भए बोधिसत्त्व अरूपसमापत्ति लाभी भएतापनि अभव्यस्थान^१ भएको हुनाले अरूपलोकमा उत्पन्न हुन्नन् । शिष्यहरूले “आचार्यले कुनै ध्यान लाभ गर्नु भएको रहेनछ” भनी मसानमा सत्कार सम्मान गरेनन् ।

जेष्ठ शिष्य आएर “आचार्य खोई ?” भनी सोङ्दा

^१ “अभव्यस्थान” मन्ने शब्दको अर्थ अयोन्य स्थान हो । बोधिसत्त्व हुने पुरुष अरूपलोकमा उत्पन्न हुन्नन् । स्यसैले ‘अभव्यस्थान’ मनिएको हो ।

“परलोक हुनुभयो” भन्ने सुनेर “आचार्यसँम कुनै ध्यान लाभ-
गरेको कुरा सोध्याँ के ?” भनी सोधे ।

“हो, सोधेको थिएँ ।”

“के भन्नुभयो त ?”

“केही छैन (= नत्य किञ्च) भनी वहाँले भन्नु-
भयो । अतः हामीले वहाँको केही सम्मान गरेनौ” भनो भने ।

जेष्ठ शिष्यले “तिमीहरूले आचार्यको वचनको अर्थ
बुझन सकेनौ । आचार्य आकिञ्चन्द्रायतन लाभी हुनुहन्थ्यो”
भनी भने । वार वार यसो भने तापनि उनीहरूले विश्वास
गरेनन् । बोचिसत्त्वले यो कारण बुझी “यी अन्धमूर्खहरू मेरो
जेष्ठ शिष्यको कुरामा विश्वास गर्दैनन् । उनीहरूलाई यो कुरा
प्रकट गराइदिने छु” भनी ब्रह्मलोकबाट आई आश्रमपदको
माथि महत् आनुभावले आकाशमा उभिई जेष्ठ शिष्यको
प्रज्ञाप्रभाव वर्णना गर्दै यो गाथा भने—

“परोसहस्रं चि समाजतानं,
कन्देय्युं ते वस्तसतं अपञ्जा ।
एको च सेव्यो पुरिसो घषञ्जो,
सो भासितस्त्वं विजानाचि अत्यंति ॥”

अर्थ—

“निर्बुद्धिहरू हजारौ भेलाभई शयवर्ष सम्म रोए पनि
एकैजना उत्तम हुन्छ जो वताएको कुराको अर्थ बुझन
सक्छ ।”

(२६)

जातक संग्रह-४

यसरी आकाशमा उभिएर ने धर्मदेशना गरी तपस्वीहरू-लाई बोधगराई महासत्त्व ब्रह्मलोकमा गए । ती तपस्वीहरू पनि जीवन सिद्धिएपछि ब्रह्मलोक परायण भए । यो धर्मदेशना गरी शास्ताले जातक समाधान गर्नुभयो ।

“त्यसवर्खत जेठ शिष्य सारिपुत्र थिए । महाप्रत्पाचाहिं म नै थिए ।”
Dhamma.Digital

६. परोसतजातक (१०१)

“परोसतं चे” पि समागतं,
 कायेव्युं ते वस्ससतं अपञ्जा ।
 एको व सेष्यो पुरिसो सपञ्जो,
 वो चालितस्स विजानाति अत्यंति३ ॥”

अर्थ—

“बुद्धिहीन व्यक्तिहरू शयभन्दा बढी जम्मा भएर
 शयवर्ष सम्म ध्वान गर्नुभन्दा वताएको कुराको अर्थ बुझन
 सबने एकै व्यक्ति छत्तम ठहरिन्छ ।”

दस्तुको दृष्टिले व्याख्याको दृष्टिले तथा समाधानको
 दृष्टिले यो जातक परोसहस्रजातक (नं. ५) जस्तै हो । केवल
 यहाँ ‘ध्यानगर्नु’ भन्ने पदको मात्र विशेषता छ ।

१. स्थामभाः ‘चे’ ।

२. जा. फा. I. पृ. २३: परोसतजातक, नं. १०१, म. क. I-II. पृ.

७. ज्ञानसोधनजातक (१३४)

“ये सच्चिदनो . . .” भन्ने यो धर्मदेशना शास्त्रा जेतवनमा बसिरहनुभएको बेलामा संकस्त नगरद्वारमा आफूले संक्षेपमा सोधेको प्रश्नको धर्मसेनापति (=सारिपुत्र) ले विस्तृत रूपले व्याख्या गरेको कारणमा बताउनु भएको हो । अतीत कथा यस प्रकार छ—

अतीत कथा

अतीत समयमा बाराणसीमा बहुवत्तले राज्य गरिरहेको बेलामा जेगलमा बोधिसत्त्वको मृत्युदूदा “न छ न छैन” (=नेवस-ञ्चानासञ्चाना) भनी भने । . . .^१ तपस्वीहरूले जेठ शिष्यको कुरामा विश्वास गरेनन् । अनि आभास्वर लोकबाट आई आकाशमा उभिई बोधिसत्त्वले यो गथा भने—

१. जा. पा. I, पृ. ३०: ज्ञानसोधन जातकं नं. १३४, अ. क. I-II, पृ. ३५०
२. यहाँका वाँकी कुराहरू माथि पृ. २३ (नं. ५) मा उल्लेख भए अस्तै पढ्नु ।

“ये सङ्खिलो तै पि दुग्गता, ये पि असङ्खिलो तै पि दुग्गता ।
एवं उत्थं विवरण, तं समापत्तिसुखं अवज्ञानं”ति ॥”

अर्थ—

“जो संज्ञी हुन् ती पनि अगति हुन् र जो असंज्ञी हुन् ती पनि अगति (दुग्गता) हुन् । यी दुबै बाहेक समापत्ति सुख नै निर्दोष हो ।”

यसरी धर्मदेशना गरी शिष्यको प्रशंसा गरी बोचिसत्त्व ब्रह्मलोकमै गए । त्यसपछि बाकी शिष्यहरूले जेठ शिष्यको कुरामा विश्वास गरे । यो धर्मदेशना गर्नुभई शास्ताले जातक समाधान गर्नुभयो ।

“त्यसबखत जेठ शिष्य सारिपुत्र थिए । महाब्रह्मा चाहिँ म नै थिए ।”

८. चन्द्राभजातक (१३५)

“चन्द्रामं . . . ९” भन्ने यो उपदेश पनि शास्ता जेतवनमा वसिरहनु भएको बेलामा संकस्त नगरमा स्थविरद्वारा (सारिरपुत्र-द्वारा) प्रश्नको व्याख्या गर्नुभएको सम्बन्धमा वताउनु भएको हो ।

अतीत कथा

अतीत समयमा बाराणसीमा ब्रह्मदत्तले राज्य गरिरहेको बेलामा जंगलमा बोधिसत्त्व परलोक हुँदा अन्तेषासीहरूले सोधेपछि “चन्द्रामं सुखिमं” (=चन्द्र आभा सूर्य आभा) भनी आभास्वर लोकमा उत्पन्न भए । तपस्वीहरूले जेठ अन्तेषासीको कुरामा विश्वास गरेन् । बोधिसत्त्व आई आकाशमा उभिई^३ उनले यो गाथा भने—

१. जा. पा. I पृ. ३० : चन्द्राभजातक, नं. १३५, अ. क I-II पृ. ३५१
२. यो कथा पनि मायि नं ५ को कथा जस्तै छुफ्नु ।

“चन्द्रामं सुरियामञ्च, योष पड्ज्ञाय भावति^१ ।
अवित्केन भानेन, होति आभस्सङ्गो’ति ॥”

अर्थ—

“जसले प्रज्ञाद्वारा चन्द्र आभार^२ र सूर्य आभार^३ लाई भावितागरी अवित्क ध्यान^४ गर्छ उ आभाश्वर लोकमा पुराछ ।”

यसरी तपस्वीहरूलाई बोधगराई जेष्ठ शिष्यको गुण बताई बोचिसत्त्व ब्रह्मलोकमै गए ।

शास्ताले यो धर्मदेशना प्रकाश पार्नुभई जातक समाधान गर्नुभयो ।

“त्यसबखत जेष्ठ शिष्य सारिपुत्र थिए र महाबह्या चाहिं म नै थिएँ ।”

Dhamma.Digital

१. नालःदा पालिमा: ‘भावति’ ।
२. यहाँ चन्द्र आभा भनेको ‘ओदातकसिण’ अर्थात् सेवोकसिणलाई भनिएको हो ।
३. ‘सूर्य आभा’ भनी पीतकसिणलाई भनिएको हो ।
४. ‘अवित्क ध्यान’ भनेको द्वितीय ध्यान हो ।

द्व. कवकर'जातक

“बिट्ठा मधा बने लक्षा . . .”^१ भन्ने यो धर्मदेशना शास्ता जैत्रवनमा बसिरहनु भएको बेलामा धर्मसैनापति लारिपुत्रहरू^२ बस्ने लक्षण भिक्षुको कारणमा बताउनु भएको हो ।

वर्तमान कथा

Dhamma.Digital

उ आफ्नो शरीर रक्षागर्ने काममा कुशल थियो । “मेरो शरीरलाई सुख हुनेछैन” भनी उ धेरै चीसो र धेरै तातो सेवन गर्दैनथ्यो । “जाडो र गर्मीले शरीरलाई कष्ट हुने छ” भनी उ बाहिर पनि जान्नथ्यो । धेरै गीलो र नपाकेको भात पनि खान्नथ्यो । शरीर रक्षागर्ने काममा उ कुशल छ भन्ने कुरा संघको बीचमा प्रकट भयो । धर्मसभामा भिक्षुहरूले कुरा चलाउन थाले । “आवुसो ! अमुक भिक्षु शरीर रक्षागर्ने

१. लालन्दा पालिमा: ‘कुम्कुष’ ।

२. जा. पा. I. पृ. ५२ : कुम्कुषजातक, नं २०९, ल. क. I-II. पृ. ४८३

विषयमा कुशल छ ।” शास्ता आउनुभई “भिक्षुहो ! तिमीहरू यहाँ के कुराणारी बसिरहेका छौ ?” भनी सोधदा “यो यो” भनी भनेपछि “भिक्षुहो ! यो तरुण भिक्षु अहिले मात्र शरीर रक्षागर्नमा कुशल होइन अघि पनि कुशल नै धियो” भन्नुहुँदै अतीतको कुरा बताउनु भयो ।

अतीत कथा

अतीत समयमा वाराणसीमा ज्ञानपत्तले राज्य गरिरहेको बेलामा जंगलमा बोधिसत्त्व बृक्षदेवता भएका थिए । एक चरामाने व्याधा एउटा पाल्तु चरा (दीपककर) लिई रौंको डोरी (पासो) र लट्टी लिई जंगलमा चराहरूलाई (कवकर) बाँध्दै जाँदा एउटा भागेर जंगलभित्र पसेपछि पुराना चराहरूलाई बाँध्न थाल्यो । उ पासो कुशल भएको हुँदा आफूलाई बाँध्न दिन्नथ्यो । उ उठी उठी लुकदथ्यो । व्याधा आफूलाई रुखका शाखा र पातहरूद्वारा ढोपिई बराबर लट्टी र पासो अघि सार्दथ्यो । चराले (कवकर) उसलाई जिस्क्याउनको निमित्त मानुषीय भाषामा बोल्दै पहिलो गाथा भन्यो—

- “बिठा मधा धने रुखा, मस्सकच्छा विभीतिका ।
न हानि एवं सक्कम्पि, यथा त्वं रुख सक्कसि ॥”

र्ध—

१—“मैले बनमा शाल र विभीतिक रुखहरू देखेको छु, हे रुख ! जगरी तिमी सर्दै जान्छौ त्यसरी ती रुखहरू सर्दैनन् ।”

(३४)

जातक संग्रह-४

यति भनी सो चरां (कक्कर) भागेर अर्को ठाउँमा
गयो । उ भागेर गएपछि व्याधाले दोश्रो गाथा भन्यो—

२ “पुराणकक्करो” अब, जेत्वा पञ्चारमाणतो ।
कुसलो बाल्यासानं, अपकमति भासती’ति ॥”

अब—

२—“यो पुरानो कक्कर (=चराविशेष) पिजरा
भाँचेर आयो । रौंको डोरीको पासोमा कुशल हुने चरो
परिहास गरी फक्केर गयो ।”

यति भनी व्याधा जंगलमा विचरण गरी पाएको
लिएर घरमै फक्केर गयो ।

शास्ताले यो धर्मदेशना गर्नुभई जातक समाधान
गर्नुभयो ।

“त्यसबखत व्याधा हुने ऐवदस थिए । कक्कर (चरा)
हुमे शरीर रक्षा गर्नमा कुशल हुने तरुण भिक्षु थियो । त्यो
कारणलाई प्रत्यक्ष रूपले हेनै वृक्षदेवता म नै थिए ।”

१०. कुण्डकुच्छिसिन्धव जातक(२५४)

“मुह्या तिणपरिधासं . . .” भन्ने यो धर्मदेशना जेतवनमा बसिरहनु भएका शास्ताले सारिपुत्र स्थबिरको कारणमा बताउनु भएको हो ।

वर्तमान कथा Dhamma.Digital

एक समय आवस्तीमा वर्षावास गरी चारिका गर्दै सम्यक्सम्बुद्ध फर्केर आइसकनु भएपछि मानिसहरूले “आगन्तुक सत्कार गर्नेछौं” भनी बुद्ध सहित भिक्षुसंघलाई दान दिए । विहारमा एकजना धर्मघोषक भिक्षुलाई राखे । जो जो आई जति जति भिक्षुहरू चाहन्छौं भनी मारछन् त्यति त्यति भिक्षुहरू उनीहरूलाई दिन्द्यन् ।

अनि एकजनाको लागि भोजन तयारगरी ती मानिस-

१. जा. पा. I. पृ. ६७ : कुण्डकुच्छिसिन्धवजातकं नं २५४, अ क
I-II. पृ. ५७०

हरूलाई भिक्षुहरू दिइसकेपछि— मध्याह्न समयमा धर्मघोषक भिक्षकहाँ आई एउटी दरिद्री बुढीले “भन्ते ! मलाई एकजना ‘नु दिनुहोस्’ भनी मागी ।

“मैले सबै भिक्षुहरू दिइसकें । अहिले सारिपुत्र स्थविर विहारमा हुनुहुन्छ । तिमीले वहाँलाई भिक्षाभोजन देउ” भनी भन्यो ।

“हबसु, भन्ते !” भनी उ सुमीभई जेतवनको देलोको घोठामा उभिइरही । स्थविर आएपछि वन्दना गरी वहाँको हातबाट पात्र लिई घरमा लगी आसनमा बसाली ।

“एक दरिद्री बुढीले धर्मसेनापतिलाई आफ्नो घरमा लगी आसनमा बसाली” भन्ने कुरा धेरै श्रद्धालु कुलहरूले सुने । यी मध्ये राजा प्रसेनजित् छोशलले पनि सुनेर उसलाई वस्त्र र एक हजारको थैली सहित भोजनको भाजनहरू पठाई “मेरा आयंलाई भोजन गराउँदा यो वस्त्र लगाई यो पेसा खचंगरी स्थविरलाई भोजन गराऊ” भनी पठाए । राजाले जस्तै अनाथ-पिण्डिक, चुल्ल अनाथपिण्डिक, विशाला महाढपासिकाले पनि पठाए । अरु कुलहरूले पनि कुनैले शय कुनैले दुइशय गरी आ-आफ्नो गच्छे अनुसार काषापिण पठाए । यसरी एक दिनमै सो बुढीले एकहजार जात काषापिण प्राप्त गरी । उसले दिएको यागु पिई उसले तयार गरेको खाद्यपदार्थ र उसले पकाएको भोजन खानुभई अनुमोदनगरी बुढीलाई खोतापत्तिपलमा प्रतिष्ठित गराई सारिपुत्र स्थविर विहारमा जानुभयो ।

भिक्षुहरूले धर्मसभामा कुरा चलाए “आवुसो ! धर्मसेनापतिले बुढी गृहस्थिनीलाई दरिद्रतावाट मुक्त गराउनुभई उस तो प्रतिष्ठा भइदिनु भयो । उसले दिएको आहार घृणा नगरी भोजन पनि गर्नुभयो ।” शास्ता आउनुभई “भिक्षुहो ! तिमीहरू अहिले यहाँ के कुरागरी बसिरहेका थियो ?” भनी सोच्दा “यो यो” भनी भनेपछि “भिक्षुहो ! अहिले मात्र सारिपुत्र यो बुढाको उपकारक भएका होइनन् ; अहिले मात्र दसल दिएको आहार घृणा नगरी उनले खाएको होइनन् अघि पनि खाएकै विए” भनी अतीतको कुरा बताउनु भयो ।

अतीत कथा

अतीत समयमा बाराणसीमा ब्रह्मवत्तले राज्य गरिरहेको बेसामा उत्तरापथका एक ब्यापारीको कुलमा घोषितत्व जन्मेका थिए । उत्तरापथबाट पाँचशय ब्यापारीहरूले घोडाहरूलाई बाराणसीमा बेच्दथे । अर्को एक ब्यापारी पनि पाँचशय घोडाहरू लिई बाराणसीको बाटो लाग्यो । बीच बाटामा बाराणसीको एक निगम थियो : त्यहाँ अघि एक महाधनपति वस्दध्यो । उसको विशाल घर थियो । पछि सो कुनै क्रमसँग विनाश भएर गयो । एउटी बुढी मात्र बचेकी थिई । उ त्यसै घरमा वस्दथी । अनि सो निगममा त्यो घोडाब्यापारी पुगी “बहाल दिनेछु” भन्ने कबुलगरी त्यो वरमा वास वसी घोडाहरू एक ठाउंमा राख्यो । उपैदिन उसको एक अज्ञानीय घोडीको बच्चा पैदाभयो ।

अनि उ दुइ तीन दिन उहीं बसी “राजालाई भेट्नेछु” भनी घोडाहरू लिएर गयो ।

अनि बृढीले “घरको भाडा देऊ” भनी उसलाई भनी ।

“हुन्छ, दिनेछु” भनी भन्यो ।

“हे छोरा ! मलाई भाडा दिदा यो घोडीको बच्चा पनि भाडाको रूपमा देऊ” भनी भनिन् । त्यसैगरी व्यापारी गयो ।

बृढीले सो बछेडो उपर पुत्रप्रेम राखी डडेको भात, जूठो र धाँसहरू दिई हेरविचार गरी ।

पछि अर्को समयमा पाँचशय घोडाहरू लिएर गद्दरहेको बेलामा उही घरमा बोधिसत्त्व बासवसे । अन्नखाने सिन्धव ढछेडो बस्ने ठाउँको गन्ध सुँधी एउटा घोडा पनि घरभित्र पस्त सकेन । बोधिसत्त्वले बृढीसँग सोधे—“आमा ! के यो घरमा कुनै घोडा छ के ?

“छोरा ! अरू घोडा त छैनन् । छोरो जस्तैगरी मैले पालेको एउटा घोडा भने छ । सोही यहाँ छ ।”

“आमा ! उ कहाँ छ त ?”

“छोरा ! चनं गएको छ ।”

“आमा ! कतिखेर आउँछ त ?”

“छोरा ! समयमै आउने छ ।”

घोडाहरू सबै बाहिरै राखी उसको प्रतीक्षागरी बोचितत्व बसे । बछेडो पनि चरेर समयमै आयो । अन्नखाने सिन्धव घोडाको बच्चालाई देखेर लक्षणहरू बिचारगरी बोचितत्वले “यो घोडा अमूल्य छ । बुढीलाई मूल्य दिई लिनुपन्यो” भन्ने बिचार गरे । घोडा पनि घरभित्र पसी आफू बस्ने ठाउँमै उभियो । त्यसपछि मात्र ती घोडाहरू घरभित्र पस्नसके । दुइ तीन दिन बसा घोडाहरूलाई खुवाई जाने बेलामा बोचितत्वले “आमा ! यो सिन्धव घोडाको बच्चाको मोल लिई मलाई दिनुहोस्” भनी भने ।

“छोरा ! के भनेको ? छोरालाई बेच्ने पनि कोही हुन्छ र !”

“आमा ! तिमीले यसलाई के खुवाई हेरविचार गरेकीछ्यौ त ?” *Dhamma.Digital*

“चामलको खोले, डढेको भात, जूठो र घाँसहरू खुवाई कनिकाको यागु पनि पिलाई हेरविचार गर्नु, छोरा !”

“आमा ! मैले पाए यसलाई अझ स्वादिष्ट भोजन खुवाउने थिएँ । यो बस्ने ठाउँमा कपडाको चंदुवा राख्नेछु र भुइँमा कपडा पनि बिच्छयाइदिनेछु ।”

“छोरा ! यसोभए मेरो छोराले सुख पाउने छ; हुन्छ त यसलाई लैजाऊ ।”

अनि बोचितत्वले उसका चारै खट्टा, मुख र पुऱ्हरको समेत गरी एक एक हजारको हिसावले छ हजारको थैली

राखी बुढीलाई सफा वस्त्र लगाई अलंकृतपारी बछेड़ा-लाई आमाडि उभ्याए । उसले आमालाई हेरेर आँसु खसाल्यो । उसले पनि पिठ्यूँमा हातले सुम्सुम्याई “छोरा ! मैले पालन पोषण गरेको खर्च पाएँ । अब तिमो जाऊ” भनी भनिन् । त्यस-पछि उ गयो ।

भोलिपल्ट सिन्धव घोडाको बच्चाको लागि स्वादिष्ट भोजन तयारपारी “पहिले यसको परीक्षा गर्नुपन्यो । यसले आफ्नो बल जान्दछ कि जान्दैन जान्नुपन्यो” भन्ने सोचेर बोचितत्वले द्रोणीमा कनिकाको यागु राख्न लगाई दिन लगाए । उसले “न म यस्तो खाना खाने हू” भनी यागु पिउन चाहेन । बोचितत्वले परीक्षागर्नको निमित्त उसलाई पहिलो गाथा सुनाए—

१. “मुख्या तिणवरिधासं, मुख्या आचामकुण्डकं ।
एतं ते भोजनं आसि, कस्मा दानि न मुञ्जसी’ ति ॥”

मर्य—

१—“अघि चार्हि जूठो, घाँसहरू र कनिकाहरू खान्नियस् यो यो तेरो भोजन हो । किन अहिले न स्वाएको ?”

- २ “धर्य पोसं न जानस्ति, जातिया विमयेन वा ।
महुं तत्य महाबहु, अपि आचामकुण्डकं ॥
- ३ त्वं च ज्ञो नं पजानासि, वादिसायं हथुतमो ।
आचम्तो जानमागम्मो, न ते भद्रामि कुण्डकं ति ॥”

अर्थ—

२—“जहाँ पुरुष न जातिले जान्दछ न त आचारले जान्दछ, हे महाब्रह्म ! त्यस्तो ठाउंमा कनिका पनि धेरै हुन्छ ।

३—“म कस्तो उत्तम घोडाहुँ भन्ने कुरात तिमीले बुझेकै छौ । आफ्नो बल थाहापाएकोले म तिमी जस्तो जान्नेकहाँ आएको छु । अतः म तिम्रो कनिकाको भोजन खानेछैन ।”

यो सुनेर बोधिसत्त्वले “न रिसा ! तेरो परीक्षा गर्नको निमित्त यस्तो गरेको हु” भनी स्वादिष्ट भोजन खुवाई राजांगणमा लगी एक छेउमा पांचशय घोडाहरू राखी एक छेउमा रंगोचंगी पद्मा राखी भुइँमा कपडा विच्छिचाई माथि कपडाको चेदुवा टाँगी घोडाको बच्चालाई राखे ।

Digitized by Dhamma.Digital

राजा आएर घोडाहरू हेरेर “यो घोडालाई किन अलग राखेको हो ?” भनी सोधे ।

“महाराज ! यो घोडाले यी घोडाहरूको करभार मुक्तगर्न छ ।”

“घोडा असल छ के ?”

“हो महाराज ! असल छ” भनी बोधिसत्त्वले भने ।

“त्यसोभए यसको बेग हेर्नुपन्यो” भनी भनेपछि घोडालाई सजाई चढेर “हेर्नुहोस् महाराज !” भनी मानिसहरू हटाउन लगाई राजांगणमा घोडा दौडाए । राजांगणको चारे

तिर निरन्तर घोडाको पंक्तिले घेरेको जस्तो लाग्यो । फेरि बोचिसत्त्वले “महाराज ! घोडाको बेग हेनुहोस् !” भनी घोडालाई छाडिए । कुनै पुरुषले पनि घोडा देखेनन् । कोर रातो कपडा पेटमा बाँधी छाडिए । रातो कपडा मात्र देखे । फेरि उसलाई नगर बीचको एक उद्यानको पोखरीमा छाडिए । त्यहाँ पानीमा दौडाउँदा खुरको टुप्पो पनि भिजेन । फेरि कमलको पातमाथि दगुराउँदा एउटा पात पनि पानी भित्र डुबेन । उसको यस्तो बेगलाई देखाई ओल्हैर घोडालाई धाप-मारी हात दिए । घोडा अगाडि बढी चारैवटा खुटाहरू एक ठाउँमा राखी हल्केलामा उभियो । अनि बोचिसत्त्वले राजालाई भने “महाराज ! यस बछेडाको सम्पूर्ण बेग देखाउने हो भने महासागर सम्मको ठाउँले पनि पुर्दैन ।”

खुशी भएर राजाले महासत्त्वलाई आधा राज्य दिए । सो बछेडालाई अभिषेक गरी मंगलघोडा बनाए । उ राजाको प्रिय मनाप भएको थियो । उसको स्वागत सत्कार पनि महान भएको थियो । उ बस्ने ठाउँमा सिंगारिएको सुवासित राजाको कोठा जस्तै थियो । चार प्रकारका सुगन्धिले भुइँ लिपाइएको थियो । फल्लरहरू टँगायो । जरी भरिएको कपडाको चँदुवा माथि लगाइदियो । चारैतिर रंगीचंगी बार लगाइदियो । संधै सुगन्धित तेलको बत्ती बालियो दिसापिसाब गर्ने ठाउँमा पनि सुवर्णको कराही राखिदियो । सँधै राजाको भोजन जस्तै भोजन खानपायो । उ आएदेखि राजालाई सारा जम्बुद्वीपका राज्यहरू हातमा परे । बोचिसत्त्वको अर्तीमा बसी दानदिई

कुण्डकुच्छिसिन्धव जातक (४३)

पुण्य गर्वे राजा स्वर्ग परायण भए ।

शास्ताले यो धर्मदेशना गर्नुभई सत्यकुरा प्रकाश पारी जातक समाधान गर्नुभयो । सत्य कुराको अवशानमा धेरै स्रोतापन्न, सकृदागामी तथा अनागामी भए ।

“त्यसबखत यही बुढी बुढी थिई । घोडा चाहि सारिपुत्र थिए । राजा मानन्द थिए । घोडाब्यापारी चाहि म नै थिएँ ।”

Dhamma.Digital

११. अबभन्तरजातक (२८१)

“अबभन्तरं नाम दुमो . . .” भन्ने यो धर्मदेशना शास्ता जेतवनमा बसिरहनु भएको बेलामा बिम्बावेत्री (=यशोषरा) स्थविराल/ई सारियुच्र स्थविरले अम्बरस दिएको कारणमा बताउनु भएको हो ।

वर्तमान कथा

धर्मचक्र प्रवर्तन गरिसक्नु भएपछि सम्यक्मम्बुद्ध बैशालीको कूटागारणालामा बसिरहनु भएको बेलामा पाँचशय शाक्यनीहरू साथमा लिएर आई प्रव्रज्या मागदा महाप्रजापति गौतमीले प्रव्रज्या र उपसम्पदा पाइन्^२ । पछि गएर तो पाँचशय भिक्षुणीहरू ननुवाद सूत्रको^३ कुरा सुनी अरहत् भए ।

१. जा. पा. I. पृ. ७७ःअबभन्तरजातक, नं २८१, भ. क. I-II. पृ. ६३९

२. महाप्रजापति गौतमीको सम्पूर्ण कथा त्रु शाब्दि. च. भा-१. पृ: १ मा उल्लेख भएका छ ।

३ यो सूत्र भ. नि. III. पृ. ३६१ मा उल्लेख भएको छ । यसको अनुवाद त्रु. शाब्दि. च. भा-१ पृ. ११०. मा समुल्लेख भएको छ ।

शास्ता शावस्तीमा बसिरहनु भएको बेलामा राहुलमाता देवीले “मेरा पाँत प्रव्रजितभई सर्वज्ञत्व प्राप्तगर्नु भएको छ । मेरो पुत्र पनि प्रव्रजितभई बहाँ सँग बसेको छ । म मात्र घरमा बसेर के गरु ? म पनि प्रव्रजितभई शावस्तीमा गई सम्यक्सम्बुद्ध र पुत्रको मुख हेरी सँधै बस्नेछु” भन्ने विचारगरी भिक्षुणीहरूको उपाश्रयमा (उगस्सयं) गई प्रव्रजितभई उपाध्यायहरूसँग शावस्तीमा गई शास्तालाई पनि प्रिय पुत्रलाई पनि हेँदै एउटा भिक्षुणीको उपाश्रयमा वास गरिन् । राहुल शामणेर आमालाई हेनं जान्छन् । एक दिन स्थविराको पेटमा वायु चत्यो (=पेट-दुख्यो) । छोराले हेनं आउँदा उनलाई हेनं बाहिर आउन सकिनन् । अरु आएर संचो नभएको कुरा सुनाए । अनि उनी आमा छेड गई “आमा ! के ल्याउनुपन्यो ?” भनी सोधे ।

“छोरा ! घरमा हुँदा सखर मिसिएको आँपको रस पिउँदा पेटको वायु शान्त हुन्थ्यो । अहिले भिक्षाटन् गरी जीविका गर्दछु । कहाँवाट त्यो पाउनु र !”

“पाउन सके ल्याउने छु” भनी शामणेर बाहिर निस्के ।

यी आयुष्मान्का उपाध्याय चर्मसेनापति हुनुहुन्छ, आचार्य बहामोदगत्यापन हुनुहुन्छ, कान्द्या बा आनन्द स्थिर हुनु-हुन्छ र पिता सम्यक्सम्बुद्ध हुनुहुन्छ । यसरी उनी भाग्यमानी थिए । यस्तो भएर पनि अरुकहाँ नगई उपाध्यायकहाँ गई बन्दना गरी अँध्यारो मुख गरी उभिइरहे ।

अनि स्थविरले “राहुल ! कि ननि मुख अँध्यारो

जस्तो छ नि ?”

“भन्ते ! मेरी आमाको पेटमा वायुप्रकोप भएको छ ।”

“के चाहियो त ?”

“सखर मिसिएको आँपको रसले निको हुन्छ रे !”

“जेहोस्, पाइने छ । चिन्ता नगर ।”

भोलिल्ट श्रामणेरलाई लिई श्रावस्तीमा जानुभई श्रामणेरलाई आसनशालामा बसाली स्थविर राजद्वारमा जानुभयो । कोशल राजाले स्थविरलाई आसनमा बसाले । त्यतिखेरै उद्यानपालले रुखैमा पाकेका मधुर आँपका फलहरू एक ढक्की ल्यायो । राजाले आँपको बोक्रा ताढ्ठी सखर मिसाई आफैले मुछ्छी स्थविरको पात्र भरिदिए । राजदरबारबाट निस्की आसनशालामा गई “यो लगेर आमालाई देऊ” भनी स्थविरले श्रामणेरलाई दिनुभयो । उनले लगेर आमालाई दिए । पिउने वित्तिकै स्थविराको पेटको वायु शास्त भयो ।

“यहाँ बसेर स्थविरले अम्बरस पिउनु भएन । जाऊ कसैलाई दिनेहो कि बुझ” भनी राजाले मानिस पठाए । स्थविरसँग गएर त्यो कुरा जानेर आई उसले राजालाई विन्तिगन्धो । अनि राजाले कल्पनागरे—“यदि शास्ता घरमा बस्नु भएको भए चक्रवर्ती राजा हुनुहुन्थ्यो होला, राहुल श्रामणेर परिनाय-करत्न (=मंत्री) हुनुहुन्थ्यो होला, स्थविरा स्त्रीरत्न हुनुहुन्थ्यो होला र चक्रवालका सारा राज्य वहाँहरूकै हुन्थ्यो होला, हामीले वहाँहरूको परिचर्या गरी वस्तुपर्यो होला र आज

प्रवृजितभई हामीहरूको आश्रय लिई वस्तुभएका बहाँहरूमाथि हामीहरू प्रमादि हुनुहुन्न ।” त्यहाँदेखि राजाले स्थविराकहाँ सँधै आँपको रस पठाउन लगाए ।

स्थविरले विद्वावेदी (=पशोषरा) स्थविरालाई आँपको रस दिनुभएको कुरा भिक्षुसंघमा प्रकट भयो ।

पछि एकदिन धर्मसभामा कुरा चल्यो— “आवुसो ! विद्वावेदी स्थविरालाई सारिपुत्र स्थविरले आँपको रसद्वारा सन्तर्पित गर्नुभयो ।” शास्ता आउनु भई “भिक्षुहो ! तिमीहरू यहाँ के कुरागरी बसिरहेका थियो ?” भनी शोध्दा “यो यो” भनी भनेपछि “भिक्षुहो ! अहिले मात्र राहुलमातालाई सारिपुत्रले आँपको रसद्वारा सन्तर्पित गरेका होइनन् अघि पनि सन्तर्पित गरेका थिए” भन्नुहुँदै अतीतका कुराप्रकाश पार्नु भयो—

अतीत कथा

अतीत समयमा बाराणसीमा ब्रह्मवत्सले राज्य गरिरहेको बेलामा बोचितत्व काशी गाउँका ब्राह्मणकुलमा जन्मी ठूलोभई ताकशिलमा विद्या अध्ययन गरिसकेपछि गृहस्थीमा बस्दा आमा बाबु खसें । त्यसपछि ऋषिभेषमा प्रवृजितभई हिमाल प्रदेशमा अभिज्ञा र समापत्ति लाभगरी ऋषिहरूद्वारा परिवृत्तभई गणश्रेष्ठ भई धेरै समयपछि तुन र अंमिलो सेवन गर्नको

-
१. पशोषरा स्थविराको सम्पूर्ण जीवनी कथा मु. आ.वि. च. चा-१.
पृ. ५८१ मा सनुस्लेष्ट भएको थ ।

निमित्त फेदीतिर ओल्हो चारिका गर्दै बाराष्ट्रीमा पुगी उद्यानमा बसे ।

अनि ऋषिगणहरूको शीलको प्रभावले शक्को भवन कम्पित भयो । शक्कले विचारगरी हेर्दा सो कारण देखी “यिनीहरूलाई यहाँ नराखनको निमित्त प्रयत्न गर्नुपछं । जब यिनीहरूले बस्ने ठाउँ पाउनेछैनन् तब यिनीहरू यत्र तत्र विचरण गर्दा यिनीहरूको चित्त एकाग्र हुनेछैन । अनि मलाई सचो हुनेछ” भनी विचार गरे । यति विचार गरी “त्यसोभए यसको लागि के गर्नुपर्ना त” भनी हेर्दा यो उपाय देखे—

“मध्याह्न समयपछि राजाकी अग्रमहिषीको खोपीमा गई आकाशमा उभिई ‘भद्रे ! यदि तिमीले अमन्तर (=अम्यन्तर) भन्ने पाकेको आंप खायो भने पुत्र जन्माउनेछ्यौ र सो पुत्र चक्रवर्ती राजा हुनेछन्’ भनी भन्नेछु । अनि देवीको कुरा सुनी राजाले पाकेको आंप ल्याउनको निमित्त उद्यानमा मानिस पठाउनेछन् । अनि मैले उद्यानको आंप लोप गराइदिने छु । राजालाई उद्यानमा आंप नभएको कुरा सुनाउने छन् । ‘कसले खायो त ?’ भनी सोध्दा ‘तपस्वीहरूले खाए’ भनी भन्नेछन् । यो सुनेर राजाले तपस्वीहरूलाई पिटेर लखेटने छन् । यसरी यिनीहरूले त्यहाँ बास पाउने छैनन् ।”

अनि मध्याह्न समयपछि खोपीमा गई आकाशमा उभिई दाफूलाई देवराज भन्ने कुरा अबबोध गराई उनीसँग कुरागर्दै पहिला दुइ गाया भने—

१. “मध्यमतरो” नाम दुमो, एस्स विष्वामिदं फलं ।
मुत्ता दोहलिनी नारी, चक्रवर्ति विजापति ॥”
२. “त्वं च मदे महेसीसि, साथासी पतिनो पिया ।
आहरित्सति ते राजा, इवं अबभन्तरं फलंति ॥”

अर्थ—

१—“अबभन्तर (=अम्यन्तर) भन्ने रुख छ जसमा यस्तो दिव्यफल फल्छ जो खाएर दोहलिनी (=गभिणी) स्त्रीले चक्रवर्ती जन्माउँछे ।

२—“भद्रे ! तिमी महिषी ह्वो पतिको प्रिया पनि छचौ, त्यसैले राजाले यो अबभन्तर भन्ने फल ल्याइदिने छन् ।”

यसरी देवीलाई यी दुइ गाथा सुनाई “तिमी अप्रमादि होऊ, बिलम्ब नगर र भोलि नै राजालाई भन” भनी अर्ती दिई शक्त आफू बस्ने ठाउंमै गए ।

भोलिपल्ट रोगी भएको बहना गरी परिचारिकाहरू-लाई सूचित गरी रानी सुतिन् । सुसच्चित स्वेतछन्त्र भएको सिहासनमा बसी नाटक हेरिरहेका राजाले देवीलाई नदेखेपछि “देवी कहाँछे ?” भनी परिचारिकाहरूसंग सोधे ।

“देव ! संचो छैन ।”

अनि राजा रानीकहाँ गई खाटको छेउमा बसी पिठचूं सुम्मुम्याई “भद्रे ! के भयो ?” भनी सोधे ।

१. सिंहूल र रोमनमा : ‘अबभन्तर’ ।

“महाराज ! अरु केही होइन दोहलो (=इच्छा, कामना) उत्पन्न भयो ।”

“भद्रे ! के चाहन्छयौ ?”

“देव ! अभन्तर (=अभ्यन्तर) आपको फल ।”

“अबभन्तर भन्ने आप कहाँ छ त ?”

“देव ! म अबभन्तर आप चिन्दिन तर त्यो फल पाएमा म बाँच्ने छु नत्र बाँच्नेछैन ।”

“त्यसोभए ल्याउन लगाउने छु । धन्दा नमान ।”

यसरी देवीलाई आश्वासन दिई उठेर गई सिंहासनमा बसी राजाले अमात्यहरूलाई बोलाई “देवीको अबभन्तर आपमा दोहलो भएको छ । के गर्नुपर्ला ?” भनी सोधे ।

“देव ! दुइटा आपको बीचमा भएको आपलाई अबभन्तर आप भन्दछन् । उद्यानमा पठाई अबभन्तर (=अभ्यन्तर) मा रहेको आपको फल ल्याउन लगाई देवीलाई दिलाउने छौं ।”

राजाले “हुन्छ” भनी “यस्तो आप लिएर आऊ” भनी उद्यानमा पठाए ।

शङ्क्ले आफ्नो प्रभावद्वारा उद्यानमा आप खाएको जस्तो देखाई आपहरू लोप गराइदिए । मानिसहरूले सारा उद्यानमा आप खोजदा एउटा पनि आप भेटाउन नसकेपछि गएर राजाकहाँ उद्यानमा आप नपाएको कुरा विन्ति गरे ।

“आप कसले खान्छ त ?”

“देव ! तपस्वीहरूले ।”

“तपस्वीहरूलाई पिटेर उद्यानबाट लखेट ।”

“हवस्, महाराज !” भनी तपस्वीहरूलाई लखेटिदिए ।

शक्को मनोरथ पूराभयो । देवी चाहि आँपको फलको लागि सेंधै सुतिरन्थन् । अरू गर्नै काम नदेखेपछि राजाले अमात्यहरू र ब्राह्मणहरूलाई भेला गराई “अब्भन्तर आँच भन्ने छ कि छैन थाहा छ ?” भनी सोधे ।

ब्राह्मणहरूले भने— “देव ! अब्भन्तर आँप भनेको देवताहरूले परिभोग गर्छन् । हिमालका कञ्चन गुफाभित्र पाइन्छन् । यही हाम्रो परम्पराको श्रुति हो ।”

“कसले त्यो आँप ल्याउन सक्ला त ?”

“त्यस ठाउँमा मानिसहरू जान सक्दैनन् । एउटा सुगाको बच्चालाई पठाउन पर्छ ।”

त्यस बखत राजकुलको रथको चक्रकाको बीचसम्म पुग्ने बलवान् प्रजाधान् उपायकौशल हुने एक ठूलो शरीर हुने सुगा थियो । राजाले उसलाई ल्याउन लगाए ।

“छोरा ! सुगाको बच्चा ! म तेरो बहूपकारी छु । कञ्चन पिंजरामा बस्द्धस् । सुनको थालीमा मह भएको लाजा खान्द्धस् । सखरको रस पिउँद्धस् । तैले पनि हाम्रो एउटा काम गरिदिनु पर्छ” भनी भने ।

- “देव ! भन्नुहोस् ।”

“छोरा ! देवीको अब्भन्तर आँपमा दोहलो (= इच्छा) उत्पन्न भएको छ । त्यो आँप भने हिमालमा कञ्चनपर्वत भित्र छ रे । देवताहरूले परिभोग गर्छन् रे । मानिसहरू त्यहाँ जान सबैन रे । त्यहाँयाट त्यो फल ल्याइदिनुपन्थो ।”

“हुन्छ, देव ! ल्याउनेछु ।”

अनि राजाले उसलाई सुनको थालीमा गुलियो लाजा खुवाई सखरको पानी पियाई शयपटक पकाएको तेल उसको पखेटामुनि लगाई दुइहातले समाती सिंहपञ्जरमा (= ऊयालमा) उभिई आकाशमा छाडिदिए ।

राजालाई गौरव देखाउँदै आकाशमा उडी मनुष्यपथ पारगरी हिमालको पहिलो पर्वतमा बस्ने सुगाहरू कहाँ गई “अब्भन्तर आँप भनेको कुन ठाउँमा छ मलाई बताइदेउ” भनी उसले सोध्यो ।

“हामी जान्दैनै । दोश्रो पर्वतमा बस्ने सुगाहरूलाई थाहा छ होला ।”

उनीहरूको कुरा सुनी आकाशमा उडेर दोश्रो पर्वतमा गयो । त्यस्तै गरी तेश्रो, चौथो, पाँचौ र छैठौ पर्वतमा गयो । त्यहाँका सुगाहरूले पनि “हामी जान्दैनै । सातौं पर्वतमा बस्ने सुगाहरूलाई थाहा छ होला” भनी भने । उ त्यहाँ गई “अब्भन्तर आँप भनेको कुन ठाउँमा छ ?” भनी सोध्यो ।

“फलाना ठाउँमा कञ्चन पर्वतको बीचमा” भनी भने ।

“म त्यो कलको लागि आएको हुँ र मलाई त्यहाँ लगी

उत्त कल दिन लगाई देऊ” भनी भन्यो ।

“त्यो बैथवण (=कुवेर) महाराजाको परिभोग हो । त्यहाँ जान सकिन्ना । फेददेखि टुप्पासम्म रुखलाई सात जानीने घेरा लगाइएकोछ । हजारौं कुम्भण्ड राक्षसहरूले रक्षा गठ्न् । उनीहरूले देखेको ज्यान बचन सक्दैन । अबोचि महानरक जस्तै कल्पउत्थान महाअग्नि जस्तै ठाउँ हो । त्यहाँ जाने कुरा नगर ।”

“यदि तिमीहरू जाँदैनौ भने मलाई ठाउँ देखाइदेऊ ।”
“त्यसोभए फलाना फलाना ठाउँवाट जाऊ ।”

उनीहरूले देखाएको वाटो राम्ररी विचार गरी उत्यस ठाउँमा पुगो दिनमा लुको मध्याह्न समयपछि राक्षसहरू निदाउने बेला अबभन्तर आँपको रुख नजिक गई एउटा शाखाबाट बिस्तारै चढन थाल्यो । फलासको जालीबाट ‘किरीक्क’ आवाज निस्क्यो । राक्षसहरू बिउँफे । सुगाको बच्चालाई देखेर “आँपचोर” भनी समातेर कुरा गर्न थाले— एकजनाले “उपलाई मुखमा हाली निल्नेछु” भन्यो । अर्कोले “हातले थिच्ची प्वाँख चुँडाली जतातै छर्नेछु” भनी भन्यो । अर्कोले “दुइटुका पारी आगोमा पोली खानेछु” भनी भन्यो । उनीहरू यसरी कुरागरिहेको सुनेर पनि उ नडराई ती राक्षसहरूलाई सम्बोधन गरी “हे राक्षसहरू ! तिमीहरू कसका मानिसहरू ह्वौ ?” भनी मोघ्यो ।

“बैथवण महाराजका ह्वौ ।”

“हे पुरुषहो ! तिमीहरू पनि राजाका मानिस हों म पनि राजाको मानिस हुँ। बाराणसी राजाले अबभन्तर आँपको फल ल्याउनको लागि मलाई पठाएको हो। मैले चाहिं राजालाई आफ्नो ज्यान अपेण गरेर आएको छु। जसले आफ्नो आमाबाबुको निमित्त र मालिकको निमित्त ज्यान दिन्छ उ देवलोकमा नै उत्पन्न हुन्छ। त्यसैले म पनि यो तिर्यक योनिबाट मुक्तभई देवलोकमा उत्पन्न हुनेछु” भनी तेश्रो गाथा भन्यो—

३. “मत्तरत्ये परक्कम्तो, यं ठानं मषिणज्ञति ।
सूरो अत्तपरिच्छागो, कलमानो मवामहंति ॥”

गद्य—

३—“आफ्नो मालिकको निमित्त पराक्रम गर्ने शूर तथा आत्मपरित्यागी जुन ठाउँमा जानेछ म पनि उही ठाउँमा जानेछु ।”

अतः यस विषयमा मलाई ह्रषं नै छ त्रास छैन भन्दै उसले यो गाथाद्वारा उनीहरूलाई धर्मोपदेश गन्यो ।

उसको धर्मकुरा सुनी प्रसन्नभई “यो धर्मात्मालाई भान्न हुन्न। यसलाई छाडिदेअौ” भनी सुगाको बच्चालाई छाडिदिई “हे सुगाका बच्चा ! हाम्रो हातबाट मुक्त भयो, अब आरामसाथ जाऊ” भनी भने ।

“मेरो आगमनलाई विफल नतुल्याइदेउ, मलाई एउटा आँपको फल देउ !”

“हे सुगाका बच्चा ! एउटा आँपको फल दिनु त्यति गहारो कुरा होइन तर यो रुखमा सबै आँपहरू गनी राखेका छन् । एउटा पनि आँप फरक परेमा हाम्रो ज्यान रहने छै । वैश्वजले क्रोधगरी एकचोटि हेनें बित्तिकै हजारीं कुम्भण्डहरू तातो कराहीमा भुटेको तील जस्तै तितर-बितर भई उछिट्नेछन् । त्यसैले हामी दिन सकदैनौं । बरु पाउने ठाउँ बताइदिने छौं” ।

“जसले दिए पनि मलाई फल मात्रै भए पुग्छ । त्यसो-भए पाउने ठाउँ बताऊ ।”

“यसै कञ्चनजाल पर्वतको बीचमा अग्नि हवनगरी जोतिरत तपस्वी कञ्चनपत्ति भन्ने आश्रममा वस्थन् । वैश्वजले उसलाई सधैं चारवटा फलहरू पठाउँछन् । तिमी उसकहाँ जाऊ ।”

उ “हुन्दू” भनी स्वीकार गरी तपस्वीको ठाउँमा गई वन्दनागरी एक छेउमा बस्यो । अनि तपस्वीले उसेंग “कहाँबाट आएका ह्वौ ?” भनी सोध्यो ।

“षाराणसी राजाकहाँबाट ।”

“किन आएका ह्वौ ?”

“स्वामी ! हाम्रा राजाकी देवीलाई पाकेको अवभन्तर आम्रफलमा दोहलो (=इच्छा) उत्पन्न भएको छ । त्यसैको लागि आएको हुँ । राक्षसहरूले स्वयं फल नदिई तपाइँकहाँ मलाई पठाएका हुन् ।”

“त्यसोभए बस, पाउनेछौ ।”

(५६)

जातक संग्रह-४

अनि तपस्वीलाई बैश्वरणले चारवटा फलहरू पठाए । तपस्वीले त्यसबाट दुइवटा खाए । एउटा सुगाको बच्चालाई खान दिए । उसले खाइसकेपछि एउटा फल जालीमा राखेर सुगाको घाँटीमा बाँधी ‘अब जाऊ’ भनी उसलाई छाडिए । उसले त्यो ल्याई देवीलाई दियो । उनले त्यो खाएर दोहलो पूरा गरिन् । तर त्यसको कारणबाट उनले छोरा पाइनन् ।

शास्ताले यो धर्मदेशना प्रकाश पार्नुभई जातक समाधान गर्नुभयो ।

“त्यसवर्खत देवी राहुलमाता यिइन्, सुगा आमन्त्र यिए, पाकेको आँप दिने तपस्वी खारिउन्न यिए र उद्यानमा बस्ने तपस्वी म नै चिएँ ।”

१२. लाभगरह जातक (२८७)

“नानुम्मतो . . .^३” भन्ने यो गाथा शास्ता जेतवनमा बसिरहनु भएको वेलामा सारिपुत्र स्थविरसंग बस्ने भिक्षुको कारणमा बताउनु भएको हो ।

बर्तमान कथा

Dhamma.Digital

स्थविरसंग बस्ने भिक्षु स्थविर बसेको ठाउँमा मई वन्दना गरी एक छेउमा बसी “भन्ते ! मलाई लाभसत्कार उत्पन्न हुने प्रतिपदा बताउनुहोस्, के गर्नेलाई चीवरादि लाभ हुन्दै ?” भनी सोध्यो ।

अनि उसलाई स्थविरले “आवुसो ! चार अङ्गले युक्तहुनेलाई लाभसत्कार उत्पन्न हुन्दै— (१) आकू भित्रको

१. सिहुलमा : ‘लाभगरह’ ।

२. जा. पा. I. पृ. ८० : लाभगरहजातक, नं. २८७, अ. क. I-II

पृ १५६.

लज्जाशरम छाडी श्रामाण्यत्वलाई त्यागी उन्मत्त नभए पनि उन्मत्त जस्तै हुनुपछ, (२) पैशुन्य बोली बोल्नुपछ, (३) नरंक जस्तै हुनुपछ र (४) ठेगाना नभएको बोली बोल्नेभई कौतू-हृलिक हुनुपछ” भनी भन्दै यो लाभोत्पत्तिको प्रतिपदा बताउनु भयो ।

अनि यस प्रतिपदालाई निन्दागरी आसनबाट सो भिक्षु उठेर गयो । शास्ताकहाँ गई स्थविरले त्यो कुरा सुनाउनु भयो । शास्ताले “सारिपुत्र ! सो भिक्षुले अहिले मात्र लाभ-सत्कारलाई निन्दा गरेको होइन अघि पनि निन्दा नै गरेको थियो” भनी भन्नुहुँदा स्थविरले प्रार्थना गरेपछि अतीतको कुरा बताउनु भयो ।

अतीत कथा

अतीत समयमा बाराणसीमा ब्राह्मदत्तले राज्य गरिरहेको बेलामा ब्राह्मणकुलमा जन्मेको बोधिसत्त्व टूलो भएपछि सोहू वर्षकै उमेरमै तीन वेद र अठाहूँ शिल्प^१ (=शास्त्र) हरूमा पारञ्जत गरी दश प्रमुख आचार्य भई पाँचशय माणवहरूलाई

१. (१) ऋतु, (२) स्मृति, (३) व्याकरण, (४) धन्द, (५) विद्यिति, (६) निषट्कि, (७) ज्योतिष, (८) शिक्षा, (९) मोक्ष, (१०) विद्याविधि, (११) धनुष, (१२) हस्तिशिल्प, (१३) कामतन्त्र, (१४) लक्षण, (१५) पुराण, (१६) अश्वशिल्प, (१७) तर्क र (१८) वैद्य । सिंहल महाबकरादि पृ. ५६.

अध्यापन गराए । त्यहाँ एक दिन शीलसदाचार सम्पन्न माणव आचार्यकहाँ गई “यी प्राणीहरूलाई कसरी लाभ उत्पन्न हुन्छ ?” भनी सोध्यो ।

आचार्यले “छोरा ! यी प्राणीहरूलाई चार कारणले लाभ उत्पन्न हुन्छ” भनी पहिलो गाथा भने—

१. “नामुम्मतो वापिसुणो, वामटो नाकूत्तहलो ।
मुलैसु लभते लाभं, एसा ते अनुसासनी’ति ॥”

अर्थ—

१— “उन्मत्त नहुने, छुल्याहा नहुने, नतंक नहुने,
कौतूहलिक नहुनेलाई लाभ हुन्न; मूढ हुनेले लाभ पाउँछ—
यही तिमीलाई मेरो अर्ति हो ।”

आचार्यको कुरा सुनी अन्तेवासिकले लाभको निन्दा-
गर्दै दुइवटा गाथा भन्यो—

२. “धीरत्यु नं यशलाभं, धनलाभं च ब्राह्मण ।
या बुत्ति विनिपातेन, अधम्मचरणेन वा ॥
३. “अपि चे पत्तमादाय, अनागारो’ परिष्वजे ।
एसा च जीविका सेव्यो, ^२ या चाधम्मेन एसना’ ति ॥”

अर्थ—

२— “हे ब्राह्मण ! त्यो यशलाभ र धनलाभलाई

१. सिंहल, स्वाम र रोमनमा ‘मनागारो’ ।
२. सिंहल र रोमनमा : ‘सेव्या’ ।

(६०)

जातक संग्रह-४

धिकार छ जुन लाभ जीवनलाई अघोपतनगरी अधर्मचिरण-
द्वारा पाइन्दछ ।

३— “अधर्मपूर्वक जीविका गर्नुभन्दा हातमा पात्र लिई
बेघर भई प्रव्रजित हुनु बेश छ । यही जीविका श्रेष्ठ छ ।”

यसरी प्रव्रज्याको गुण वर्णना गरी घर त्यागेर ऋषि-
भेषमा प्रव्रजित भई धर्मतापूर्वक भिक्षा मागी समाप्तिहरू
प्राप्तगरी माणव ब्रह्मलोक परायण भयो ।

यो धर्मदेशना प्रकाश पार्नुभई शास्ताले जातक समाधान
गर्नुभयो ।

“त्यसबखत माणव लाभनिन्दक भिक्षु थियो । आचार्य
चाहि म नै थिएँ ।”

१३. सुपत्तजातक (२६२)

“बाराणस्यं” महाराज . . . ३ भन्ने यो गाथा शास्ता वेतवनम् वसिरहनु भएको बेलामा विष्वादेवीलाई छारिपुत्र स्थविरले रोहित माछाको रस र नयाँ घिऊ राखेको मार्सी चामलको भात दिएको बारेमा बताउनु भएको हो ।

Dhamma Digital वर्तमान कथा

कुरा चाहि माथि अव्यन्तर (नं. ११) जातकमा जस्तै हो । त्यस बखत पनि स्थविराको पेटमा वायु प्रकोप भयो । राहुलमद्वले स्थविरलाई भने । स्थविरले उसलाई लिएर आँसुनशालामा बसाली कोशल राजाको दरवारमा गई रोहित माछाको रस र नयाँ घिऊ हालेको मार्सी चामलको भात ल्याई

१. सिंहल र रोमबमा : ‘बाराणस्स’ ।

२. जा. पा. I. पृ. ८२ : सुपत्तजातक, नं. २९२, अ. क. I-II पृ.

उनलाई दिनुभयो । उनले स्थविरा आमालाई दिए । त्यो खाने वित्तिकै पेटको वायु शान्त भयो । राजाले मानिस पठाई के गर्दा रहेछन् भन्ने बुझन लगाई त्यहाँदेखि स्थविरालाई यस्तो भात पठाए ।

एकदिन धर्मसभामा कुरा चल्यो “आवुसो ! धर्म-सेनापतिले स्थविरालाई यस्तो प्रकारको भोजनले सन्तर्पित गर्नु-भयो ।” शास्ता आउनुभई “भिक्षुहो ! अहिले यहाँ के कुरागरी बसिरहेका ह्वौ ?” भनी सोध्दा “यो यो” भनी भनेपछि “भिक्षुहो ! अहिले मात्र सारिपुत्रले राहुलमाताले इच्छा गरेको दिएका होइनन् अघि पनि दिएकै थिए” भनी अतीतका कुरा बताउन भयो ।

अतीत कथा

Dhamma.Digital

अतीत समयमा बाराणसीमा ब्रह्मवत्तले राज्य गरिरहेको बेलामा कौवाको योनिमा जन्मेका बोषिसत्त्व ठूलो भएपछि कौवाहरूको जेठो मुप्त भन्ने कौवाहरूको राजा भए । अग्रमहिषी चाहिं मुखस्ता भन्ने कौविनी भएकी थिई । मुखुमो भन्ने सेनापति । अस्सीहजार कौवाहरूले परिवृत्तभई उनी बाराणसीमा आश्रय लिई बसे ।

एकदिन उनी मुफ्तसालाई लिएर गोचर खोज्दै बाराणसीमा राजाको भान्दा घरमा गए । राजाको निमित्त मादा मासुका अनेक परिकारहरू सहित भोजन तयार पारी भान्से

अलिकति बिको उधारी बाफ पठाई उभिइरहेको थियो । माछा मासुको गन्ध सुँधी सुफस्ताको राजभोजन खाने इच्छा भयो । त्यस दिन केही नभनी दोश्रो दिनमा “भद्रे ? आऊ, गोचरको लागि जाओं” भन्दा “तपाई जानुहोस् मेरो एक दोहलो (=इच्छा) छ” भनी भन्दा “कस्तो दोहलो” भनी सोध्दा “बाराणसी राजाको भोजन खान चाहन्छु तर मैले त्यो पाउन सकिदन अतः ज्यान त्याग्नेछु, देव !” भनी भनिन् । बोषिसत्त्व चिन्ता मग्नभई बसे । सुखुमो आएर “महाराज ! चिन्तित जस्तो हुनुहुन्छ नि ?” भनी सोध्यो । राजाले सो कुरा बताए ।

सेनापतिले “महाराज ! चिन्ता नगर्नुहोस, महाराज ! चिन्ता नगर्नुहोस्” भनी दुबैजनालाई आश्वासन दिई “आज तपाईहरू यहीं बस्नुहोस् हामी खाना ल्याउने छौं” भनी गयो ।

अनि उसले कौवाहरूलाई भेलागराई त्यो कुरा सुनाई “आऊ, भात ल्याउनेछौं” भनी कौवाहरूसँग बाराणसीमा गई राजाको भान्धा नजिक कौवा समूहलाई बथानमा विभाजित गरी त्यस त्यस ठाउँमा रक्षाको लागि राख्यो । स्वयं आठवटा योद्धा कौवाहरू साथमा लिई भान्धाघरको छानामाथि बस्यो । राजालाई भोजन लैजाने बेला हेदै ती कौवाहरूलाई भन्यो—“राजालाई भोजन लैजाँदा भाँडाहरू खसाल्ने छु । भाँडाहरू खसेपछि मेरो ज्यान रहनेछैन । तिमीहरूमध्ये चारवटाले चुच्छा भरी भात लिई चारवटाले माछा मासु लिई प्रजापति सहित राजालाई भोजन गराऊ ।”

“सेनापति कहाँ छ त ?” भन्दा “पछि आउँदै छ”
भनी भन ।

अनि भोजन परिकारहरू तयारपारी खर्पनमा राखी भान्छे दरवारमा गयो । उ राजाङ्गणमा गइरहेको बेलामा कौवाको सेनापति कौवाहरूलाई इशारा दिई उफेर भात ल्पाउनको छातीमा बसी नडग्राले प्रहारगरी तीरको टुप्पो जस्तो चुच्चोले नाकमा ठुँगी उठी नडग्राले उसको मुख छोपिदियो ।

महातलामा टहलिरहेका राजाले ऊयालबाट त्यो कौवाले गरिरहेको काम देखेर भातल्याउनेलाई आवाज दिई “हे भान्छे ! भाँडाहरू छाडेर कौवालाई नै समाउ” भनी भने । उसले भाँडाहरू छाडेर कौवालाई बलियो गरी समात्यो । यहाँबाट आऊ भनी राजाले भने । त्यसबेला कौवाहरू आएर आफूलाई चाहिने जति भात खाएर बाँकी भनेजस्तो लिएर गए । त्यसपछि अरू पनि आएर बाँकी भात खाए । ती आठ जना गएर प्रजापति सहित राजालाई भोजन गराए । मुफ्तस्ताको दोहलो पूराभयो ।

भान्छेले कौवालाई राजाकहाँ लायो । अनि उसेंग राजाले सोधे— “कौवा ! तै मदेखेर पनि लजाइनस्, भान्छेको नाक पनि चिथरिदिस्, भातका भाँडाहरू पनि फुटालिदिस्, आफ्नो ज्यान पनि रक्षा गरिनस्; किन यस्तो काम गरेको ?”

“महाराज ! हाम्रा राजा बाराणसीको आश्रयलिई वस्थन् । म वहाँको सेनापति हुँ । उनकी मुर्केस्तै भन्ने भार्याको

दोहलो उत्पन्न भई सपाईको भोजन खाने इच्छा भयो । राजाले उन्हाँगो इच्छाको कुरा मसित भने । मैले उहीं जीवन अर्पण गरी आएको छु अब मैले उनलाई भोजन पनि पठाइसकें । मेरो मनोरथ पूर्ण भैसक्यो । यिनै कारणले गर्दा मैले यस्तो गरेको हुँ ।” यो कारण प्रकाश पार्दै कौवाले गाथा भन्यो—

१. “बारणस्य^१ महाराज, काकराजा निवासको^२ ।
असीति महसेहि, सुपत्तो परिवारितो ॥”
२. “तस्य दोहलिनी मरिया, सुफस्ता^३ मच्छमिच्छति^४ ।
रज्ञो महानसे पक्क, वचनधं राजभोजनं ॥”
३. “तेसाहं पहितो दूतो, रज्ञो चम्हि इधागतो ।
मत् अपचिर्ति कुम्मि, बासायमकरं वण्ति ॥”

अर्थ—

- १— “महाराज ! अस्सीहजार कौवाहरूले परिवृत्त सुपत्त कौवाको राजा बाराणसीमा बस्थन् ।
- २— “उसकी दोहलिनी सुफस्ता भन्ने भार्यालाई राजाको भान्द्यामा पकाएको अनर्थ राजभोजन खाने इच्छाभयो ।
- ३— “उहाँ हाम्रा राजाले पठाएको म दूत हुँ । आफ्नो मालिकको वचनलाई सम्मान गर्दै मैले भान्देको नाकमा चिथरेको हुँ ।”

१. सिंहल र रोमनमा : ‘बाराणस्त’ ।
२. सिंहल र रोमनमा : ‘निवासिको’ ।
३. स्थानमा : ‘सुपत्ता’ ।
४. बालम्बा पालिमा : ‘मसिद्दतुमिच्छति’ ।

उसको कुरा सुनी राजाले— “हामी मानिस भएर पनि महान यश दिदा पनि सुहृदयी पाउन सक्दैनौ; गाउँ आदि दिदा पनि हामीले ज्यान दिने मानिस पाउँदैनौ । यो चाहिं कौवा भएर पनि आफ्नो राजालाई ज्यान दिन्छ । अत्यन्त सत्पुरुष रहेछ ! यसको धार्मिक कुरा मधुर छ” भनी उसको गुणमा प्रसन्न भई सेतो छत्र प्रदान गरे । आफूले पाएको सेतो छत्र केरि राजालाई ने पूजागरी कौवाले सुपत्त राजाको गुण वर्णना गन्यो ।

राजाले उसलाई बोलाउन पठाई धर्मको कुरा सुनी ती दुबैलाई आफुले भोजन गर्ने जस्तै भात दिन लगाए । अरू कौवाहरूको निमित्त दिनदिनै एक अम्मण भात पकाउन लगाए । आफू स्वयं बोधिसत्त्वको अर्ति बुद्धिमा बसी सकल प्राणीहरूलाई अभय दिई पञ्चशिलहरू पालन गरे । सुपत्त काकोवाई (=सुपत्तकौवाको उपदेश) सातशय वर्षसम्म रह्यो ।

शास्ताले थो धर्मोपदेश प्रकाश पार्नुभई जातक समाधान गर्नुभयो ।

“त्यसबखत राजा आनन्द थिए, सेनापति कारिपुत्र थिए, सुफस्सा राहुलबाटा थिइन् र सुपत्त चाहिं भ नै थिएँ ।”

१४. चुलकालिङ्ग जातक (३०१)

“किवरथ इमातं द्वारं . . . १” भन्ने यो गाथा शास्त्रा
जेतवनमा बसिरहनु भएको बेलामा चारैजना परिब्राजिकाहरूको
प्रद्रव्या सम्बन्धमा बताउनु भएको हो ।

वर्तमान कथा

Dhamma.Digital

बैशाली नगरमा सातहजार सातशय सात (७,७०७)
सिष्ठवी राजाहरू^१ बसेका थिए । प्रश्न सोधपूछ गर्नेमा उनीहरू
सबै कुशल थिए ।

एकदिन पाँचशय वादहरूमा व्यक्त निर्गष्ट (=निर्गन्थ,
नांगासाधु) बैशालीमा आइपुगे । उनीहरूले उनको संग्रह
गरे । अर्को पनि यस्तै निर्गष्टी आइपुगिन् । राजाहरूले
यी दुवै थरिका बीचमा वादविवाद गर्न लगाए । दुवै

१. जा. पा. I. पृ. ८६ : चुलकालिङ्गजातक, नं. ३०१, अ. क. III पृ-१
२. त्यसताका प्रत्येक सिष्ठवीलम्हि राजा भन्ने जलब थिए ।

उस्तै थिए । त्यसपछि लिङ्घवीहरूलाई यस्तो लाग्यो—“यी दुर्ब
शरिका सम्बन्धवाट जन्मेको पुत्र व्यक्त हुनेछ ।” यस्तो
यिन्हरागरी उनीहरूलाई विवाह गराई एकै ठाउँमा बसाले ।
अनि संवासको कारणले क्रमैसित चारवटी छोरीहरू र एउटा
छोरा जन्माए । छोरीहरूको सच्चा, लोला, अवाइक^१ र
पटाचारा भन्ने नाम राखे । बालकको सच्चक भन्ने नाम
राखे । ती पाँचजना ठूला भएपछि आमाको तरफबाट पाँचशय
वादहरू र बाबुको तरफबाट पाँचशय वाद गरी जम्मा एक हजार
वादहरू अध्ययन गर्न लगाए । आमाबाबुहरूले यस्तो अर्ति पनि
दिए—“यदि कुनै गृहस्थीले तिमीहरूलाई हरायो भने उसको
पादपरिचारिका होऊ र यदि कुनै प्रव्रजितले हरायो भने
उसकहाँ प्रव्रजित होऊ ।”

पछि आमाबाबुहरू परलोक भए । उनीहरू परलोक
भएपछि सच्चक विगष्ट लिङ्घवीहरूलाई विद्या पढाउँदै उहीं
बैशालीमै बस्यो । बहिनीहरू चाहि जम्बु-शाखा लिएर वाद-
विवादको निमित्त नगर निगममा धुम्दै आवस्तीमा पुगी नगर-
द्वारमा जम्बु-शाखा गाडेर “जसले हामीलाई वादारोपण गर्ने
सकछ— चाहे त्यो गृहस्थी होस् चाहे प्रव्रजित— उसले यो
धूलोको थुप्रो खुट्टाले छ्यालबिछ्याल पारी खुट्टाले शाखा
कुलचीयोस्” भनी केटाहरूलाई भनी नगरमा भिक्षाटन्को
लागि गए ।

१. पर्ण. सू. II. पृ. २३३ : खुलसच्चकमुख्यावाले चाहिँ ‘सिद्धा-
वतिका’ अभी उल्लेख गरेको छ ।

अनि आयुष्मान् सारिपुत्र न बढारेको ठाउँमा बढारी खाली घैंटोहरूमा पानी राखी रोगीहरूको हेरविचार गरी दिन अलि चढेपछि आबस्तीमा भिक्षाटन्को निमित्त जाँदा त्यो शाखा देखेर सोधिसकेपछि केटाहरूद्वारा नै शाखा ढाल्न लगाई मर्दन गराई “जसले यो शाखा राखेको हो उसले भोजनपरान्त जेतवनद्वारकोट्ठकमा आई मलाई भेट्नू” भनी केटाहरूलाई भनी नगर भित्र गई भोजन सिद्धिएपछि विहारद्वारकोट्ठकमा आई बस्नुभयो ।

ती परिब्राजिकाहरू पनि भिक्षाटन् गरी आई त्यो शाखा मर्दन गरी ढालेको देखेर “कसले यो ढाल्यो ?” भनी सोध्दा “सारिपुत्र स्थविरले; यदि तिमीहरू वादारोपण गन चाहन्छौ भने विहारद्वारकोट्ठकमा जाऊ” भनी केटाहरूले भनेपछि उनीहरू फेरि नगरमा पसी महाजनहरू भेला गराई विहारद्वारकोट्ठकमा गई स्थविरसँग हजार वाद सम्बन्धी प्रश्नगरे । स्थविरले उत्तर दिनुभई “अंरु केही जान्दछौ के ?” भनी सोध्नुभयो ।

“स्वामी ! जान्दैनौं ।”

“म केही सोध्नेछु ।”

“स्वामी ! सोध्नुहोस्, जानेको भन्नेछौं ।”

स्थविरले “एक नाम भनेको के हो ?” भनी सोध्नुभयो । उनीहरूले भन्नसकेनन् र स्थविरले बताइदिनु भयो ।

“स्वामी ! हाम्रो पराजय भयो र तपाईंको विजय भयो ।”

“अब के गछों त ?”

हाम्रा आमाबाबुहरूले यस्तो अर्ति दिएका थिए—
“यदि तिमीहरूलाई कुनै गृहस्थीले हरायो भने तिमीहरू उसको
प्रजापति होऊ र यदि प्रव्रजितले हरायो भने उसकहाँ प्रव्रजित
होऊ । अतः हामीलाई प्रव्रजित गराउनु होस् ।”

“हुन्छ” भनी स्थविरले उनीहरूलाई उत्पलब्धि (उप्प-
लवण्णा) स्थविराकहाँ प्रव्रजित गराउनु भयो । केही समयमै
उनीहरू सबै अरहन्त भए ।

एकदिन धर्मसभामा भिक्षुहरूले कुरा चलाए--
“आवुसो ! चारै जना परिव्राजिकाहरूको प्रतिष्ठा भई सार्थिपुत्र
स्थविरले सबैलाई अरहत्व प्राप्त गराइदिनु भयो ।” शास्ता
आउनु भई “भिक्षुहो ! अहिले यहाँ के कुरागरी बसिरहेका
छो ?” भनी सोध्दा “यो यो” भनी भनेपछि “भिक्षुहो ! अहिले
मात्र होइन अघि पनि सार्थिपुत्र यिनीहरूको प्रतिष्ठा भएका
थिए । अहिले चाहिं प्रव्रज्याभिषेक दिलाए । अघि चाहिं राज-
महिषी स्थानमा राखे” भनी भनुभई अतीतको कुरा बताउनु
भयो ।

अतीत कथा

अतीत समयमा कालिङ्ग राष्ट्रको बस्तपुर भन्ने नगरमा
कालिङ्ग राजाले राज्य गर्दै थिए । त्यस बहुत मस्तक

(=अश्वक) राष्ट्रको शोतर्कि भन्ने नगरमा अस्तक भन्ने राजाले राज्य गर्दथे ।

कालिङ्ग राजाको बलसम्पन्न सैन्य वाहनहरू थिए । स्वयंको पनि हात्तीको बल जस्तै थियो । आफूसँग युद्धगर्ने कोही देखिनथे । युद्ध गर्न चाहेको कुरा उनले अमात्यहरूलाई मुनाए “म युद्ध गर्न चाहन्छु तर मसित युद्धगर्ने कोही देखिन । के गर्न होला ?”

“महाराज ! एक उपाय छ” भनी अमात्यले भन्यो “महाराज ! तपाइँका चारजना छोरीहरू अति सुन्दरी छन् । उनीहरूलाई अनंकृतगरी ढाकेको यानमा बसाली सेनाले घेरा लगाई गाउँ, निगम र राजधानीमा घुमाउन लगाउनुहोस् । जो राजाले तिनीहरूलाई घरमा राख्न मन पराउँछन् उनीसँग युद्ध गर्नेछु भनुहोस् ।”

राजाले त्यसो गर्न लगाए । उनीहरू गए गएका ठाउँका राजाहरू डराएर उनीहरूलाई नगरभित्र आउन दिएनन् । कोसेली आदि पठाई नगर बाहिर नै बस्न लगाउंथे । यसरी सारा जम्बुद्वीपमा विचरण गरी अस्तक राष्ट्रको शोतर्कि नगरमा पुगे । अस्तक राजाले पनि नगरद्वार बन्दगर्न लगाई कोसेली पठाए ।

उनको अस्तिसेव भन्ने पण्डित, व्यक्त तथा उपायकुशल हुने अमात्यले यस्तो सोच्यो— “यी राजकन्याहरू सारा जम्बु-द्वीपमा घुम्दा पनि कुनै योद्वा भेट्टाएनन् । यस्तो भयोभन्ने

जम्बुद्वीप तुच्छ जस्तै हुनेछ । म कालिङ्गसंग युद्ध गर्नेछु ।”
यति सोचेर नगरद्वारमा गई द्वारपालहरूलाई बोलाई
उनीहरूको निमित्त ढोका खोलिदिन पहिलो गाथा भन्यो—

१. “विवरण इमासं द्वारं, नगरं^१ विवितु^२ मथा अल्लराजस्म ।
प्रीहेन सुषिट्ठेन,^३ सुरक्षितं नविषेदेन ॥”

वर्ण—

१—“यिनीहरूलाई अरुण^४ राजाको नगरभित्र पस्न ढोका खोलिदेओ; सुशिक्षित पुरुषसिह हुने नन्दिसेनले रक्षागर्नेछ ।”

यति भनी उसले ढोका खोल्न लगाई उनीहरूलाई लिएर अस्तक राजालाई देखाई “तपाईँ नडराउनुहोस् युद्ध आइपरेमा म जानेछु । यी उत्तम राजकन्याहरूलाई महिषी बनाउनुहोस्” भनी उनीहरूलाई अभिषेक दिलाई उनीहरूसंग आएका पुरुषहरूलाई “तिमीहरू मएर राजकन्याहरूलाई अस्तक राजाले महिषी बनाए भनी तिमीहरूका राजालाई सुनाओ” भनी उनीहरूलाई पठाए । उनीहरू गएर राजालाई त्यस्तै विनिंगरे ।

“शायद मेरो शक्ति थाहापाएका छैनन् होला” भनी कालिङ्ग त्यतिखेरे ठूलो सेना सहित निस्के । उनी आएको

१. स्याममा : ‘नगरन्त’ ।

२. सिंहलमा : ‘पविसुतुं मथा’ ।

३. रोमना : ‘सुरस्थेन’ ।

४ अस्तक राजालाई नै अधिको नामले ‘अरुण’ भनिएको हो ।

थाहापाई नन्दिसेव्ले “आपनो राज्यको सीमामै रहनुहोस् र हाम्रो राज्यसीमाभित्र नपस्नुहोस् । दुबै राज्यको बीच युद्ध हुनेछ” भनी पत्र पठाए । पत्र पढेर उनी आपनो राज्यभित्रै बसे । अस्तक पनि आपनो राज्यभित्रै बसे ।

त्यस बखत बोधिसत्त्व कृषिभेषमा प्रवर्जितभई दुबै राज्यको बीचको पर्णशालामा बम्दथे ।

“श्रमणहरू भनेका केही जान्दछन् । कसलाई थाहा छ र के हुन्छ । तपम्बीसंग कसको जय र कसको पराजय हुनेछ भनी सोध्नुाच्यो” भनी कालिङ्ग राजा गुप्त भेषले बोधिसत्त्वकहाँ गई बदना गरी एक छेउमा वसी कुशलवार्ता गरी “भन्ते ! कालिङ्ग र अस्तक लड्न खोजेका छन् । आ-आपना राज्य सीमानामा बसेकाछ्न । यिनीहरूमध्ये कसको जय र कसको पराजय हुनेछ होला ?” भनी सोधे ।

“हे पुण्यवान् पुरुष ! कसको जय र कसको पराजय हुनेछ भन्ते कुरा म भन्न सकिदै । शक देवराज यहाँ आउनेछन् उनीसंग सोधेर बताउनेछु । भोलि आऊ ।”

बोधिसत्त्वको उपस्थानमा शक आई बसे । अनि बोधिसत्त्वले सो कुरा सोधे ।

“भन्ते ! कालिङ्ग जित्नेछ र अस्तक पराजित हुनेछ । यस्तो यस्तो पूर्वलक्षण पनि देखिने छ ।”

अर्को दिनमा आई कालिङ्गले सोधे । बोधिसत्त्वले सो कुरा बताए । “पूर्वलक्षण कस्तो देखापनें छ त ?” भनी केहो

नसोधी “म जित्नेछु” भनी उनी खुशी भई फर्के । यो कुरा प्रचार भयो ।

यो सुनेर अस्सकले नन्दिसेनलाई बोलाउन पठाई “कालिङ्ग जित्नेछ र हामी पराजित हुनेछौं यसमा के गर्नुपर्ला ?” भनी सोधे ।

“महाराज ! यो कुरा कसलाई थाहा छ र !—कसको विजय हुन्छ र कसको पराजय ! तपाईँ यसमा चिन्ता नगर्नुहोस्” भनी राजालाई आश्वस्त पारी उ बोधिसत्त्वकहाँ गई बन्दनागरी एकछेउमा बसी “भन्ते ! कसको जय र पराजय हुन्छ ?” भनी सोधे ।

“कालिङ्गको जय र अस्सकको पराजय हुनेछ ।”

“भन्ते ! जित्नेको के पूर्वलक्षण र हार्नेको के पूर्वलक्षण देखिने छ त ?”

“हे पुण्यवान् पुरुष ! जित्नेको आरक्षदेवता सबै सेतो वृषभ हुनेछ र अर्को पक्षको सबैकालो । दुवै पक्षका आरक्षदेवताहरू लडेर जय पराजय हुनेछन् ।”

यति सुनेर नन्दिसेन उठेर गई राजाका सहायक एक-हजार जति योद्धाहरू लिएर नजिकको पर्वतमा चढी “हे पुरुषहो ! हाम्रा राजाको जीवन दिन सक्नेछौं के ?” भनी सोध्यो ।

“सक्छौं ।”

“त्यसोभए यो प्रपातबाट हामफाल त ।”

उनीहरू हामफाल तयार भएपछि उनीहरूलाई रोकेर “भइहाल्यो, हामनफाल ! हाम्रा राजालाई ज्यानदिने सुहृदयहो ! पछि नहट्नेगरी युद्धगर !” भनी भन्यो । उनीहरूले स्वीकारे ।

पछि युद्ध भएपछि कालिङ्ग “म जित्नेछु” भनी निश्चन्त भए । योद्धाहरू पनि “हामी जित्नेछौं” भनी निश्चन्त भए । युद्धको तयारीको निमित्त तमतयार नभई वर्ग वर्ग भएर इच्छानुसार गए । बलगर्ने बेलामा बल गरेनन् । दुबै राजाहरू युद्धगर्नेछौं भन्दै घोडा चढी परस्पर नजिक आए । दुबै पक्षका आरक्षदेवताहरू अगाडि जाँदा कालिङ्ग राजाको आरक्ष-देवता सेतो वृषभ भयो । अर्कोंको चाहि कालो भयो । उनीहरू परस्पर युद्धगर्न लागेजस्तै गरी अगाडि बढे । तीव्रभहरूलाई दुबै राजाहरूले मात्र देख्दैनन् अरूले देख्दैनन् ।

नम्बिसेनले अस्तकसँग सोधे—

“महाराज ! आरक्षदेवता देखिन्छ के ?”

“हो, देखिन्छ ।”

“कुनढंगले देखिन्छ त ?”

“कालिङ्गको आरक्षदेवता सेतो वृषभ भएको देखिन्छ । हाम्रो आरक्षदेवता कालो कमजोर देखिन्छ ।”

“महाराज ! तपाईं नडराउनुहोस् ! हामी जित्नेछौं । कालिङ्ग पराजित हुनेछन् । तपाईं घोडाको काठीबाट ओल्ही

यो तीर लिई सुशिक्षित सिन्धव घोडाको पेटमा देव्रे हातले थिची एकहजार पुरुषहरूका साथ वेगले गई कालिङ्गको आरक्ष-देवतालाई तीरको प्रहारले नडाइदिनुहोस् । अनि हामी पनि एकहजार तीरले प्रहार गर्नेछौं । यसरी कालिङ्गको आरक्षदेवता विनाश हुनेछ । त्यसपछि कालिङ्ग पराजित हुनेछन् । हामी जित्नेछौं ।”

“हुन्द्य” भनी राजा मन्दिसेनले दिएको इशाराअनुसार गई तीरले प्रहारगरे । अमात्यहरूले पनि सहस्र तीरले प्रहार गरे । आरक्षदेवताको उहीं ज्यान गयो । त्यतिखेरे कालिङ्ग पराजित भई भागे । उनी भागेर गएको देखेर हजार जति अमात्यहरूले पनि “कालिङ्ग भागदैच्छन्” भनी चिच्याए । मरण भयले भयभीत भई भागिरहेको बेलामा कालिङ्गले सो तपस्वीलाई गालिगर्दै दोश्रो गाथा भने—

२. “जबो कलिङ्गानं असद्यसाहिनं, वराजयो अनयोऽ मस्सकानं ।
इच्चेव ते भासितं ब्रह्मचारी, न उजुमूता^२ वितयं भणन्ति ॥”

अर्थ—

२— “असद्य कष्टलाई सहनगर्ने कालिङ्गको जय हुन्द्य र अस्वको पराजय हुन्द्य भनी क्रजुहुने कूठो नबोल्ने ब्रह्मचारीले यसो भने ।”

१. स्थानम् : ‘अजयो’ ।

२. स्थानम् : ‘उजुमूता’ ।

तपस्वीलाई गालीगर्दे भागेर गएका राजाले आफ्नो नगरमा गएर फर्केर हेने पनि सकेनन् । त्यसपछि केहीदिन पछि शङ्क तपस्वीको उपस्थानमा आए । उसेंग कुरा गर्दे तपस्वीले तेश्रो गाथा भने—

३. “देवा मुसावादमुच्चतिवसा, सञ्चं धनं^१ परमं तेसु^२ सक ।
तं ते मुसा मासितं देवराज, किं वा पटिच्छ मधवा महिन्द ।”

अर्थ—

३—“हे शङ्क ! देवताहरू कूठो कुरा गर्देनन् र उनीहरू मध्ये सत्य नै परमधर्म हुन्छ । हे देवराज ! हे मधवा ! हे महेन्द्र ! जो तिमीले कूठो बोल्यौ सो के कारणले बोलेका ह्वाँ ?”

यो सुनेर शक्रले चौथो गाथा भने—

४. “ननु तै मुतं ब्राह्मण मञ्जमानो, देवा न इस्ति पुरिसपरमकमस्त ।
इमो समाचि घनसो अभेष्जो^३, अब्यगता^४ निक्कमं च काले ।
बहुं च विरियं पुरिसपरमकमोच, तेनेव आसि चिज्यो अस्तकानंति
अर्थ—

४—“के तिमीले ब्राह्मणहस्ते भनेको कुरा सुनेकाछैनौ कि देवताहरू पुरुष-पराक्रममार्थि ईर्ध्या गर्देनन् ? अस्तकमा

१. स्वाममा : ‘तथं’ ।

२. स्पाममा : ‘करं तु’ ।

३. सिंहल र रोममा : ‘बदेष्को’ ।

४. सिंहल र रोममा : ‘अव्यगता’ स्वाममा : ‘अवस्ता’ ।

(७८)

जातक संग्रह-४

दमनता एकाग्रता, अभेद्यचित्त, अव्याग्रता, नैष्ठकम्य र समयमा बीर्यंगर्ने आदि पुरुष-पराक्रम थियो; त्यसैले अस्तइको विजय भएको हो ।”

कालिङ्ग भागेर गएपछि छुटेको माल लिनलगाई अस्तइ राजा आफ्नो नगरमा भए । “यी चारवटी कन्याहरूको दायाद्य भाग पठाइदिनुहोस् भनी अन्दिसेनले कालिङ्गलाई चिट्ठी पठाए । यदि पठाउनु भएन भने गर्नुपर्ने जान्नेछु ।”

उनले सो चिट्ठी पढी भयभीत भई उनीहरूले पाउन पर्ने दायाद्य पठाइदिए । त्यहाँदेखि दुबै मिलजुल गरी बसे ।

शास्ताले यो घर्मदेशनाप्रकाश पार्नुभई जातक समाधान गर्नुभयो ।

“त्यस बखत कालिङ्ग राजाकी छोरीहरू यी तरुणी भिक्षुणीहरू थिए । अन्दिसेन सारिपुत्र र तपस्वी चार्हि म नै थिएँ ।”

१५. मंस जातक' (३१५)

“कल्पा वत ये वाचा . . .” भन्ने यो गाथा शास्त्रा लेतष्टमा बसिरहनु भएको वेलामा सारिपुत्र इच्छित्वे विरेचन पिएकालाई दिनु भएका सुस्वादिसा भोजनको सम्बन्धमा बताउनु भएको हो ।

Dh वर्तमान कथा

त्यस बखत लेतष्टमा केही भिक्षुहरूले स्तिर्ग्रथ विचेरन पिएका थिए । उनीहरूलाई सुस्वादिला भोजनको आवश्यक थियो । रोगीको सेवागर्नेहरू “सुस्वादिला भोजन ल्याउनेछौं” भनी आवस्तीमा गई भान्देहरूको सडकमा (जलपानगृह भएको सडकमा) भिक्षाटन् गरी सुस्वादिला भोजन नपाएपछि फक्केर आए ।

१. नालन्दा पालिमा: सम्बर्मसलाम जातक' ।

२. जा. वा. I पृ. ९३: सम्बर्मसलाम जातक, नं. ३१५, अ. क.

III. पृ. ३४.

दिन ढल्की सकेपछि भिक्षाटन्‌को लागि जांदा उनीहरू-लाई देखेर स्थविरले “आवुसो ! किन चाँडै फक्केर आयौ नि ?” भनी सोध्नु भयो ।

उनीहरूले सो कुरा बताए । स्थविरले “त्यसोभए आऊ” भनी केरि सोही सडकमा उनीहरूलाई लिएर जानुभयो । मानिसहरूले पाथ भरी भरी रसास्वाद भात राखिदिए । रोगीको सेवागर्नेहरूले विहारमा गई रोगीहरूलाई रसास्वाद भोजन दिए । उनीहरूले सो खाना खाए ।

एक दिन धर्मसभामा भिक्षुहरूले कुरा चलाए—“आवुसो ! रोगी सेवागर्नेहरूले विरेचन पिएकाहरूको निमित्त रसास्वाद भोजन नपाएर फकिरहेको बेलामा सारियुक्त स्थविरले फेरि आफूसँगै लगी भान्छेहरूको सडकमा भिक्षाटन् गरी घेरे रसास्वाद भोजन पठाउनु भयो ।” शास्ता आउनुभई “भिक्षुहो ! आहले यहाँ तिमीहरू के कुरागरी बसिरहेका ह्वौ ?” भनी सोध्दा “यो यो” भनी भनेपछि “भिक्षुहो ! अहिले मात्र सारियुक्तले श्रेष्ठ मासु पाएका होइनन् अघि पनि मृदुवचन, प्रियवचन बोल्न जान्ने पण्डितले पाएका थिए” भनी अतीतको कुरा बताउनु भयो ।

अतीत कथा

अतीत समयमा वाराणसीमा नगरावस्थाले राज्य गरिरहेको बेलामा बोधिसत्त्व सेठको पुत्र भएका थिए । एक दिन एक

मृगशिकारी वेरै मासु पाई गाडोभरो “बेच्नेछु” भनी नगरमा गइरहेको थिएँ। त्यस बखत चारजना सेठका छोराहरू नगरबाट बाहिर आई एउटा सभागृहमा केही कुराकानी गर्दै बसेका थिए। यी मध्ये एकजना सेठको छोराले त्यो मासुको गाडा देखी “त्यो व्याधासंग मासुको एक टुक्रा मागेर ल्याऊ” ? भनी सोध्यो ।

“हुन्छ, ल्याऊ ।”

अनि उ त्यस व्याधाकहौं गई “ओ व्याधा ! मलाई एकटुक्रा मासु देऊ” भनी भन्द्यो ।

व्याधाले “अरूसंग केही माग्नेले प्रियवचन बोल्न जान्नुपर्छ । तिमीले बोलेको वचन जस्तै मासुको एक टुक्रा पाउनेछो” भनी पहिलो गाथा भन्द्यो—

१. “फल्ता बत ते बाढा, मंसं” बाचनको असि ।

किलोम सदिसी बाढा, किलोम सम्म दम्भू ते॒” ति ॥”

मर्द—

२— “हे सौम्य ! मासु माग्ने तिन्हो वचन कठोर छ । क्लोम जस्तै माहो भएकोले तिमीलाई त्यस्तै साहो मासु दिन्छु” भनी रस नभएको क्लोमको एक टुक्रा दियो ।

बनि उसै अर्को सेठको छोराले “तिमीले के भनेर

१. रोमनथा : ‘सम्म’ ।

२-२. सिंहूम र रोमनथाः ‘दवामि ते’ ।

मासु माग्यो ?” भनी सोध्यो ।

“ओ !” भनी भन्यो ।

उ “म पनि उसेंग मासु मार्ने छु” भनी गएर “हे दाज्यू ! एक टुक्रा मासु दिनुहोस्” भनी भन्यो ।

उसले तिम्रो वचन अनुसार मासु दिन्छु भनी दोश्रो गाथा भन्यो—

२. “अङ्गमेतं अनुस्तानं, आता लोके पवुच्चति ।
अङ्गस्त सदिसी बाचा, अङ्गं सम्म इदामि ते‘ति ॥”

र्ण—

२—“हे सौम्य ! दाजु भन्ने शब्द मनुष्यहरूको अङ्ग समान हो । तिम्रो वचन अंग समान भएकोले तिमीलाई अङ्गको मासु दिनेछु” भनी अङ्गसमान मासु दियो ।

उसेंग अर्को सेठको छोराले “तिमीले के भनेर माग्यो ?” भनी सोध्यो ।

“दाज्यू” भनी मार्गे ।”

अनि “मैले पनि उसेंग मासु मागेर ल्याउने छु” भनी गएर उसले “बाबु ! मलाई मासु एक टुक्रा दिनुहोस्” भनी भन्यो ।

ब्याधाले “तिम्रो वचन जस्तै मासु पाउनेछौ” भनी तेश्रो गाथा भन्यो—

३. “तात्त्वाति पुत्रो बद्धमानो, कम्पेति हृषयं चितुः ।
हृषप्सस सदिसी वाचा, हृषयं सम्भ ददाति ते’ ति ॥१॥

अर्थ—

३— ‘हे सौम्य ! छोराले बाबु भनी बोलाउँदा बाबुको मुटु कम्पन हुन्छ । मुटु समान तिङ्गो वचन भएको हुनाले तिमीलाई मुटु नै दिनेछु ।’

यति भनी मुटुको साथ अरु पनि राम्रा राम्रा मासु दियो ।

उसेंग चौथो सेठको छोराले “के भनेर तिमीले मासु माग्यो ?” भनी सोध्यो ।

उसले “बाबु भनेर” भनी भन्यो ।

“मैले पनि माग्नुपन्यो” भनी उ गई “साथो ! मलाई एक टुक्रा मासु दिनुहोस्” भनी भन्यो ।

ब्याधाले “तिङ्गो वचन अनुसारको पाउने छौ” भनी चौथो गाथा भन्यो—

४. “पत्स गामे सला नरिय, पथारञ्जं तथेव तं ।
सब्बप्सस सदिसी वाचा, सब्बं सम्भ ददाति ते’ ति ॥”

अर्थ—

४— ‘हे सौम्य ! जसको गाउँमा साथी हुन्न त्यसको निमित्त त्यो गाउँ जंगल जस्तै हो । सबैलाई समानहुने तिङ्गो वचन छ त्यसैले तिमीलाई सबै दिन्छु ।’

(८४)

जातक संग्रह-४

यति भनेर “हे सौम्य ! आऊ, गाडामा भएको सबै
पास निम्रो घरमा पुऱ्याइ दिनेछु” भनी भन्यो । अनि उसँगै
गाडा लाग्छ । आफ्नो घरमा पुगी मासु छिकी व्याधालाई स-सम्मान
गरी आफ्नी स्वास्नी तथा बालकहरूलाई बोलाई व्याधा काम
छोड्न लगाई आफ्नो कुटुम्बहरूको बीचमा राखी उसको
अभेद्य साथी भई जीवनभर मिलेर बस्यो ।

शास्ताले यो धर्मदेशना प्रकाश पार्नुभई जातक समा-
धान गर्नुभयो । *Dhamma.Digital*

“त्यस बखत व्याधा हुने आरिपुच यिए । सबै मासु
पाउने सेठको छोरो चाहिं म नै यिए ।”

१६. कारण्डय' जातक (३५६)

“एको भरच्छोति . . .” भन्ने यो धर्मोपदेश शास्ता
थेतव्वमा बसिरहनु भएको बेलामा असेनापतिङ्गो कारणमा
बताउनु भएको हो ।

बर्तमान कथा
Dhamma.Digital

स्थविरले आए आएका दुश्शीली मृग-ब्याधा र माझी
आदिलाई देखे की देखेको ठाउँमा “शील लेऊ, शील लेऊ” भनी
शील दिनु हुन्थ्यो । स्थविर प्रति गोरक्षको कारणले वहाँको
कुरालाई उल्लंघन गर्न नसकी उनीहरू शील लिन्थे तर
लिएर रक्षा गर्दैनथे । आ-आफ्नो काम नै गर्ये । स्थविरले
आफूसँग वस्ने भिक्षुहरूलाई चोलाई “आवुसो ! यी मानिसहरूले

१. नालन्दा पालिमा : ‘कोरण्डय’ ।

२. जा. पा. I. पृ. ११५ : कोरण्डयजातक, नं: ३५६, म. क. III.
पृ. ११८

मकहाँ शील लिन्छन् तर लिएको शील पालन गर्देनन्” भनी
भनुभयो ।

“भन्ते ! तपाइँले उनीहरूलाई उनीहरूबो सचि विना
शील दिनुहुन्छ । तपाइँको कुरा उल्लंघन गर्न नसकी यिनीहरू
शील लिन्छन् । अबदेखि तपाइँसे यस्तालाई शील नदिनुहोस् ।”

स्थविर असन्तुष्ट (अनत्तमनो) हुनुभयो ।

यो खबर सुनेर भिक्षुहरूले धर्मसभामा कुरा चलाए—
“आवुसो ! आयुष्मान् सारिपुत्रले देखे-देखेकालाई शील
दिनुहुन्छ ।” शास्ता आउनुभई “भिक्षुहो ! अहिले यहाँ के
कुरागरी तिमीहरू बसेका थियौ ?” भनी सोधनुहुँदा “यो यो”
भनी भनेपछि “भिक्षुहो ! अहिले मात्र होइन अघि पनि देखे
देखेकालाई न मागेकालाई शील दिन्छ” भनी भनुभई अतीतको
कुरा बताउनु भयो ।

अतीत कथा

अतीत समयमा वाराणसीमा ब्रह्मदत्तले राज्य गरिरहेको
बेलामा बोधिसत्त्व ब्राह्मण कुलमा जन्मी बैंश पुरोषछि तथशिलामा
दिशाप्रमुख आचार्यको जेष्ठ शिष्य भई कारण्डिय नामले बसेका
यिए ।

त्यस बखत सो आचार्यले देखे-देखेका केवटु (= माझी)
आदिलाई न मागिकनै “शील लेऊ, शील लेऊ” भनी शील

दिन्ध्यो । उनीहरूले शील लिएर पालन गर्देनन् । आचार्यले यो कुरा शिष्यहरूलाई सुनाए । शिष्यहरूले “भन्ते ! तपाईंले यिनीहरूको रुचि विना शील दिनुहुन्छ त्यसैले पालन गर्देनन् । अबदेखि माग्नेलाई मात्र शील दिनुहोस् न माग्नेलाई न दिनुहोस्” भनी भने । उ असन्तुष्ट भयो । यसो भएपनि देखे देखेकालाई शील दिने नै गर्थ्यो ।

एक दिन एउटा गाउँबाट मानिसहरू आई ब्राह्मण-हरूद्वारा पाठ गराउनको निमित्त (ब्राह्मण वाचनकथाय) आचार्यलाई निम्तो गरे । उसले कारण्डब माणवलाई बोलाई “छोरा ! म जान्न । तिमी यी पांचशय माणवहरू लिएर त्यहाँ गई प्राप्तहुने रोटी (वाचनकानि) स्वीकारी हामीलाई दिएको भाग लिएर आऊ” भनी पठायो ।

उ गएर फक्कं दाखेरि बीच बाटामा एक पहाड देखेर विचारगच्छो “हाम्रा आचार्यले देखे-देखेकालाई न मागेकालाई शील दिन्धन्; अब उप्रान्त जसो गर्दा वहाँले माग्नेलाई मात्र शील दिने हो त्यसो गर्नुपन्थ्यो ।” यति सोचेर माणवहरू बसिरहेको बेलामा उठेर एक ठूलो ढुंगा लिएर पहाडमा पयांकयो । बराबर पयांकदै रह्यो ।

अनि उसलाई माणवहरू उठेर “आचार्य ! के गर्नु भएको ?” भनी भने । उ केही बोलेन । उनीहरू दगुरेर आई आचार्यलाई भने । आचार्य आई उसँग कुरा गर्दै पहिलो गाथा भन्यो—

१. “एको अर्छे गिरिकन्दरायं,
पगाथृ पगाथृ^१ सिलं^२ पबेझुसि^३ ।
पुनर्पुनं सन्तरमानख्यो,
कारण्डिय^४ कोनु तवषिष्ठयो’ति ?”

अर्थ—

१—“हे कारण्डिय ! एकलै जंगलमा बसी हतार हतार गर्दै बार बार ढुङ्गा लिएर गिरि-कन्दरामा फाल्दैछी । यसको के कारण हो ? ”

उसको कुरा सुनी आचार्यलाई आरोप लगाउने विचारले उसले दोश्रो गाथा भन्यो—

२. “अहं हिमं सागरसेचितस्तं,
समं करिस्तामि यथा पि वाणि^५ ।
चिकिरिय सानूचि च पद्मतामि च,
तस्मा सिलं दरिया^६ पक्षितामी’ति ॥”

अर्थ—

२—“चारैतिरबाट सागरले घेरिएको यो पृथ्वीलाई मैले हत्केला जस्तै गरी सम्याउने छु । यो बालुवाको र ढुङ्गाको

- १-१. स्याममा : ‘महृत्सेल’ ।
- २. बालम्बा पालिमा : ‘पवेझुसि’ ।
- ३. बालम्बा पालिमा : ‘कोरण्डिय’ ।
- ४. तिहल, स्याम र रोमनम्बा : ‘पार्जिं’ ।
- ५. स्याममा : ‘कन्दरायं’ ।

पहाड़लाई तितर घितर पार्नेछु । त्यसैले पहाडमा हुंगा
फ्याकेको हुँ ।”

यो सुनेर ब्राह्मणले तेश्रो गाथा भन्यो—

३. “नथिमं नहि अरहति पाणिकर्पणं,
समं भनुस्सो करणायमेको ।
मङ्गामिमङ्गे व दर्दि जिग्निंसं^१,
कारण्डिय हाहसि^२ जीवलोकं’ति ॥”

अर्थ—

३—“यो पृथ्वीलाई कुनै मानिसले पनि हत्केला जस्तै
गरी सम्याउन सकदैन । कारण्डिय ! मलाई लाग्छ कि यो
पहाड सम्याउंदा सम्याउँदै तिमी यस जीवलोकबाट जानेछौ ।”

यो सुनेर माणवले चौथो गाथा भन्यो—

४. “सचे अयं भूतधरं न सङ्का^३, समं भनुस्सो करणायमेको ।
एवमेष त्वं ब्रह्मे इमे भनुस्सो, नानादिट्ठीके नानायिस्तासि ते’ति ॥”

अर्थ—

४—“यदि यो महापृथ्वीलाई कुनै एक पुरुषले
सम्याउन सकदैन भने हे ब्रह्मे ! त्यस्तै तिमोले पनि यी नाना
दृष्टिका मानिसहरूलाई कसरो एकदृष्टिमा ल्याउन सक्नेछौ

१. नालम्बा वालिमा: ‘जिग्निस’ ।

२. स्थाम्बा: ‘हाहसि’ ।

३. सिंहल र स्थाम्बा: ‘सङ्को’ ।

(६०)

जातक संग्रह-४

त ?”

यो सुनेर “कारण्डिष्ट ठीक भन्दैछ, अब उप्रांत यस्तो गर्ने छैन” भन्ने सोची आफ्नो विरोध भएको पनि बुझी पाँचो गाया भन्यो—

५. “सङ्क्षिप्तरूपेन भवं ममत्यं, अक्षाति कारण्डिष्ट एवमेतं ।

यथा न सक्ता पठवीसमाय, कातुं मनुस्सेन तथा मनुस्सा’हि ॥”

अर्थ—

५—“हे कारण्डिष्ट ! जस्तै महापृथ्वोलाई सम्याउन सकदैन त्यस्तै एक मनुष्यले सबै मनुष्यहरूलाई सम गर्न सकदैन । मेरो हितको निमित्त तिमीले यो कुरा संक्षेपरूपमा बतायो ।”

यसरी आचार्यले माणवको स्तुतिगच्छो । उसलाई बोधगराई उ पनि घरमा गयो ।

शास्ताले यो धर्मदेशना प्रकाश पानुभई जातक समाधान गर्नुभयो ।

“त्यस बखत ब्राह्मण (आचार्य) सारिपुत्र यिए । कारण्डिष्ट पण्डित चाहिं म नै यिएँ ।”

१७. बण्णारोह जातक (३६१)

“बण्णारोहेनाति . . .” भन्ने यो उपदेश शास्ता थावस्तीको आश्रयलिई जेतवनमा बसिरहनु भएको बेलामा दुबै अग्रभावकहरूको कारणमा बताउनु भएको हो ।

बर्तमान कथा

एक समय दुबै महास्थविरहरू “यो वर्षावास अरण्यमा बस्नेछौं” भनी शास्तासँग सोधी गणहरूलाई छाडी स्वयंले पात्र चौवरहरू लिई जेतवनबाट निस्की एउटा प्रत्यन्त गाउँको आश्रय लिई जंगलमा बसे ।

एक जना जूठो मागेर खाने मानिस पनि स्थविरहरूको सेवागरी उहीं एक छेउँमा बस्यो । स्थविरहरू मिलजुल गरी बसेको देखेर “यिनीहरू खूब मिलजुल नरेर बस्द्धन्, के यिनी-हरूलाई फटाउन सकिन्न !” भनी सोचेर सारिपुत्र स्थविरकहाँ

-
१. जा. पा. I. पृ. ११८ : बण्णारोहजातक, नं ३६१, अ. क. III.
पृ. १३२

गई उसले “भन्ते ! के तपाइँको महामौद्गल्याधर्मसंग कुनै वैरभाव छ कि ?” भनी सोध्यो ।

“आवुसो ! किन ?”

“भन्ते ! वहाँले म आएदेखि मलाई सारिपुत्र भनेको जातिगोत्र प्रदेश अथवा सूत्र पढने वा प्रतिवेद्य ऋद्धिबाट मेरो अगाडि के छ र ! भनी तपाइँको बैगुन मात्रै भन्नुहुन्छ ।”

फिसिक्क हास्नुभई स्थविरले “आवुसो ! भैहाल्यो तिमी जाऊ” भनी भन्नुभयो ।

अर्को दिन महामौद्गल्याधर्म स्थविरकहाँ गई उसले त्यस्तै कुरा गन्यो ।

वहाँले पनि फिसिक्क हास्नुभई “आवुसो ! भैहाल्यो तिमी जाऊ” भनी भन्नुभई सारिपुत्र स्थविरकहाँ गई “आवुसो ! यो जूठो मागेर खाने मानिसले तपाइँसित केही भन्यो कि ?” भनी सोध्नुभयो ।

“आवुसो ! मसित भन्यो, यसलाई हटाउनु पछं ।”

“हुन्छ, हटाउनुहोस्” भनी भन्नु भएर पछि स्थविरले “यहाँ न बस” भनी चुट्की बजाई उसलाई हटाउनु भयो । वहाँहरू दुबै मिलजुल भएर बसी शास्ताकहाँ गई वन्दना गरी एक छेउमा बस्नु भयो ।

कुशलवाती गर्नुभई शास्ताले “सुखपूर्वक वर्षावास वितायी के ?” भनी सोध्नुभयो ।

“भन्ते ! एक जूठो मागेर खानेले हामीलाई फटाउने इच्छा गरेकोयियो तर हामीलाई फटाउन नसकी भागेर गयो” भनी भन्नुभएपछि “सारिपुत्र ! अहिले मात्र होइन अघि पनि तिमीहरूलाई भेद गर्दू भनेर भेद गराउन नसकेपछि भागेर गएको यियो” भनी भन्नु भएपछि सो कुरा बताउनुहुन प्राथंना गरेपछि शास्ताले अतीतको कुरा बताउनु भयो ।

अतीत कथा

अतीत समयमा वाराचसीमा बहुवस्तले राज्य गरिरहेको बेलामा बोधिसत्त्व जंगलमा वृक्षदेवता भएका थिए । त्यस बस्त एक सिह र बाघ जंगलमा एक पर्वतको गुफामा बस्दथे । एउटा स्पाल उनीहरूको सेवागरी उनीहरूको जूठो खाई मोटो भयो । एक दिन उसले विचार गन्यो— “मैले सिह र बाघको मासु कहिल्यै खाएको छैन । यिनीहरू दुबैलाई फुटाउन पन्यो । यसबाट झगडा गरी उनीहरू मरेपछि मासु खानेछु ।” त्यसपछि उ सिहकहाँ गई— “स्वामी ! के तपाइँको बाघसँग कुनै वैरभाव छ के ?” भनी सोध्यो ।

“सोम्य ! किन ?”

“भन्ते ! यिनले म आएदेखि मलाई ‘सिह भनेको शरीरवण्ठले, शरीरको ढाचाकाँचाले र जाति बलवीर्यंले मेरो अगाडि एक भाग पनि छैन’” भनी तपाइँको बैगुनको कुरा मात्र गर्दछ ।

अनि सिहने उसलाई “तिमी जाऊ, उसले यस्तो कदाचित भनेछैन” भनी भन्यो ।

बाघकहाँ गएर पनि स्यालले यस्तै कुरा भन्यो । यो सुनेर बाघ सिंहकहाँ गएर ‘‘सौम्य ! तिमीले यस्तो भनेको हो कि ?’’ भनी सोध्दै पहिलो गाथा भन्यो—

१. “बण्णारोहेन जातिया, बलनिष्कमनेन” च ।

सुबाहु न मदा सेव्यो, सुदाठ इति भाससी ‘ति ॥’

मर्द—

१—“हे यिह ! शरीरवर्णले, जातिले र बलबीर्यले म जस्तो बाघ छैन भनी तिमीले भनेको हो ?”

यो सुनेर सिहले बाँकी चार गाथा भन्यो—

२. “बण्णारोहेन जातिया, बलनिष्कमनेन” च ।

सुबाठो न मदा सेव्यो, सुबाहु इति भाससि ॥

३. “एवं चे मं बिहरन्तं, सुबाहु सम्ब दुष्मसि ।

म दामाहं तथा सद्दिं, संवासमनि रोखये ॥

४. “यो परेसं बघनानि, सहृदेय्य^२ यथातर्य ।

लिप्यं मिञ्जेय्य वित्तस्त्वि, वेरं च परवे बहुं ॥

५. “न सो मित्तो यो सदा अप्यमत्तो, भेदासङ्गी रज्मेवानुपस्तो ।

यस्मिन्द्रव सेति उरसीब पुत्तो, सवे मित्तो यो अभेज्ज परेही^३ ति ॥”

१. सिहलमा: ‘बलनिष्कमणेन’, रोमनमा: ‘बलानिष्कमनेन’ ।

२. सिहल, स्याम र रोमनमा : ‘सहृदेय’ ।

३. स्याममा : ‘परेमि’ ।

अर्थ—

२— “हे बाघ ! शरीरवर्णंले, जातिले र बलवीर्यंले सिंह जस्तो बाघ छैन भनी सिहले भन्दछ भन्ने कुरा सुन्दछु भने—

३— “हे सोम्य ! बाघसँग मेरो भेद भैसक्थ्यो होला र तिमीसँग म पेरि बस्ने पनि धिइन होला ।

४— “जो कसेले भनेको जुनसुकै कुरामा तुरन्त विश्वास गदंच भने उसको मैत्री सम्बन्ध चाँडैनै टुटेर घेरै वैरभाव पनि उत्पन्न हुन्छ ।

५— “जो अप्रमादी भई मित्रलाई विश्वास दिलाउँदैन सो मित्र होइन, जो मित्र माथि आशंका मात्र गरी छिद्रगवेषी हुन्छ सो मित्र होइन; जो आमाको छातीमा सुले पुत्र रङ्ग विश्वासगङ्गे सोही अकालि भेद गानं नसक्ने साँच्चैको मित्र हो ।”

यसरी सिहले यी चार गाथाद्वारा मित्रगुण बताएपछि बाघले “यो मेरै दोष हो” भनी सिहसँग क्षमा माग्यो । उनीहरू मेलजुल गरी उहीं बसे । स्याल चाहिं भागेर अन्यत्र गयो ।

शास्ताले यो धर्मदेशना प्रकाश पार्नुभई जातक समाधान गर्नुभयो ।

“त्यस बखत स्याल जूठो मागेरखाने मानिस थियो । सिंह शारिपुत्र थिए । बाघ औद्गत्याप्तन थिए । त्यो कारण प्रत्यक्षरूपले हेरी बस्ने वृक्षदेवता चाहिं म नै थिए ।”

१८. सरभमिग जातक' (४८३)

“आसिसेथेब पुरिस्तोत्रि . . .” भन्ने यो उपदेश शास्ता जैतदनमा वसिरहनु भएको बेलामा आफूले संक्षेपमा सोध्नु भएको प्रश्नको उत्तर विस्तार पूर्वक घर्मसेनापतिले व्याख्यान गर्नु भएको कारणमा बताउनु भएको हो ।

बत्तमान कथा

स्थविरसँग शास्ताले कहिले संक्षेपमा प्रश्न सोध्नु भएको थियो ?

देवलोकबाट आउनु भएको बेलामा ।

त्यहां यो संक्षेप अनुपूर्वकथा—

राजगृह सेठबाट आयुष्मान् पिण्डोल मारद्वाजले ऋद्धिद्वारा चन्दनको पात्र लिएपछि शास्ताले भिक्षुहरूलाई ऋद्धिप्रातिहार्यं

१. स्वाममा: ‘सरभजातक’ ।

२. जा. पा. I. पृ. २६४: सरभमिगजातकं, नं ४८३, अ. क. IV.

पृ. ३३७.

गर्ने रोक लगाउनु भएको बियो ।

अनि त्यस बखत तीर्थियहरूले “श्रमण गौतमले प्रातिहार्य देखाउनमा रोक लगाएका छन् । अब स्वयं पनि देखाउने छैनन् होला” भन्ने विचार गरे । अनि त्यस बखत चूप लागेर बसेका आफ्ना श्रावकहरूले “भन्ते ! किन ऋद्धिद्वारा पात्र लिन नगएको नि ?” भनी सोध्दा “आवुसो ! हामीलाई यो कुनै कठिन छैन । परन्तु जाबो काठको पात्रको लागि कसले आफ्नो सूक्ष्मगुण गृहस्थीहरूलाई प्रकट गर्छ !” भनी नलिएका ह्याँ । “लोभी लालची श्रमण शाक्यपुत्रहरूले चाहिं ऋद्धि देखाएर लिए । ऋद्धि देखाउने काम हाम्रो निमित्त कुनै ठूलो काम भनी नठान । हामीहरूको कुरा छाडिदेऊ यदि श्रमण गौतमका शिष्यहरू रुचाउँछन् भने श्रमण गौतमसँग ऋद्धि देखाउने छ्याँ । यदि श्रमण गौतमले एउटा प्रातिहार्य देखाउँछन् भने हामी दुइवटा देखाउनेछ्याँ । श्रमण गौतम तीनवटा देखाउँछन् भने हामी त्यसभन्दा दोब्बर देखाउनेछ्याँ ।”

यो कुरा सुनेर भिक्षुहरूले भगवान्लाई सुनाए—
“भन्ते ! तीर्थियहरू प्रातिहार्य देखाउनेछ्याँ भन्दछन् ।”

“भिक्षुहो ! देखाउन देऊ, म पनि देखाउने छु ।”

१. यो रोक लगाएको कुरा चुरूल, ब. पा. वृ. १९९-२०१ चा समुलेख भएको छ । यो कुरा चु. प. मा-१. वृ. २० ईसि २८ सम्म उल्लेख भएको छ । घम्म. प. अ. क. पृ. ५४८ : बमकपाद्धारिय-कर्त्त्यु, बूद्धवल्लभा पवि वर्णित छ ।

यो सुनेर बिम्बसार राजा आई भगवानसँग सोधे—
“भन्ते ! प्रातिहार्य देखाउनु हुन्छ के ?”

“हो, महाराज !”

“भन्ते ! शिक्षापद (=नियम) बनाउनु भएको छ
होइन ?”

“महाराज ! त्यो त मैले श्रावकहरूको निमित्त
बनाएको हुँ। बुद्धको निमित्त शिक्षापद छैन। महाराज !
भनीं कि तपाइँको बगैँचामा अरूले पुष्पफल लिनहुन्न भनी
निषेध गरेको छ, तर तपाइँलाई होइन। यस्तै हो भनी
सक्खनुपर्छ ।”

“भन्ते ! कहाँ देखाउनु हुन्छ त ?”

“शास्त्री नगरको गण्डम्ब (=आँप) को रुखमनि ।”

“हामीले स्थाँ के गर्नुपर्छ त ?”

“महाराज ! केही गर्नु पर्दैन ।”

अको दिन भाजन सिध्याएर चारिकार्य शास्ता
जानुभयो । मानिसहरू “भन्ते ! शास्ता कहाँ जानुभएको ?”
भनी सोधदछन् ।

“शास्त्री नगरद्वारमा गण्डम्बरुखमनि तीर्थियहरूलाई
मद्दन गर्नेको लागि यमकप्रातिहार्य देखाउनको निमित्त” भनी
भिक्षुहरू उनीहरूलाई भन्दछन् ।

महाजनहरू “यो प्रातिहार्य आश्चर्यजनक हुनेछ

हेर्नुपन्यो” भन्दै घरद्वार छाडी शास्तासंगै गए ।

अन्य तीर्थियहरू “हामी पनि श्रमण गीतमले प्रातिहार्य देखाउने ठाउँमा प्रातिहार्य देखाउनेछौं” भनी उपस्थाकहरूका साथ शास्ताको पछि पछि लागे ।

शास्ता क्रमशः आवस्तीमा गई राजाले (कोशल) “भन्ते ! प्रातिहार्य देखाउनु हुन्छ ?” भनी सोध्दा “देखाउने छु” भनी भन्नुहुँदा “भन्ते ! कहिने ?” भनी सोधेपछि “आजको एक सातापछि आवाढ पूर्णिमाको दिनमा” भनी वहाँले भन्नुभयो ।

“भन्ते ! त्यसोभए मण्डप बनाउनेछु ।”

“महाराज ! भैहाल्यो । मैले प्रातिहार्य देखाउने ठाउँमा कले बाह्रयोजनको रत्नमय मण्डप बनाइदिने छन् ।”

“भन्ते ! त्यसोभए यो कुरा नगरमा घोषणा गराउन लगाऊ ?”

“महाराज ! हुन्छ, उद्घोषण गराउनुहोस् ।”

राजाले धर्मघोषकलाई अलंकृत हात्तीमा बसाली “आवस्तीद्वारमा गण्डम्ब रुखमनि शास्ताले तीर्थियहरूलाई मर्दन गर्नको निमित्त आजको एक सातामा प्रातिहार्य देखाउने छन्” भनी दिनदिनै घोषणा गर्न लगाए । “गण्डम्ब रुखमनि प्रातिहार्य देखाउने छन्” भनी मालिकहरूलाई पैसा दिई तीर्थियहरूसे आवस्तीको आसपासका सबै आँपका रुखहरू काट्न

लगाए । पूर्णिमाको दिन बिहान सबेरै धर्मघोषकले “आज प्रातिहार्य देवाउनेछन्” भनी उद्घोषण गन्यो । देवताहरूको प्रभावद्वारा सारा जम्बुद्वीपको दैलो दैलोमा उद्घोषण गरेको जस्तो भान परेको थियो । जो जो जाने इच्छा गर्चन् ती ती आफूलाई आवस्तीमा पुगेको देख्छन् । बाह्रयोजनको परिषद् भएको थियो ।

बिहान सबेरै आवस्तीमा भिक्षाटन्को लागि भगवान् निस्कनुभयो । गण्डम्ब नै बगैंचे रुखैमा पाकेको भुइँफर्सी जत्रे ठलो आँप राजकहाँ लगिरहेको बेलामा नगरको द्वारनिर शास्तालाई देखी “यो तथागतलाई नै अनुरूप छ” भन्ने विचार गरी प्रदान गन्यो । शास्ताले ग्रहण गर्नलगाई उहीं एक ठाउँमा बसी आँप खानुभई “आनन्द ! यो विउ बगैंचेको यस ठाउँमा रोप्नको लागि देऊ, यसको नाम गण्डम्ब रहनेछ” भनी भन्नुभयो । स्थविरले त्यसै गराउनुभयो । बगैंचेले माटो खनी रोप्यो । त्यतिखेरै विउ फुटी जराहरू तल घुमे । हलोको टाउको जत्रो भई रातो अंकुर पलाएर आयो । महाजनहरूले हेर्दहिँदै पचासहाते स्कन्ध उठी पचासहाते शाखा भई उचाइबाट शयहृते आँपको रुख सम्पन्न भयो । त्यतिखेरै फूल र फलहरू पनि फले । माहुरीहरूले ढाकिएको सुवर्ण वर्णले पूर्ण फलहरू रुखभरी देखिए । बतास आउदा पाकेका फलहरू खसे । पछि आउने भिक्षुहरू फल खाएर नै आए ।

संध्या समयमा बैबराजाले आवर्जन गर्दा “शास्ताको

लागि मण्डप बनाउने काम आफूमा परेकोछ” भन्ने कुरा जानी विश्वकर्मीलाई पठाई नीला कमलफूलहरूले युक्त बाह्रयोजनको सप्तरत्नको मण्डप बनाउन लगाए । त्यहाँ दशमाहरूको चक्रवालका देवताहरू पनि एकत्रित भए । श्रावरहरूका निमित्त असाधारण तीर्थियहरूको मर्दनगर्ने प्रातिहार्य देखाई धेरै मानिसहरू प्रसन्न भएको बुझी शास्ता तीर्ही बुद्धासनमा वसी धर्मदेशना गर्नुभयो । बीसकोटि प्राणिहरूले अमृतपान गरे ।

त्यसपछि “पहिलेका बुद्धहरू प्रातिहार्य देखाइसकेपछि कहाँ जाँदारहेछन्” भनी आवजेन गरी बिचार गदां “अथ अत्यधिभवनवा” भन्ने बुझी बुद्धासनबाट उठी दायाँ खुट्टा युग्म्बर वर्षतमात्रि राखी देब्रे खुट्टाले सुमेहको दुप्पो नाघेर पारिष्ठक्तको मनि पञ्चकम्बल शेलासम्मा वर्षावास बिताई तीन महिनाभित्र देवताहरूलाई अभिधर्म देशना गर्नुभयो । तथागत जानुभएको ठाउँ जान्न नसकेर परिषद्भरू “हेरेर मात्र जानेछौं” भनी तीन महीनासम्म त्यहीं बसिरहे । पवारणा नजिक आइपुगेपछि भाहमोदगल्यायब स्वचिर गई भगवान्लाई निवेदन गर्नुभयो । अनि शास्ताले बहाँसँग सोधनुभयो “अहिले सारिपुत्र कहाँ छन् ?”

“भन्ते ! प्रातिहार्य हेरेर प्रसन्न भई प्रव्रचित भएका पाँचशय भिक्षुहरूसँग संक्षस नगरमा बस्नुभएको छ ।”

“मौदगल्यायन ! आजको एक सातामा म संक्षस नगरद्वारमा ओल्हने छु । तथागतलाई हेने चाहनेहरू संक्षस नगरमा

भेला होउन् ।”

“हवस्” भनी प्रत्युत्तर दिई स्थविर आवर्तीम। आउनु-
भई परिषद्हरूलाई सूचित गरी सबै परिषद्हरूलाई आवस्तीबाट
तीस (३०) योजन टाढा भएको संकस्स नगरमा एकै क्षणमा
पुन्याउनु भयो ।

पवारणा गरी शास्ताले “महाराज ! मनुष्यलोकमा
जानेछु” भनी शक्लाई भन्नुभयो ।

शक्रले विश्वकर्मालाई आमन्त्रणगरी “शास्तालाई मनुष्य-
लोकमा जानको निमित्त भन्याड बनाऊ” भनी भने । उसने
सुमेर पर्वतको माथि भन्याडको माथिल्लो खुड्किलो राखी संकस्स
नगरद्वारसम्म सिँढी बनाई बीचमा मणिमय र एकातिर चाँदीको
तथा अर्कोतिर सुनको गरी तीनवटा भन्याड बनायो । त्यसको
चारैतिर सप्तरत्नमय वेदिकाले घेरेको थियो । लोकविवरण
भन्ने प्रातिहार्य देखाउँदै बीचको भन्याडबाट शास्ता ओल्हर्नु
भयो । शक्रले पात्रचीवर समाते । सुषामले चमरको पंखा ।
सहम्पति महाबाह्याले छाता ओढाए । दशसहस्र चक्रवालका
देवताहरूले दिव्यगन्ध मालादिहरूले पूजागरे ।

शास्ता भन्याडमुनि पुग्नुहुँदा सर्वप्रथम सारिपुत्र स्थविरले
बन्दना गर्नुभयो त्यसपछि अरु परिषद्ले । त्यस भेलामा
शास्ताले विचार गर्नुभयो— “मौद्यत्याधन ‘ऋद्धिवान्’ ले
प्रख्यात छन्, उचालि ‘विनयधर’ ले प्रख्यात छन् । तर सारिपुत्रको
महाप्रज्ञावान्ताको ख्याति छैन । म बाहेक यिनी समान प्रज्ञा
हुने अरु कोही छैन । यिनको प्रज्ञागुण प्रकाश पारी दिनेछु”

भनो पहिले पृथक्जनप्रश्न सोध्नुभयो । त्यो पृथक्जनहरूले बताए । त्यसपछि स्रोतापन्नहरूको विषयमा प्रश्न सोध्नुभयो । त्यो स्रोतापन्नहरूले बताए पृथक्जनहरूले बुझेनन् । यसरी सकृदागामी विषयमा, अनागामी विषयमा, क्षीणास्त्रव विषयमा तथा महाश्रावक विषयमा पनि प्रश्न सोध्नुभयो । त्यो पनि तल्लो तल्लोकाले बुझेनन् । माथिल्लो माथिल्लोहरूले बताए । अग्रश्रावक विषयमा सोधिएका प्रश्नको उत्तर पनि अग्रश्रावकहरूले दिए । अरूले बुझन सकेनन् । त्यसपछि सारिपुत्र स्थविरको विषयमा प्रश्न सोध्नुभयो । स्थविरले त्यो बताउनुभयो । अरूले बुझन सकेनन् ।

मानिसहरूले “को हुन् यी स्थविर जो शास्तासंग कुरा गर्छन् !” भनी सोधेपछि “धर्मसेनापति सारिपुत्र भन्ने” भनेको सुनेपछि “अहो ! महाप्रज्ञावान् !” भनी भने । त्यहाँदेखी देवताहरूको बीचमा पनि स्थविरको महाप्रज्ञावानताको गुण प्रकट भयो । अनि (अजित माणवले^१ सोधेको प्रश्न) । शास्ताले—

“ये च सङ्घातशम्मासे, ये च सेषा पुथ् इष ।

तेसं मे विषको इस्तिं, सतो मिक्कु परिष्वजे‘ति^२ ॥”

१. ‘अजित माणव’ भन्ने को हुन् र यसले यो कुरा कहाँ सोधेको यिधो भन्ने कुरा जान्नको विमित्त सेष्ठाको बु. बा. मा-२. पृ. १ देखि हेतु ।

२. बो गाथा सुत्त. नि. पृ. ४२४ : अजितमाणवपुञ्चादा, पारावलब्दलो र सं. नि. II. पृ. ४१ : सृतसुत्त, निदानसंयुतमा चाइन्थ ।

वर्ष—

“हे प्रज्ञावान् मारिष ! (बुद्ध) जो यहाँ धर्मविद्हरू (सङ्ख्यातधम्मासे) छन् र जो यहाँ पृथक् पृथक् शैक्षहरू छन् तिनीहरूको चर्या सम्बन्धमा म सोधच्छ भनुहोस्” भनी भनुभयो ।

यसरी बुद्धविषय सम्बन्धमा प्रश्न सोधनुभई “सारिपुत्र ! यो संक्षेपरूपमा सोधिएको प्रश्नको अर्थ विस्तारपूर्वक कसरी जानुपछ ?” भनी भनुभयो ।

स्थविरले प्रश्नतिर विचार गर्नुभयो । अनि “शास्ताले मसेंग शैक्ष र अशैक्षहरूको प्रतिपत्तिको बारेमा सोधनु भएको हो” भन्ने कुरा जानुभयो र प्रश्नको विषयमा निश्चिन्त हुनुभयो । किन्तु वहाँको मनमा लाग्यो कि “यो प्रतिपत्तिको विषयमा स्कन्धादि अनेक प्रकारले भन्न सकिन्द्य । कुन चाहिप्रकारले भन्दा शास्ताको अभिप्रायसेंग मेलखान सबला” भन्ने विषयमा भने शंका लाग्यो ।

“सारिपुत्र प्रश्नको विषयमा निश्चिन्त छन् । परन्तु अभिप्रायको सम्बन्धमा भने अनिश्चित छन् । मैले कुनै नय (=संकेत) न दिइकन यिनले भन्नसक्ने छैनन् । अतः संकेत (=नय) दिनुपन्यो (नयमस्स दस्सामीति)” भनी नय (=संकेत) दिदै “सारिपुत्र ! यो भूत (=पञ्चस्कन्ध) हो

१. यस प्रसंगमा ‘भूत’ भन्ने शब्दको अर्थ सं. नि व. च. II. पृ. ४६ : भूतमुत्तमा डस्लेज भएको थ ।

भन्ने कुरा तिमी देखद्दूँ” भनी शास्ताले भन्नुभयो । वहाँको मनमा यस्तो पनि लागेको थियो कि “मेरो अभिप्राय बुझी सारिउन्नले स्कन्धको रूपमा भन्नेछन् ।” अभिप्राय थापाउनु भए-पछि स्थविरमा शय प्रकारले हजारप्रकारले उत्तर उपस्थित भयो । शास्ताले दिनुभएको संकेत (=नय) अनुरूप वहाँले बुद्धिषयको सम्बन्धमा प्रश्नको उत्तर दिनुभयो ।

शास्ताले बाह्रयोजनिक परिषद्लाई धर्मदेशना गर्नुभयो । तीसकोटि प्राणीहरूले अमृतपान गरे । परिषद्लाई पठाई चारिता गर्दै क्रमशः आवस्तीमा गई अर्को दिन आवस्तीमा भिक्षाटन् गरी भिक्षाटन्वाट फाँकसकेपछि भिक्षुहरूद्वारा व्रत देखाएपछि शास्ता गन्धकुटीमा जानुभयो ।

संघ्या समयमा स्थविरको गुणकथा गर्दै भिक्षुहरू धर्मसभामा बसी “आवुसो ! महाप्रज्ञ, पृथुप्रज्ञ, हाथप्रज्ञ, अचनप्रज्ञ, तीक्ष्णप्रज्ञ, निर्बोचिकप्रज्ञ हनु भएका सारिउन्न स्थविरले दशबलले संक्षेपमा सोध्नु भएकोलाई विस्तारपूर्वक बताउनु भयो” भन्दै बसे । शास्ता आउनुभई “भिक्षुहो ! अहिले यहाँ तिमीहरू के कुरागरी बसिरहेकाथियौ ?” भनी सोध्नुहाँदा “यो यो” भनी भनेपछि “भिक्षुहो ! अहिले मात्र होइन अघि पनि संक्षेपमा भनेको कुरालाई विस्तारपूर्वक अर्थ बताएके थिए” भनी भन्नु-भई वहाँले अतीतका कुरा बताउनु भयो ।

अतीत कथा

अतीत समयमा बाराजसीमा नगदत्तले राज्य गरिरहेको

बेलामा बोधिसत्त्व सरम भन्ने मृगयोनिमा जन्मी जंगलमा बसेका थिए ।

त्यस बखत राजा शिकारमा सोख राख्दथे र बलवान् पनि थिए । अरु मानिसलाई मानिस नै ठान्दैनये । एक दिन उनी मृगशिकारको निमित्त जाँदा अमात्यहरूलाई भने— “जसको तरफबाट मृग भागेर जानेछ सो उसले तिर्नुपर्नेछ ।” अनि उनीहरूले सोचे— “कुनै बखत घरभित्र बसेर पनि कोठा देख्न सकिदैन । उपस्थित मृगलाई कुनै उपायद्वारा राजा उभिएको ठाउँमा उभ्याउन पन्यो भन्ने सोचेर वाचागरी राजालाई प्रमुख मार्ग दिए ।” अनि उनीहरूले हूलो इलाकामा बार लगाई मुग्राहरूले भूमिमा ठोक्न लगाए । पहिले नै सरम मृग उठेर तीनपलट छाडीमा घुमी भाग्ने मौका खोज्दै सबै दिशातिर काँधले काँध र धनुषले धनुष छुनेगरी मानिसहरू उभिई रहेको देखी राजा उभिएको ठाउँबाट मात्र भाग्ने ठाउँ देख्यो । आँखा उधार्ने बेलामा आँखामा बालुवा छर्ने जस्तै गरी उ राजाको नजिक गयो । एकछिनमै उसलाई आइरहेको देखेर राजाले बाँण प्रहार गरे । तर बाँण छल्यो ।

सरम मृगहरू भने बाँण छलाउन चलाक हून्छन् । अगाडिबाट आइरहेको बाँणलाई देखेर बेग रोकेर उभिइ-हन्द्यन् । पछाडिबाट आउँदा बेगले अगाडि दगुर्छन् । माथिबाट आएको छ भने पिण्यूँ रुकाउँछन् । तेसरोबाट आयो भने अलिकाति पर सर्छन् । पेट ताकेर आउँछ भने पल्टी दिन्छन् । बाँण छलेपछि बतासले बादल हटाए फै बेगले भाग्छन् ।

त्यस बखत उ पल्टेपछि “सरभलाई प्रहार गरे” भन्दै राजा चिच्याए । सरम उठेर वायुसमान भागेर गयो । सेनाहरू दुइभागमा विभाजित भई दुइतिर उभिए । सरम मृग भागेको देखेर एकत्रित भई अमात्यहरूले सोधनथाले “को उभिएको ठाउंबाट मृग भाग्यो ? ”

“राजा उभिएको ठाउंबाट ! ”

“राजाले त प्रहारगरे भनी भन्तुहुन्छ वहाँले कसलाई प्रहार गरेको रहेछ ? हाम्रा राजाको ताक त कहिल्यै विरिदैन ! वहाँले भुइँमा प्रहार गर्नुभयो होला ! ” भन्दै उनीहरूले राजासँग ठट्टा गरे ।

राजाले सोचे— “यिनीहरू मलाई उपहाम गर्छन् । मेरो शक्ति यिनीहरूलाई थाहाछैन” भनी कसेर धोती वाँधी खालि खुट्टाले तै खड्ग लिई “सरभलाई समात्ने छु” भनी बेगले दगुरे । अनि उसलाई देखेर तीन योजनसम्म लखेटे । सरम जंगलमा पस्यो । राजा पनि पसे । सरम गएको बाटु साठीहात प्रमाणको एक खूब कुहिएको नरक-खाल्टो थियो । त्यसमा तीसहात जति पानी भरिएको थियो र घाँसले ढाकि-एको थियो । सरम पानीको गन्ध सुँध्ने बित्तिकै खाल्टो भनी चालपाई अलिकता हटेर गयो । राजा चाहि सीधा आएर त्यसमा खसे ।

उनको खुट्टाको आवाज नसुनेपछि फर्केर हेर्दा उनलाई नदेखी नरक-खाल्टोमा खसे होला भन्न बुझी आएर हेर्दा

उनलाई त्यो गहिरो पानीमा अपतिष्ठित भई दुःखपाइरहेका देखेर उनले गरेको अपराधलाई वास्तानगरी उत्पन्न भएको करुणाको प्रभावले “मैले हेर्दा हेर्दै बिचराको नाश नहोस् । यस दुःखबाट यिनलाई बचाउनुपर्छ” भन्ने विचारगरी खाल्टोको किनारमा उभिई “महाराज ! नडाउनुहोस् म तपाइँलाई दुःखबाट बचाउनेछु” भन्दै आफ्नो प्रियमुत्रलाई निकाल्ने प्रयत्न गरे ये ढुंगाको आडलिई उनलाई निकाल्न प्रयत्नगन्यो । “प्रहारगनेछु” भनी आएको राजालाई साठीहात गहिरो नरक-बाट निकाली आश्वासन दिई पिठ्यूँमा वसाली जंगलबाट लगी सेनाहरूको नजिक ओहाली उन नाई अर्तिदिई पञ्चशीलमा प्रतिष्ठित गराए ।

महासत्त्वलाई छाडेर जान नसको राजाले यस्तो भने—“हे स्वामी सरम राजा ! मसँगै बाराणसीमा आऊ । बाराणसीमा बाह्रयोजन राज्य तिमीलाई दिनेछु । त्यहाँ राज्य गर ।”

“महाराज ! हामी तिरश्चीनहरूलाई राज्यको आवश्यकता छैन । यदि ममा स्नेहक्ष भने मैले दिएका शीलहरू पालनगरी राष्ट्रवासीहरूलाई पनि पञ्चशील पालन गराउनुहोस्” भनी अर्तिदिई जंगलमै गयो ।

अश्रुमुखी भई उनी उसको गुण संस्मरण गर्दै सेनाकहाँ पुगी सेनाहरूले परिवृत्तभई नगरमा गई “अबदेखि राष्ट्रवासी सबैले पञ्चशील पालनगरुन्” भनी धर्मभेरी बजाउन लगाए । महासत्त्वले आफूलाई गरेको गुण कसैलाई नभनी संध्यासमयमा

अनेक रसयुक्त भोजन खाएर अलंकृत शयनमा सुती प्रत्यूष समयमा महासत्वको गुण अनुस्मरणर्दे उठी खाटमाबसी पलेटीमारी प्रीतिपूर्ण हृदयले काथाढारा राजाले उदान प्रकट गरे—

१. “आसीसेयेव” पुरिसो, न निबिन्देय्य पण्डितो ।
पत्सामि बोहुं अत्तानं, यथा इच्छ तथा अहं ॥
 २. “आसीसेयेव पुरिसो, न निबिन्देय्य पण्डितो ।
पत्सामि बोहुं अत्तानं, उदको अलमुदमतं ॥
 ३. “बाषामेयेव पुरिसो, न निबिन्देय्य पण्डितो ।
पत्सामि बोहुं अत्तानं, यथा इच्छं तथा अहु ॥
 ४. “बाषामेयेव पुरिसो, न निबिन्देय्य पण्डितो ।
पत्सामि बोहुं अत्तानं, उदका अलमुदमतं ॥
 ५. “दुखवूपनीतोपि नरो सपञ्चो,
आसं न छिन्नेय्य सुखागमाय ।
बहूहि फस्सा अहिता हिता च,
अवितपिकता^३ मच्छुमुपव्यज्जन्ति^३ ॥
 ६. “अचिन्तितं पि भवति, चिन्तितम्य चिन्तस्ति ।
नहि चिन्तामया भोगा, इत्यथा पुरिसस्वा’ति ॥”
- मर्य—

१— “पुरुषले आशा ने गर्नुपर्छ, पण्डित निराश

१. सिंहल, स्वाम र रोमनमा : ‘आसीसेयेव’ ।
२. स्वाममा : ‘अवितपिकतारो’
३. सिंहलमा : ‘मच्छुमुपव्यज्जन्ति’, स्वाममा : ‘मच्छुमुपव्यज्जन्ति’ ।

हुनुहुन म आफूलाई त्यस्तो देखदछु जस्तो म चाहन्छु ।

२- “पुरुषले आशानै गर्नुपर्छ पण्डित निराश हुनुहुन म आफूलाई त्यस्तो देखदछु जस्तो पानीबाट निकाली थलमा राख्दछ ।

३- “पुरुषले मेहनत गर्नुपर्छ पण्डित निराश हुनुहुन म आफूलाई जस्तो चाहचो त्यस्तो देखदछु ।

४- “पुरुषले मेहनत गर्नुपर्छ पण्डित निराश हुनुहुन पानीबाट थलमा राखेको कै म आफूलाई देखदछु ।

५- “दुःखमा पुगे पनि पण्डितपुरुषले सुख प्राप्तिको निमित्त आशा छाड्नुहुन; सुख दुःखका घेरै प्रश्नहरू छन्, बिचार नगरीकनै मृत्युको स्पर्श हुन्छ नै ।

६- “कल्पना नगरेको पनि हुन्छ र कल्पना गरेको पनि विनाश हुन्छ; कल्पना गरे जस्तै भोगसम्पत्ति स्त्री-पुरुषले पाउन सवदैनन् ।”

यसरी उदान गीत गाउँदा गाउँदै अरुणोदय भयो । विहान सबेरे पुरोहित सुखशाय्या पुछ्नको निमित्त आई दैनोमा पुग्दा उभिएरनै उदान गीत गाइरहेको सुनी बिचारगन्यो—“हिजो राजा शिकारको लागि गएका थिए । त्यहाँ सरम मृगको ताक चुक्यो होला । अनि अमात्यहरूले उपहास गरेहोलान् । मृग मारेर ल्याउनेछु भनी क्षत्री अभिमान लिई उसलाई पिढ्या गर्दा साठीहातको खाल्टोमा खसे होलान् । दयालु सरज राजाले राजाको दोषलाई गिन्ति नगरी राजालाई खाल्टोबाट माथि

त्यायो होला । त्यसैले उदान गाइरहेका होलान् ।” अनि राजाले परिपूर्ण व्यञ्जन भएको उदान गाइरहेको सुनी राम्ररी पुछेको ऐनामा हेर्दा मुख देखिने कै सरभले गरेको काम सबै ब्राह्मणलाई स्पष्ट भयो ।

अनि नडको टुप्पोले दैलोमा आवाज दियो । राजाले “यो को हो ?” भनी सोधे ।

“देव ! म पुरोहित हुँ ।”

अनि दैलो खोली “आचार्य ! यताबाट आऊ” भनी भने ।

भित्र भई राजाको जयकार गरी एक द्वेषमा उभिई “महाराज ! तथाइले जंगलमा गर्नु भएको कुरा म जान्दछु । एक सरम मृगलाई लखेट्दा तपाइँ खाल्टोमा खस्नुभयो । अनि उसले एउटा ढुंगाको आडलिई तपाइँलाई खाल्टोबाट माथि छिक्यो । अतः उसको गुण अनुस्मरण गर्दै तपाइँले उदान गाउनु भयो” भनी दुइगाथा भन्यो—

७. “सरमं गिरिदुर्गस्मि, यं त्वं अनुसरि पुरे ।

अलीनचित्तस्स तुवं, चिक्कन्तमनुजीवसि ॥

८. “यो तं बिदुग नरका समुद्धरी,

सिलाय^१ योगं सरभो करित्वा^२ ।

तुफ्खेनीतं मञ्जुमुखा चमोच्चिपि,

अलीनचित्तं तं मिगं^३ बदेसी^४ ति ॥”

१. स्वामिः ‘सोलाय’ ।

२. सिहलमा: ‘करित्वा’ ।

३. स्वामिः ‘तमेव’ ।

अर्थ—

७— “जुन मृगलाई तपाइँले अघि पिछागर्नुभयो सो निरालसी मृगले खाल्टोबाट तपाइँलाई माथि राखिदिएकोले अब तपाइँ जीवित हुनुहुन्छ ।

८— “जो सरम मृगले ढुङ्गाको आडलिई तपाइँलाई खाल्टोबाट माथि राख्यो त्यसले गर्दा तपाइँ दुःखबाट र मृत्यु-बाट बच्नुभयो । सोही निरालसी मृगको गुण तपाइँ गाउँदे हुनुहुन्छ ।”

यो सुनेर राजाले “यो मर्सँग शिकारमा गएको छैन परन्तु यसले सबै कुरा थाहापाएको छ । कसरी थाहापाएको रहेछ सोध्नुपन्च्यो” भन्ने विचार गरी नबो गाथा भने—

९. “कि त्वं^१ नु^२ तस्येव तदा अहोसि,
उदाहू ते कोषि नं^३ एतदपदा ।
विवट्टच्छ्वरो^४ नुसि सम्बद्धस्ती,
आणं नु ते ब्राह्मण ब्रिसरूपं ॥”

अर्थ—

१०— “के तिमी त्यसवेला त्यहाँ थियो ? अथवा तिमीलाई कसैले यो कुरा बतायो ? अथवा तिमी सर्वदर्शी सर्वज्ञ ह्वौ ? ब्राह्मण ! तिम्रो ज्ञान त बडो ठूलोछ ।”

१-१. सिंहल र रोमलमा : ‘तुवं नु’ ।

२. स्याममा : ‘तं’

३. स्याममा : ‘विवट्टच्छ्वरो’, अटठकथामा : ‘विवट्टच्छ्वरो’ ।

“म सर्वज्ञबुद्ध होइन, व्यञ्जनलाई समीक्षा गदी
तपाइँले भनेका गाथा अनुसार ममा अर्थ उपस्थित भयो” भन्ने
कुरा प्रकाशपादं ब्राह्मणले दशाँ गाथा भन्यो ।

१०. “न चेवहं^१ तत्य तदा अहोसि,
न चापि मे केचि न एतदक्षां ।
गाथापदानं च सुभासितानं,
अत्यं तदानेन्ति जनिन्द चीरा^२ ‘ति ॥”

अर्थ—

१०— “न म त्यसबेला त्यहाँ थिएँ न त मलाई
कसैले यो कुरा भन्यो । हे धीर ! तिओ सुभासित
गाथापदहरूद्वारा नै सो अर्थ प्रकट हुन्छ ।”

उसमाथि खुशीभई राजाले उसलाई घेरै धनदिए ।
त्यहाँदेखि राजाले पुण्यगर्ने काममा अभिरुचि राखे । मनुष्यहरू
पनि पुण्य गर्नेमा अभिरुचि राखी मरे मरेका स्वर्गमा पुगे ।

एक दिन राजा तारो हान्छु भनी पुरोहित साथमा
लिई बगैचामा गए । त्यस बखत देवराजले घेरै नयाँ नयाँ
देवताहरू र देवकन्याहरू देखेर “के कारण रहेछ ?” भनी
आवर्जन गरीहेर्दा “सर्व मृगले खाल्टोबाट तानेर लिएका
राजालाई शीलमा प्रतिष्ठित गराएको हुँदा त्यसबाट प्रभावित
भई महाजनहरूले पनि पुण्यगर्न थाले त्यसैले देवलोक भरिएको

१. स्थाममा: ‘न चेवाहं’ ।

२. सिंहस्तमा: ‘धीर’ ।

हो । अहिले चाहि राजा तारो हान्छु भनी बगेंचामा गएका छन् । उनलाई परीक्षा गर्नेछु र उनलाई सिहनाद मराउनलगाई सरम सृष्टिको गुण भन्नलगाई आफू शक्त हुँ भन्ने पनि जनाई आकाशमा उभिई धर्मदेशना गरी मैत्री र पञ्चशीलहरूको गुण बताई आउनेछु” भनी शक्त बगेंचामा गए ।

राजा पनि तारो हान्नेछु भनी धनुषमा बाँण राखी धनुष तान्न थाले । त्यसबखत शक्तले आपनो प्रभावद्वारा तारो र राजाको बीचमा सरमलाई देखाइदिए । उसलाई देखैर राजाले बाँण छाडेनन् । अनि पुरोहितको शरीरमा आवेशभई शक्तबेले भने—

११. “स्वादाय पर्ति” परविरियधाति^२,
चापे सरं कि विचिकिष्टसे तुवं ।
नुम्बो^३ सरो सरमं हन्तु लिष्यं,
अन्नं हि एतं वरपञ्चम रक्षो ति ॥”

अर्थ—

११— “धनुष र अकाको शक्ति हनन गर्न बाँण लिएर धनुषमा बाँण राखी अब तिमी के शंका गर्दैछौ ? तीखो बाँणले सरमलाई चाँडे हान, हे श्रेष्ठप्रज्ञा भएका राजा ! यो आहार हो ।”

१. स्थाममा: ‘पत्त’

२. स्थाममा: ‘परविरियधाति’

३. सिंहस र स्थममा: ‘नुण्णो,

राजा गाथा भन्दछन्—

१२. “अद्वा प्राप्तामि अहं यि एतं,
अन्मं मिगो ब्राह्मण लक्ष्मिवस्तु ।
पुच्छे कर्तं च अपवायमानो,
हत्या मिगं सरमं नो हृतामि ॥”

मर्द—

१२— “हे ब्राह्मण ! क्षत्रीहरूको आहार हो भन्ने
कुरा म पनि अवश्यमेव जान्दछु र अघि यसले घरेको गुणको
सम्मानगर्दै यसलाई न हानेको हुँ ।”

त्यसपछि शक्कले दुइवटा गाथा भने—

१३. “नेसो मिगो महाराज, अमुरेसो विसम्यति ।
एतं हत्या भनुस्मिन्न, नवस्तु अमराचिपो ॥

१४. “सचे च राजा^१ विचिकिच्छ्वसे तुवं, हन्तु मिगं सरमं सहायक^२ ।
अपुत्रदारो नवीरसेट^३, गम्या तुवं वेतरचिं अमस्त^४ ॥”

मर्द—

१३— “हे महाराज ! यो मृग होइन यो अशुरहरूको
राजा दिशापति इन्द्र हो; हे मनुष्यका राजा ! यसलाई
हानेर तिमी स्वयं इन्द्र बन ।

१. सिहल, स्थाम र रोमनमा: ‘राजा’

२. सिहल, स्थाम र रोमनमा: ‘सहायकमै’

३. सिहल रोमनमा: ‘मरविश्वितेटठ’

१४— ‘हे राजा ! ‘यो मेरो सहायक हो’ भनी खरब
मृगलाई हान्न हिच्किचाउँछौ भने हे राजा ! भार्या पुत्रहरू
सहित तिमी यमको वैतरणीमा जानेछौ ।”

त्यसपछि राजाले दुइगाथा भने—

१५ “कामं अहं जानपदा च सम्बे, पुस्ता च दारा च सहायसङ्गा ।
गच्छेमु तं बेतरणि यवस्त, न त्वेव हज्जो मम पालदो^१ यो^२ ॥

१६. “अथं यिगो किञ्चित्प्राप्तस्स मम्हं, एकस्त कत्ता चिवतस्मि^३ घोरे ।
तं तादिसं पुष्टिकिञ्चं सरन्तो, जानं नहान्नाहो कथं हनेयन् ॥”

अर्थ—

१५— “म सहित जनपदका मानिसहरू, पुत्रहरू,
भार्याहरू तथा सहायक मञ्जुहरू समेत यमको वैतरणीजा
गए तापनि मलाई ज्यानदिनेलाई म कहील्यै हान्न सकिदन ।

१६— “घोर जंगलमा मलाई दुखपर्दि यो मृगले
शत्रुहुने मलाई उपकार गरेको यियो । उसले गरेको त्वस्तो
गुणलाई अनुस्मरण गरी जानी जानी हे महाब्रह्मो ! कसरो
मैले हनन गर्ने ?”

अनि पुरोहितको शरीर छाढी शक्त्वमै प्रकटभई आका-
शमा उभिई राजाको गुण प्रकाशपादै शक्त्वले दुइगाथा भने—

१-१. सिंहल र स्याममा: ‘पाणदस्स’

२. सिंहल र स्याममा: ‘चिवतस्मि’

१७. “मित्तामिराचि चिरमेव जीव, एजं इमं धर्मगुणे प्रसाद ।
नारिगणेहि परिचारिष्यन्ते,^१ मोदस्यु रट्ठे तिद्विवेद वा सब्बो ॥

१८. “अक्षोघनो निरचयसन्नचित्तो,
सञ्चतिथी^२ धावयोगो^३ भवित्वा^४ ।
दत्ता च मुख्या च धथानुभावं,
वनिमित्तो समाप्तेहि ठानं ति ॥”

अर्थ—

१७— “ हे मित्रलाई सन्तुष्टपार्ने ! तिमी चिरंजीवि होऊ, राज्यमा धर्मद्वारा प्रशासन गर र नारिगणले सेवागराई स्वर्णको इन्द्र जस्तै राष्ट्रमा मुदित होऊ ।

१८— “अक्रोधीभई नित्य प्रसन्न चित्त लिई सबै अतिथी या वकहरूलाई दानदिई स्वयंले पनि खाइ पिइ सुखभोगगरी आनन्दित भई स्वर्गमा पुग । ”

यति भनो शक राजाले “महाराज ! म देवराज हुँ, तिमीलाई समात्न आएको हुँ तर तिमीले समात्न दिएनौ । अप्रमादी होऊ” भनी उनलाई अर्ति दिई शक आफ्नै स्थानमा गए ।

शास्ताले यो धर्मदेशना प्रकाशपार्नुभई “भिक्षुहो ! अहिले मात्र होइन अधि पनि संक्षेपमा भनेको अर्थ विस्तार-

१. स्वाममा: ‘परिचारिष्यन्ते’

२. सिंहलमा: ‘सञ्चतिथि’

३—४. स्याममा: ‘पाहुनके करित्वा’

(११८)

जातक संग्रह-४

पूर्वक सारियुक्तले जानेकै थिए ।” भनी भन्नुभई जातक समाधान गर्नुभयो ।

“त्यस बखत राजा आवश्यक थिए । पुराहित सारियुक्त थिए । सरम मृण चाहिं म नै थिएँ ।

Dhamma.Digital

१६. लोसक जातक (४९)

“यो अस्थकामस्ताति . . .” भन्ने यो गाथा लेतव्यमा बसिरहनु भएका शास्ताले लोसक तिस्स स्थविर भन्नेको कारणमा बताउनु भएको हो ।

बत्तमान कथा

Dhamma.Digital

यो लोसक स्थविर भन्ने को हो ?

कोशल राज्यको आफ्नो कुल नाशगर्ने एक माझीको छोरा भिक्षु हो ।

उ आफू उत्पन्न भएको ठाउँबाट च्युतभई कोशल राष्ट्रको एकहजार घरहरू भएको एक माझीगाउँमा एउटी माझीनीको कोखमा जन्म्यो । उ गर्भवास भएको दिनैमा त्यो हजारघरहरू भएका गाउँका मानिसहरूले नदीमा र तलाउमा माछा खोज्न जाँदा एउटा स्यानो माछा सम्म पनि पाउन

१. जा. पा. I. पृ. ११: लोसकजातक, नं. ४१ अ.क. I-II. पृ. १७६.

सकेनन् । त्यहाँदेखि ती माझीहरूको परिहानी हुँदैगयो । उगर्भमा छँदा त्यो गाउँमा सातपटकसम्म आगो लाग्यो । सातपटकसम्म राजदरबारबाट दण्डित भए । यसरी उनीहरू कुनै फन् दरिद्र हुँदै गए । अनि उनीहरूले “अथि हामीहरू यस्तो दरिद्री थिएनां । अहिले चाहि हामीहरू परिहानी भैरहेद्दीं । हाम्रो बीच कुनै महाअभागी हुनुपर्छ । अतः हामीहरू दुइ भागमा बसीं ।” यति सोचेर पाँच पाँचशयका कुलहरू एक ठाउँमा बसे । अनि जुन भागमा ती आमाबाबु थिए त्यो समूह परिहानी हुनथाल्यो र अर्को चाहिको वृद्धि भयो । त्यसपछि उनीहरू पनि दुइ समूह भई बसे । त्यसबाट पनि दुइ समूह भए । अन्तमा उही एक घरमात्र अलग्ग बस्यो । यति सम्म विभाजन भएपछि सो कुल महाअभागी भनी बुझो पिटेर त्यस कुललाई निकालिदै । अनि अत्यन्त दुःखपूर्वक जीविका गर्दागर्दै गर्भ परिपक्व भएपछि उसकी आमाले एक ठाउँमा बालक जन्माई ।

अन्तिम देहंशारी पुरुषलाई चाँहि नाशगनं सकिन्न । घडाको भित्र बत्ती बलिरहेको जस्तो उसको हृदयमा अरहत्वको उपनिषद्य (=कारण) बलिरहेको थियो । उसले बालकलाई हेरविचार गरी दगुरेर हिड्न सक्ने बेलामा उसको हातमा एउटा कपाल दिई छोरालाई एक घरमा जाऊ भनी पठाई आफू भागेर गई । त्यहाँदेखि त्यो केटा एकलै भई भिक्षा मागी कुनै एक ठाउँमा सुत्नथाल्यो । न तुहाउँच्च न शरीर सफागर्छ पञ्चुषिशतच समान दुःखपूर्वक जीविका गर्थ्यो ।

क्रमशः सात वर्षको भएपछि उ कुनै एक घरको अगाडि भाँडा माठेर फाल्ने ठाउँमा कौवाले क्यैं एक सिता भात टिप्दै खाँदै थियो । त्यस समय श्रावस्तीमा भिक्षाटन् जानुभएका बर्मेकाषतिले उसलाई देखेर “यो प्राणीको दशा अति कारुणिक छ कुन गाउँमा बस्ने रहेछ !” भन्ने विचार गरी उसमाथि मैत्रीचित्त बढाई “ए ! यता आज्” भनी भन्नुभयो । उ गएर स्थविरलाई वन्दनागरी उभिइरह्यो । अनि स्थविरले उसेंग ‘तिमी कुन गाउँमा बस्नेहो र तिन्ना आमाबाबुहरू कहाँच्छन् ?’ भनी सोध्नुभयो ।

“भन्ने ! मेरा कोही छैनन् । मेरा आमाबाबुहरू मेरा कारणमा दुःख पाएँ भनी मलाई छाडेर भागेर गए ।”

“के तिमी प्रब्रजित हुन चाहन्छौ ?”

“हुन त म प्रब्रजित हुन चाहन्छु तर म जस्तो कृपण-लाई कसले प्रब्रजित गर्दा र !”

“म प्रब्रजित गराउनेछु ।”

“हवस् प्रब्रजित गराउनुहोस् ।”

अनि स्थविरले उसलाई खाद्य-भोज्य दिई विहारमा लगी आफ्ने हातले उसलाई नुहवाई प्रब्रजित गराई उमेर पुगेपछि उपसम्पदा पनि गर्नुभयो । बृद्ध भएपछि ‘लोसक तिस्स स्थविर’ ले उसलाई चिने । उ अपुण्यवान र अल्पलाभी थियो । असदृश जस्तो दानमा पनि उसले पेटभरी खान पाएको

थिएन। वाँचनलाई पुग्ने मात्र उसले पाउँछ। एक चम्चा यागु राख्दा पनि उसको पात्र भरिएको जस्तो देखिन्छ। अनि मानिसहरू “पात्र भरियो” भन्दै अर्कोलाई यागु दिन्छन्। उसको पात्रमा यागु दिने बेलामा मानिसहरूको भाँडामा यागु लोप हुन्छ पनि भनिन्छ। खाद्यपदार्थ सम्बन्धमा पनि यस्तै हो।

पछि गएर विपश्यना बढाई उसले अग्रफल अरहत्व प्राप्तगन्यो। तैपनि उ अल्पलाभी नै थियो। अनि आयु सिद्धिएपछि परिनिर्वाणहुने दिन आइपुग्यो। र्घसेवापतिले आवज्ञन गर्दा उ परिनिर्वाणहुने बेला आएको बुझनुभई “यो लोक तिस स्थविर आज परिनिर्वाण हुनेछ यसलाई आज मैले पेटभरो खुवाउनु पर्छ” भनी उसलाई लिएर शावस्तिमा भिक्षाटन्को निमित्त जानुभयो। उसको कारणले गर्दा त्यतिका धेरै मानिसहरू भएका शावस्तीवासीहरूले वहाँलाई हात पसारी बन्दनागर्ने सम्म पनि भएन। अनि स्थविरले उसलाई “जाऊ तिमी आसनशालामा गएर बस” भनी पठाई “यो लोक स्थविरलाई देऊ” भनी पाएको आहार उसलाई पठाउनु भयो। त्यो लिएर गएकोले उसलाई बिसेर आफैले खायो। अनि स्थविर आसनबाट उठेर विहारजान लाग्दा लोक स्थविर गई स्थविरलाई बन्दना गन्यो। फक्केर हेरी उभिएर नै स्थविरले “आवुसो ! तिमीले भात पायी ?” भनी सोधनुभयो।

“भन्ते ! पाउनेछु” भनी भन्यो।

स्थविरलाई संवेग अनुभवभई समय हेनुभयो । समय वितिसकेको थियो । अनि “आवुसो ! जेहोस् यही बस” भनी भन्नुभयो । अनि लोक श्विरलाई आशनशालामा बसाली कोशल राजाको दरबारमा जानुभयो । राजाले स्थविरको पात्र लिनलगाई “भोजनको समय वितिसक्यो” भनी पात्र भरी चतुमधु दिन लगाउनु भयो । स्थविर त्यो लिएर जानुभई-“तिस्स ! आऊ यो चतुमधु खाऊ” भनी पात्र लिएर उभिइ-रहनु भयो । स्थविर प्रतिको गौरव तथा लज्जाले उसले खाएन । अनि फेरि स्थविरले “आवुसो तिस्स ! म यो पात्र लिएर नै बस्मेछु तिमीले खाऊ । यदि मैले पात्र छाडें भनें पात्रमा केही पनि रहने छैन” भनी भन्नुभयो । अनि लोक तिस्स स्थविरले अग्रे श्वर र्घम्सेनापतिले समातिरहेको पात्रमा चतुमधु खायो । स्थविरको आर्यऋद्धिको प्रभावद्वारा चतुमधु पात्रमा सिद्धिएन । त्यसै बखत लोक तिस्स स्थविरले पेटभरी खायो । उसै दिन अनुपादिशेष निर्वाणघातुमा परिनिर्वाण भयो । सम्यक्सम्बुद्ध साथमा बसी शरीर निक्षेपको काम गराउनु भयो । घातुहरू लिएर चैत्य बनाइयो ।

त्यसबखत धर्मसभामा भिक्षुहरू एकत्रितभई “आवुसो ! लोक स्थविर अपुण्यवान् र अलाभी थियो । यस्तो बिध्न अपुण्यवान् तथा अलाभीले कसरी आर्यधर्म लाभगच्छो होला !” भन्दै कुरागरी बसे । शास्त्रा धर्मसभामा आउनुभई “भिक्षुहो ! यहाँ तिमीहरू के कुरागरी बसिरहेका ह्वौ ?” भनी सोध्नुभयो । उनीहरूले “यो यो” भनी भनेपछि शास्ताले “भिक्षुहो !

यसले आफूलाई अलाभहुने र आर्यधम लाभहुने काम आफैले गन्यो । यसले अघि अरूपको लाभसत्कारमा हानी पुन्याएको हुनाले अल्पलाभी भयो । अनित्य दुःख अनात्म भनी विपश्यना युक्त भएकोले आर्यफल लाभी भएको हो” भनी भनुभई अतीतको कुरा बताउनु भयो ।

अतीत कथा

अतीत समयमा छाश्यव सम्यक्सम्बुद्धको पालामा एक भिक्षु एक कुलको आश्रय लिई एक गाउँको आवासमा बसेकां थियो । उ स्वभावत शीलवान् र विपश्यनामा मन लगाउने थियो ।

अनि एक क्षोणास्त्रबी स्थविर सम-कर्तव्य पालनगरी यत्र तत्र वस्दा बस्दै एक दिन सो भिक्षुको उपस्थाक कुटुम्बिकको गाउँमा आइपुग्दा स्थविरको आचरणमा प्रसन्नभई पात्र लिई घरमा लगी सत्कार पूर्वक भोजन गराई केही धर्मकुरा सुनी स्थविरलाई बन्दनागरी “भन्ते ! हाम्रो प्रमुख विहारमा नै जानुहोस् हामी सँध्यासमयमा आई हेनेछौं” भनी भन्यो । उ विहारमा गई नित्यवासी स्थविरलाई बन्दनागरी सोधेर एक छेउमा बस्यो । उसले पनि त्योसँग कुशलवातांगरी “आवुसो ! तिमीले भिक्षा पायो ?” भनी सोध्यो ।

“हो, पाएँ ।”

“कहाँ पायौ त ?”

“प्रमुख गाउँका तपाईँका कुटुम्बिककहाँ ।” यति भनेर आफू बस्ने ठाउँ सोधेर सफा सुगघर गरी पात्र-चीवर राखी ध्यानसुखले फलसुखमा समय बिताई वस्नथाल्यो ।

त्यो कुटुम्बिक पनि संध्या समयमा सुगम्धित मालाहरू र बत्ती तेल लिनलगाई विहारमागई नित्यवासी स्थविरलाई वन्दनागरी “भन्ते ! एकजना आगन्तुक भिक्षु थियो यहाँ आयोके ?” भनी सोध्यो ।

“हो, आयो ।”

“अहिले कहाँ छ त ?”

“फलाना शयनासनमा ।”

उ उसकहाँ गई वन्दनागरी एकछेउमा बसी धर्मकथा सुनी शीतल भएपछि चेत्य र बोधिवृक्षलाई वन्दनागरी बत्ती बाली दुबैजनालाई निम्तोगरी गयो । नित्यवासी स्थविरले चाहि “यो कुटुम्बिक बदलिएको जस्तो देखिन्छ । यदि यो भिक्षु यहाँ बस्यो भने यसले मलाई गन्ने पनि छैन” भनी स्थविर प्रति मनमा अशन्तोष गरी “यसलाई यहाँ न बस्ने गराउनु पन्यो” भनी सोच्यो । अनि आगन्तुक स्थविर उपस्थानको बेलामा आउँदा उसेंग केही बोलेन । क्षीणास्रबी स्थविरले उसको मनको कुरा “बुझी कुलगृहमा वा गण प्रतिं मेरो कुनै ओसक्त नभएको कुरा यो स्थविरलाई थाहाछैन” भनी आफू बस्ने ठाउँमा गई ध्यानसुखले फलसुखमा बसी समय बितायो ।

अर्को दिनमा नित्यवासी स्थविर नडले घण्टामा र नडले ढोकामा द्वाकट्वाकगरी कुटुम्बिकको घरमा गयो । उसले उसको पात्र ग्रहणगरी विच्छिन्नाइएको आसनमा बसाली “भन्ते ! आगन्तुक स्थविर कहाँ छ त ?” भनी सोध्यो ।

“तिम्रो घरमा आउनेको कुरा मलाई थाहाछैन । घण्टा बजाएर ढोकामा ढबढक्याउँदा पनि उठाउन सकिन । हिजो तिम्रो घरमा प्रणीत भोजन खाएर पचाउन नसकी अहिलेसम्म सुतिरहेको होला । तिमी त यस्तैमाथि प्रसन्नहुन्छौ” भनी भन्यो । क्षीणास्वी स्थविर भिक्षाटन् जाने बेला भएपछि शरीर सफा सुग्घर गरी पात्र-चीवर लिई आकाशमार्गद्वारा अर्के ठाउँमा गयो । सो कुटुम्बिकले नित्यवासी स्थविरलाई धिऊ, मह, सखर आदिले वनाइएको पायस खुवाई सुगन्ध पानीले पात्र धोई केरि पात्रभरी पायस राखी “भन्ते ! जो स्थविर थाकेको छ उसलाई दिनुहोस्” भनी दियो । त्यसले प्रतिक्षेप नगरी ग्रहणगरी गइरहेको बेलामा “यदि सो भिक्षुले यो पायस खायो भने गलहत्याएर पनि उसलाई बाहिर निकाल्न सक्ने छैन । यो पायस यदि मैले मानिसलाई दिएँ भने मेरो काम प्रकट हुनेछ । यदि भुइँमा फालि दिएँ भने कौवाहरूले थाहापाई बथान जम्मा हुने छन् । यसलाई कहाँ फाल्नुपर्णा” भनी विचारगर्दा एउटा आगो लागेको खेत देखी अझारहरू पन्छाएर त्यहाँ राखी केरि अझारले छोपी किहारमा गयो । सो भिक्षु न देखेपछि सोच्न

थाल्यो— “अवश्य पनि सो भिक्षु क्षीणास्त्रवी हो । मेरो ममको कुरा बुझी अन्त गयो होला । अहो ! मैले पेटको कारणमा अयोग्य काम गरें !” भन्दै उत्तिखेरै उसलाई पश्चात्ताप भयो । त्यसपछि नै मनुष्यप्रेत जस्तै भई ढाढैनै मृत्यु भई उ नरकमा उत्पन्न भयो ।

उ थेरै हजार वर्ष नरक भोगगरी बाँकी भागले क्रमशः पाँचशय जन्मसम्म यक्ष हुँदा एकदिन पनि पेटभरी खाना पाएन । एकदिन चाहिं गर्भमल पेटभरी पायो । फेरि पाँचशय जन्मसम्म कुकुर भएको थियो । त्यस बखत पनि एकैदिन बास्ता गरेको भात पेटभरी पायो । अरु बेलामा चाहिं उसले पेटभरी खाना कहिल्यै पाएन । कुकुरको योनिवाट च्युत भएर काशिदेशको एउटा गाउँमा एक दरिद्र कुलमा जन्म्यो । त्यो जन्मेदेखि सो कुल महादरिद्र भयो । नाभि स्थानबाट माथि आउनेगरी खोलेको पानी पनि पाएन । उसको नाम मित्रविन्दक थियो । भोकको दुःख सहन नसकी आमाबाबुहरूले ‘‘हे पापी जा’’ भनी उसलाई पिटेर वाहिर निकालिदिए । उ कुनै प्रतिष्ठा नपाएर पछि बाराष्ट्रीमा गयो ।

त्यसबखत बोधिसत्त्व बाराणसीमा दिशाप्रमुख आचार्य भई पाँचशय माणवकहरूलाई पढाउँदै थिए । त्यस बखत बाराणसीबासीहरूले गरीवहरूलाई छात्रवृत्ति दिई विद्या सिकाउँदै थिए । यो मित्रविन्दक पनि बोधिसत्त्वकहाँ निःशुल्क शिक्षा लिन्थ्यो । सो परह तथा उपदेश नमुने स्वभावको थियो र जसलाई पाथो उसलाई पिटी हिडथ्यो । बोधिसत्त्वले अति बुद्धि

दिदा पनि मान्दैनथ्यो । त्यसको कारणले आम्दानी पनि घटयो । अनि माणवकहरूसँग क्षगडा गरी त्यहाँबाट भागेर यताउता भौँतारिदा भौँतारिदै एउटा प्रत्यन्त गाउँमा नोकरी पाई जीविका गन्यो । त्यहाँ उसले एउटी दरिद्री आइमाईसँग संवास गन्यो । यस कारणद्वारा उसले दुइवटा केटा जन्माई । गाउँका मानिसहरूले “हामीलाई सुभ असुभ खबरहरू सुनाऊ” भनी मित्रविन्दकलाई तलब दिई गाउँको छेउमा एक कुटिकामा राखे । मित्रविन्दकको कारणले गर्दा त्यस गाउँलेहरूले सातपटक-सम्म राजदण्ड भोगे । सातपटकसम्म उनीहरूको घरहरूमा आगो लाग्यो । सातपटकसम्म तलाउ फुट्यो । अनि उनीहरूले सोचन थाले— “यो मित्रविन्दक आउनुभन्दा अधि हामीलाई यस्तो भएको थिएन । यो आएदेखि हामीहरूको परिहानी मात्र हुँदैच्छ” भनी उसलाई कुटेर निकालिदिए । अनि उ आफ्नो स्वास्ती र बालकहरू लिई अर्को ठाउँमा जाँदा राक्षसहरूले बासगरेको एक जंगलमा पस्यो । त्यहाँ राक्षसहरूले उसका स्वास्ती र बालकहरूलाई मारी मासु खाए । उ त्यहाँबाट भागेर गई यताउता घुम्दा घुम्दै एउटा गम्भीर भन्ने बन्दरगाहमा नौका चल्ने बेलामै त्यहाँ पुगी नोकर बनी नौकामा चढ्यो । नौका सातौं दिनमा समुद्रको बीचमा कीलामा बाँधेर राखे जस्तै भई अड्च्यो । मानिसहरूले महापापीको सलाक’ बाँडे । सातपटकसम्म सो सलाक मित्रविन्दकलाई पन्यो ।

१. ‘सलाक’ भनेको काठको स्थानो दुक्का हो नौकामा जति मानिसहरू छन् त्यति स्थानो काठको दुक्का बनाई त्यसमध्ये एकदुक्कामा ‘महा-

अनि मानिसहरूले उसलाई बाँसको बिटो दिई हातमा समाती समुद्रमा फालिदिए । उसलाई फाल्ने बित्तिकै नौका चल्यो । मित्तविन्दक बाँसको बिटोमा सुता समुद्रमा जाँदा काश्यबुद्धको पालामा रक्षागरेको शीलको प्रभावले एउटा ऐलिक विमानमा चारवटी देवपुत्री बसेको ठाउँमा पुगी एक सप्ताहसम्म सुखानुभव गरी बस्यो । ती विमानका प्रेतनीहरू एक हप्तासम्म सुखानुभव गर्छन् र एकहप्तासम्म दुःखानुभव गर्छन् । त्यसैले उसलाई “होमी न आएसम्म यहीं बसिरहन्” भनी उनीहरू गए । उनीहरू गएपछि बाँसको बिटोमा सुती अकोंसिर जाँदा रजतविमानमा मित्तविन्दकले आठवटी देवकन्याहरू भेट्यो । त्यहाँबाट पनि पर जाँदा मणिविमानमा सोहवटी देवकन्याहरू भेट्यो । उहाँबाट पनि पर जाँदा बत्तीसवटी देवकन्याहरू अएको कम्कविमानमा पुग्यो । उनीहरूको वचन पनि नमानी पर जाँदा एक अन्तरद्वीपमा यक्षहरूको नगर देख्यो । त्यहाँ एउटी यक्षिणी बाख्रीको रूप लिएर हिडिरहेकी थिई । उ यक्षिणी हो भन्ने नबुझी “बाख्रीको मासु खानपन्थ्यो” भनी मित्तविन्दकले उसको खूटा समात्यो । उसले यक्षको बलद्वारा खूटाले हानी । उसले हानेको बेगले समुद्रमाथिबाट गई बाराणसीको परखालमाथि खसी त्यहाँबाट एउटा काँडाको काँग्रमा खसी लड्डै भुइँमा पन्थ्यो । त्यस बखत चरिरहेको राजाका बाख्राहरू त्यस परखालबाट चोरहरूले चोदंथे । बाख्रा चराउ-

पापी’ भने चिन्हो राखी सबैलाई त्यो बाँडिदिवा जसले त्यो पाउँथि उसलाई नै ‘महापापी’ भनी ढाने ।

नेहरू “बाख्नाचोरलाई समात्नेछौं” भनी एक ठाउँमा लुकेर बसेका थिए । लडैर भुइँमा खसेको मित्तविन्दकसे बाख्नाहरू देखि सोच्यो— “समुद्रको एक द्वीपमा बाख्नीको खुट्टा समात्दा उसले हानेको बेगद्वारा म यहाँ खसें । यदि अब मैले एउटा बाख्नाको खुट्टा समातें भने उसले हानेको बेगद्वारा म समुद्र पारी विमानदेवताहरूकहाँ पुग्नेछु” भन्ने मूख्य विचार गरी बाख्नाको खुट्टा समात्यो । समात्ने वित्तिकै बाख्ना करायो । बाख्ना चराउनेहरू चारैतिरबाट आई उसलाई समाती “आजसम्म राजकुलका बाख्ना चोरेर खाने यो चोरहो” भन्दै उसलाई चुटेर बाँधेर राजाकहाँ लैजान्द्याँ भनी लगे । त्यस बखत बोचिसत्त्व पाँचशय माणवकहरूद्वारा परिवृत्तभई नगरबाट निस्की नुहाउनको लागि गइरहेका थिए । मित्तविन्दक-लाई देखी चिनेर ती मानिसहरूलाई भने “हे छोराहो ! यो हाम्रो अन्तेवासी हो किन यसलाई समातेको ?”

“हे आचार्य ! यो बाख्नाचोर हो । यसले एउटा बाख्नाको खुट्टा समात्यो । त्यसैले यसलाई समातेका ह्वौं ।”

“यसको कारणमा त्यसलाई हाम्रो दास बनाई हामी-लाई देऊ । हाम्रो कारणले यो बाच्न सक्ने छ ।”

“हुन्छ, आचार्य !” भनी उसलाई छाडिदिए । अनि बोचिसत्त्वले “मित्तविन्दक ! अहिलेसम्म तिमी कहाँ बस्यो ?” भनी सोधे । उसले आफूले गरेका जम्मै कुरा सुनायो । बोचिसत्त्वले हितकामीहरूको कुरा नसुन्दा यस्तो हुन्छ भन्दै यो

गाथा भने—

“यो अर्थकामस्स हितानुकम्पियो,
ओबज्जमानो व करोति सासनं ।
अजिया पादमोलम्बं”,
मित्तको विष शोषति’हि ॥”

अर्थ—

“जसले अर्थकामी हितानुकम्पीहरूको अर्ति उपदेश सुन्दैन उसले बाखाको खुट्टा समाले मित्तविन्दकले छैं शोक गच्छ ।”

यसरी सो स्थविरले यतिका समय भित्र तीनवटा आत्मभावमा मात्र पेटभरी खानपायो । (१) यक्षहुँदाखेरि गर्भमल प्राप्तभयो, (२) कुकुरहुँदा एकदिन बान्तागरेको भात पायो र (३) परिनिर्वाण हुने दिनमा वर्मसेषापतिको प्रभावद्वारा चतुमधु पायो । अतः अर्काको लाभसत्कारलाई हानी गर्नुभनेको महान दोष भनी बुझनुपर्छ । आचार्य र मित्तविन्दक आ-आफ्नो कर्मानुसार परलोक गए ।

शास्ताले “भिक्षुहो ! यसरी उसले आफ्नो अल्पलाभ र आफ्नो आर्यधर्म लाभको कुरा आफैले बनायो” भनी यो धर्मदेशना गर्नुभई पूर्वापर कारण देखाई जातक समाधान गर्नुभयो ।

१०. सिंहल, स्थान र रोमनमाः ‘पादमोलुव्वम्’ ।

(१३२)

जातक संग्रह-४

“त्यसबलत भित्तविन्दक लोचक तिरस स्पष्टि थियो ।
दिशाप्रमुख आचार्य चाहिं म नै थिए ।”

Dhamma.Digital

२० इत्तीस जातक (७८)

“हमो ज्ञजाति . . .” भन्ने यो गाथा जेतवनमा बसिरहनु भएका शास्त्रुले भन्नुरिय कोसिय (=कंजूस कोशीय) सेठको कारणमा बताउनु भएको हो ।

वर्तमान कथा

राजगृहको नजिकमा सप्तर भन्ने निगम थियो । त्यहाँ असीकोटि वैभव सम्पन्न एक कंजूस कोशीय (कोसिय) भन्ने सेठ बस्दध्यो । उ घाँसको टुप्पोले तेलको बिन्दू पनि कसैलाई दिदैनथ्यो । आफूले पनि परिभोग गर्दैनथ्यो । यसरी उसको त्यत्रो धन न स्त्रीपुत्रहरूको निमित्त न त श्रमण ब्राह्मणहरूको निमित्त कुनै कामको थियो । राक्षसहरूले बसोबास गरेको पोखरी जस्तै बेकार परेको थियो ।

१. आ. पा. I. पृ १९ : इत्तीस जातक, नं. ७८ अ. क. I-II. पृ. २५४.

एक दिन प्रत्यूष समयमा महाकरुणासमाप्तिबाट उठनुभई शास्ताले सकल लोक धातुमा बोधनेय बन्धुहरूलाई हेतुभई पैतालिस योजन टाढा बस्ने त्यो श्रेष्ठी प्रजापति सहित स्रोतापत्तिफलमा प्रतिष्ठित हुने उपनिशय देख्नु भयो ।

अधिल्लो दिन उ राजाको उपस्थानको लागि राजदरबारमा गई राजाको उपस्थानगरी फक्किरहेको बेलामा एक भोकाएको जानपदिक मानिसले भाँडाभरी कुल्माष-रोटी खाइरहेको देखेर त्यसमा तृष्णा लागी आफ्नो घरमा गई सोच्न थाल्यो— “यदि भाँडाभरी कुल्माष-रोटी खान चाहन्छु भनी आफुले भनूँ भने घेरैले मर्सँग खाने इच्छागाने छन् । अनि मेरो घेरै चामल, घिऊ, मह खर्च हुने छ । कसैलाई पनि भन्नेछैन ।” यस्तो कल्पना गरी तृष्णालाई सहेर नै बस्यो । समय बित्दै गएपछि उ पहेँलो पहेँलो भई दुब्लाएर गयो । अनि तृष्णालाई सहन नसकी कोठाभित्र गई मुख छोपेर खाट्मा पल्ट्यो । यस्तो भएर पनि धनखर्च होला भन्ने डरले कसैलाई केही भनेन । अनि अगाडि गई पिट्युँ सुस्म्याई उसकी भायाले “स्वामी ! तपाइँलाई के भयो ?” भनी सोधी ।

“मलाई केही भएको छैन ।”

“के तपाइँ माथि राजा रिसाउनु भयो कि क्याहो ?”

“रिसाएका छैनन् ।”

“त्यसोभए तपाइँमाथि छोरा छोरी अथवा कुनै नोक-रहरूले मन नपर्नेगरी ब्यवहार गरेकि क्या हो ?”

“त्यस्तो पनि केही भएको छैन ।”

“कुनै विषयमा तृष्णा उत्पन्न भएको छ कि ?” भनी सोधदा पनि धन खर्चहुने भयले केही नबोली चुपलागेर सुत्यो । अनि उसकी भार्याले “स्वामी । भनुहोस् केमा तपाइंको तृष्णा भयो ?” भनी सोधी । उसले कुरा चपाए जस्तागरी “मरा एउटा इच्छा छ” भनी भन्यो ।

“स्वामी ! के इच्छा भयो त ?”

“भाँडाभरी कुल्माष-रोटी खाने इच्छाभयो ।”

“अनि, किन भन्नु न भएको नि ? के तपाइँ दरीद्र हुनुहुन्थर ? अहिले नै सहर निगमवासी सबैलाई पुग्नेगरी रोटी पकाउने छु ।”

“उनीहरूसँग तँलाई के मतलब ? उनीहरू आफ्नो कामगरी खानेछन् ।”

“त्यसोभए एउटा सहकमा बस्नेलाई पुग्नेगरी पकाउने छु ।”

“तिन्नो महाधनवानन्ता मलाई थाहा छ ।”

“यो घरमा बस्ने सबैलाई पुग्नेगरी पकाउने छु ।”

“तिन्नो महत्वाकांक्षा मलाई थाहा छ ।”

“त्यसोभए तराईंका छोराछोरीहरूलाई पुग्नेगरी पकाउने छु ।”

“तँलाई यसको के खाँचो !”

“त्यसोभए तपाईँ र मलाई पुग्नेगरी पकाउनेछु ।”

“यहाँ पकाउँदा घेरैले आशा राख्नेछन् । अतः चाहिने चामल राखी, कनिका र भाँडा सहित ओदान लिई अलिकता दूध, घिऊ र मह लिई सात तलामाथि गई पकाऊ । त्यहाँ म एकलै बसेर खानेछु ।”

अनि उसले “हुन्छ” भनी लिनुपर्ने सामानहरू लिएर प्रासादमाथि गई दासीहरूलाई पठाई सेठलाई बोलाउन लगाई । उ तलदेखि झ्यालहरू थुन्दै दैलाहरूमा ताल्चाहरू लगाउँदै सात तलामाथि गई त्यहाँ पनि दैलो थुनी बस्यो । उसकी भायलि चूलोमा आगो बालो कराही वसाली रोटी पकाउन थाली ।

अनि विहान सबैरे शास्ताले महामौद्गल्यायनलाई बोलाई “मोद्गल्यायन ! राजगृह नजिकको सक्षर भन्ने निगमको कंजूस कोशीय सेठ भाँडाभरी रोटी खान्छु भनी अरूले देख्नान् भन्ने भयले घरको सात तलामाथि रोटी पकाउँदै छ । तिमी त्यहाँगई त्यो सेठलाई दमनगरी विनीतपारी ती दुबैलाई रोटी, दूध, घिऊ र मह आदि समात्न लगाई आफ्नो बलद्वारा जेतवनमा ल्याऊ । आज पाँचशय भिक्षुहरूका साथ म विहारमै बस्नेछु । रोटीद्वारा नै भोजनकृत्य गर्नेछु” भनी भन्नुभयो ।

“हवस, भन्ते !” भनी प्रत्युत्तरदिई स्थविर उत्तिखेरै ऋद्धिवलद्वारा सो निगममा गई त्यो प्रासादको झ्याल अगाडि राम्ररी चीवर पारपणगरी मणिको मूर्ति जस्तैगरी उभिइ

रहनु भयो । स्थविरलाई देख्ने बित्तिकै महासेठको मुटु हल्लिन-थाल्यो ।

“यस्ताकै भयबाट यो ठाउँमा आएको हुँ । यो चाहि आएर याल अगाडि उभिइ रहेको छ” भन्दै अरु केही गर्न नसकी रिसले चूरभई तातां कराहीमा राखेको नुन जस्तै पट पट कराउँदै उसले “हे श्रमण ! आकाशमा उभिएर के पाउने छौं र ! पैतालाको चिन्हो न भएको आकाशमा खुट्टा देखाएर यता उता हिडी चंक्रमण गरे पनि पाउने छैनौ” भनी भन्यो ।

स्थविर उहीं यताउतागरी चंक्रमण गर्न थाल्नुभयो ।

“चंक्रमण गरेर के पाउनेछौं र ? आकाशमा पलेटी मारी बसे पनि केही पाउने छैनौ” भनी सेठले भन्यो । स्थविर पलेटीमरी बस्तुभयो । अनि वहाँलाई “बसेर के पाउला र ! नजिक आई यालमा उभिए पनि केही पाउने छैनौ भन्यो । अनि स्थविर यालनिर आएर उभिनु भयो । केरि वहाँलाई “यालमा उभिएर के पाउनेछौ ? धुंवा निकाले पनि केही पाउनेछैनौ” भनी भन्यो । स्थविरले धुंवा निकाल्नु भयो । सारा घर धुंवै धुंवाद्वारा ढाकियो । सेठको आँखा सियोले धोंचेको जस्ता भयो । घर जल्ता भन्ने डरले “आगो वाले पनि पाउनेछैनौ” भनी नभनी विचारण्यो “यो श्रमण सारै गर्दैछ । रोटी नपाइ जानेछैन । एउटा रोटी दिन लगाउनु पन्यो” भनी भार्यालाई भन्यो—

“भद्रे ! एउटा स्थानो रोटी पोलेर यसलाई दिएर पठाऊ ।”

उसले अलिकता मात्र पीठो कराहीमा राखा । तर रोटी ठूलो भएर फूलेर कराहीभरी भयो । यो देखेर सेठले “तैले घेरै हालिस् होली” भन्दै आफैले डाङुको टुप्पोले थोरै पीठो लिएर हाल्यो । अघिभन्दा रोटी ठूलो भयो । यसरी पकउँदा पकाउँदे रोटी क्रमशः अघिल्लो भन्दा पछिल्लो कन्ठूलो हुँदै गयो । थाकेर स्वास्नीलाई भन्दछ— “भद्रे ! यसलाई एउटा रोटी देऊ ।” अनि उसले एउटा रोटी छिक्न लाग्दा जम्मे रोटी एक ढिक्को भयो । उसले सेठलाई भनी “स्वामी ! सबै रोटी टासिएर एकढिक्को हुन्द्य छुट्चाउन सकिदन ।”

“म छुट्चाउँछु” भनी उसले पनि छुट्चाउन सकेन । दुबै जनाले दुबैतिर समातेर तान्दा पनि रोटी छुट्चाउन सकेन् । अनि रोटी तान्दा तान्दै उनीहरू दुबै जनाको शरीरबाट पसिना निस्क्यो । पानीको प्यास पनि लाग्यो । अनि स्वास्नीलाई भन्यो— “भद्रे ! मलाई यो रोटी चाहिन्न; ढक्की समेत यसेलाई देऊ ।” उ ढक्की लिएर स्थविरकहाँ गई । स्थविरले दुबैलाई धर्मोपदेश गर्नुभयो । तीनै रत्नको गुण कथा बताउनुभयो । “दिएको फल छ र यज्ञको फल छ” भन्दै दानादिको फल वारे आकाशमा चन्द्रमा जस्तै दर्शाइदिनुभयो । यो सुनेर प्रसन्न भएको सेठले “भन्ते ! भिन्न आउनुभई यो आसनमा बस्नुभई रोटी खानुहोस्” भनी भन्यो ।

“महासेठ ! रोटी खान्छु भनी सम्यक्सम्बुद्ध पाँचशय भिक्षुहरूका साथ विहारमै बसिरहनु भएको छ । यदि तपाईँ

चाहनुहृन्छ भने श्रेष्ठी भार्यालाई रोटी, दूध आदि समात्न लागाउनुहोस्; शास्ताकहाँ जानेछौं” भनी स्थविरले भन्नुभयो ।

“भन्ते ! अहिले शास्ता कहाँ हुनुहृन्छ नि ?”

“महासेठ ! यहाँबाट पैतालीस योजन पर जेतबन विहारमा हुनुहृन्छ ।”

“भन्ते ! यतिलामो बाटो समय नविताइकन कसरी जाने ?”

“महासेठ ! यदि तपाईँ चाहनुहृन्छ भने मेरो ऋद्धिको प्रभावद्वारा लैजानेछु । तपाईँको प्रासाद माथिनै भन्याड्को माथिल्लो खुड्किलो हुनेछ । भन्याड्को अन्तिम खुड्किलो जेतबन विहारको कोठाभित्र हुनेछ । माथिल्लो तलावाट तल कर्ने समय जतिमै तपाईँलाई जेतबनमा पुन्याउनेछु” भनी स्थविरले भन्नुभयो ।

“हवस, भन्ते !” भनी स्वीकार्यो । स्थविरले “भन्याड्को माथिल्लो खुड्किलो त्यहाँ बनाई भन्याड्को तल्लो खुड्किलो जेतबन विहारको कोठाभित्र होस्” भनी अधिष्ठान गर्नुभयो । त्यो त्यस्तै भयो । माथिल्लो तलावाट तल कर्ने समयभन्दा पनि कम समयमै स्थविरले सेठ र उसकी भार्यालाई जेतबनमा पुन्याउन भयो । शास्ताको अगाडि गई उनीहरू दुबै जनाले भोजन समयको सूचना दिए । शास्ता भोजनशालामा जानुभई विच्छियाइराखेको श्रेष्ठ बुद्धासनमा बस्नुभयो । भिक्षु-

संघ पनि आसनमा बस्यो । महासेठले बुद्ध सहित भिक्षुसंघलाई जल दियो । भायाले चाहिं तथागतको पात्रमा रोटी राखिदई । शास्ताले आफूलाई चाहिनेजर्ति मात्र लिनुभयो । पाँचशय भिक्षुहरूले पनि त्यस्तैगरी ग्रहण गरे । सेठले दूध, घ्यू, मह, राखर आदि राख्दै गयो । शास्ताले पाँचशय भिक्षुहरूका साथ भोजनकार्य समाप्त गर्नुभयो । महासेठले पनि भार्याका साथ खाना खायो । रोटीको अवशान देखिएन । सारा विहारवासी भिक्षुहरूलाई र जूठो खानेहरूलाई समेत दिएर पनि अन्त भएको देखिएन ।

“भन्ते ! रोटी सिद्धिएको छैन” भनी भगवान्‌लाई बिन्तिगन्यो ।

“त्यसोभए जेतबन्द्वार कोठानिर फालिदेऊ” भनी भन्नुभयो ।

त्यसपछि उनीहरूले द्वारकोठाको नजिक एउटा खाडलमा प्याके । भनिन्द्र कि आजसम्म पनि सो स्थान ‘कषल्लपूव पन्मार’ भन्ने नामले प्रख्यात छ । महासेठ भार्यासँगै भगवान् कहाँ गई एक छेउमा बस्यो । भगवान्‌ले अनुमोदन गर्नुभयो । अनुमोदनको अवशानमा उनीहरू दुबै स्रोतापत्ति फलमा प्रतिष्ठित भई शास्तालाई वन्दना गरी द्वारकोठाबाट भन्याङ्गचढी आफ्नो प्रासादमा नै पुग्यो । त्यहाँदेखि महासेठले असीकोटि धन बुद्ध-शासनको विषयमा खर्चगर्न थाल्यो ।

भोलिपल्ट आषस्तीमा भिक्षाटन् गरी सम्यक्सम्बुद्ध

जेतबन कर्किसकेपछि भिक्षुहरूलाई बुद्धोपदेश गरी गन्धकुटीमा गई ध्यानमा बस्नु भएपछि संध्यासमयमा धर्मसभामा एकत्रित भएका भिक्षुहरूले “आवुसो ! हेर महामौगवत्यायन स्थविरको प्रभाव ! एकैछिनमा कंजूस सेठलाई दमनगरी विनीतपारी रोटी समात्न लगाई जेतबनमा ल्याई शास्ताको अगाडि राखी स्रोतापत्तिफलमा प्रतिष्ठित गराउनु भयो । अहो महामौगवत्यायन स्थविर !” भन्दै स्थविरको गुणबखान गर्दै बसे । शास्ता आउनुभई “भिक्षुहो ! यहाँ के कुरागर्दै बसेका थियौ ?” भनी सोध्नु भएपछि “यो यो” भनी भनेपछि “भिक्षुहो ! कुललाई दमन गर्ने भिक्षुले कुललाई कष्ट पीडा नदिई भमरले नजिक गई फूलबाट रेणु लिने क्यै बुद्धगुण ज्ञापन गर्नुपछं” भनी भन्नु-भई स्थविरको प्रशंसा गर्दै—

“ज्ञापि भमरो पुण्ण, बण्णगन्धं अहेठ्यं ।
पलेति रसमादाय, एवं गामे मुनी चरेति ॥”

अर्थ—

“जस्तै भमरले फूलको बर्ण गन्धलाई न बिगारी रस लिएर उडेर जान्छ त्यस्तैगरी गाउँमा मुनीहरू विचरण गर्नुपछं ।”

धर्मवदमा यो गाथा भन्नुभई अगाडि पनि स्थविरको गुण प्रकाशपार्नको निमित्त “भिक्षुहो ! अहिले मात्र मौगवत्यायनले कंजूस सेठलाई दमन गरेका होइनन् अघि पनि दमन गरी

कर्मफल सम्बन्धी कुरा सम्भाएकै थिए” भनी भन्नुभई अतीतको कुरा बताउनुभयो ।

अतीत कथा

अतीत समयमा वाराणसीमा ब्रह्मदत्तले राज्य गरिरहेको बेलामा वाराणसीमा इल्लीस भन्ने सेठ थियो । उसँग असीकोटि धन थियो । परन्तु उ पुरुष दुर्गुणले युक्त लंगडो, लूलो र डेढे अनि अश्रद्धालु अप्रसन्न कंजूस थियो । न अकालाई दिनच्छ न त आफूले उपभोग गर्छ । राक्षसहरूले बास गरेको जस्तो उसको घर थियो । उसका आमाबाबुहरू चाहि सातपुस्तादेखि दाता, दानपति थिए । उसले श्रेष्ठोपद पाएदेखि कुलवंशको काम विनाशगरी दानशालामा आगो लगाई याचकहरूलाई पिटी निकाली धन मात्र संग्रह गरी बसेको थियो ।

एक दिन उ राजाको उपस्थान गरी आफ्नो घर फर्कीरहेको बेलामा एकजना थाकेको जानपदिक मानिसले रक्सीको घैंटोलिई पीरामा बसी अँमिलो रक्सी स्थानो कटोरामा भरी भरी राखी कुहिएको माछाको साथ रक्सी पिइरहेको देख्यो । यो देखेर उसलाई पनि रक्सी पिउने इच्छा भयो र घरमा गई यस्तो विचारगन्यो— “यदि मैले रक्सी पिएं भने अह पनि धेरैले पिउने इच्छा गर्नेछन् र मेरो धन खच्च हुनेछ ।” यति सोची इच्छाखाई सहेर उ बस्यो । तर समय बित्दै गएपछि सहन नसकी पहेलो पहेलो भई दुब्लो भयो ।

एकदिन कोठामा गई मुख छोपी सुत्यो । अनि उसकी भार्या गई पिठ्यूँ सुम्म्याई “स्वामी ! तपाइँलाई के भयो ?” भनी सोधी । सबै कुरा माथि जस्तै सम्झन् । “त्यसोभए तपाइँ एकलैलाई पुग्नेगरी रक्सी बनाउनेछु” भनी भनेपछि “घरमा रक्सी बनाउँदा घरमा बस्ने धेरैले आशा गर्नेद्धन् । पसलबाट किनेर त्याई यहाँ बसेर पिउन पनि सकिदन” भनी एकमासा पैसा दिई पसलबाट एकघैटो रक्सी त्याउन लगाई नोकरलाई समातनलगाई नगरबाट बाहिरगाई एउटा नदीको तीरमा मूलबाटोको एक छेउमा एक काङ्गभित्र पसी रक्सीको घैटो राख्न लगाई नोकरलाई “तँ पर जा” भनी उसलाई टाढा पठाई कटौरा भरी भरी राखी रक्सी पिउन थाल्यो ।

उसको पिता चाहि दानादि पुण्य गरी देवलोकमा शक्ति भएर जन्मेको थियो । त्यसै समयमा उसले “मेरो दानकार्य चल्दै छ कि छैन” भनी विचारणारी हेर्दा सो दानकार्य न चलेको मात्र होइन छोराले त्यो कुलवंशको काम नाशगरी दानशालामा आगो लगाई याचकहरूलाई निकाली महाकंजूस भई बसेको र अरूलाई दिनपर्लाभिनी क्वाङ्गभित्र पसी एबैलै रक्सी पिईरहेको समेत देखी त्यहाँआई उसलाई आकुलब्याकुल गराई दमनगरी कर्मफलको वारेमा ज्ञानगराई दानदिन लगाई देवलोकमा उत्पन्न-हुने बनाउनु पन्यो” भन्ने विचार लिई शक्ति मनुष्यलोकमा आई बिलकुल इल्लीस जस्तै लंगडो, लूलो, डेढे शरीर बनाई राजगृह नगरमा गई राजदरवारको ढोकामा उभिई आफू आएको कुरा राजालाई बिन्ति गराई राजाले “आऊ” भनेपछि गएर राजा-

लाई वन्दना गरी उभिए । राजाले “महासेठ ! किन कुबेलामा आयौ नि ?” भनी सोधे ।

“महाराज ! मेरो घरमा असीकोटि धन छ । त्यो राजाले ल्याउनुभई आफ्नो ढुकुटीमा राख्नुहोस् भन्न आएको हुँ” भनी बिन्तिगरे ।

“भैहाल्यो, महासेठ ! तिम्रो धनभन्दा हाम्रो घरमा घेरै धन छ ।”

“महाराज ! यदि तपाइँलाई काम छैन भने इच्छानुसार म दान दिन्छु ।”

“महासेठ ! देऊ ।”

“हवस् देव !” भनी राजालाई वन्दनागरी दरबार-बाट निस्की उनी इल्लीसको घरमा गए । सबै उपस्थाक मानिसहरूले उनलाई घेरेर बसे । कसैले पनि “यो इल्लीस होइन” भनी चिन्न सकेनन् । घरभित्र पसी दैलोभित्र उभई द्वारपाललाई बोलाउन लगाई “म जस्तै अरु कुनै मानिस आई ‘यो मेरो घर हो’ भनी भित्र आउन खोजेमा उसलाई पिठ्यूँमा पिटी निकालिदेऊ” भनी प्रासाद माथि गई महान आसनमा बसी श्रेष्ठी भार्यालाई बोलाउन लगाई हसिलो मुख-गरी “भद्रे ! दानदिन चाहन्छु” भनी भने । उनको त्यो कुरा सुन्ने बित्तिकै श्रेष्ठीभार्या र छोरा छोरी तथा दासदासीहरूले “आजसम्म दान दिने चित्त नहुनेले अहिले चाहिं रक्सी पिएर कोमलचित्त भएर दानदिन चाहेको होला” भन्ने ठाने ।

अनि श्रेष्ठीभार्याले “स्वामी ! इच्छानुसार दिनुहोस्”
भनी भनी ।

“त्यगोभए भेरी बजाउनेलाई बोलाई सुन, चाँदी, मणि
तथा मोती आदि चाहने इल्लीस सेठको घरमा जाउन् भनी
सारा नगरमा भेरी बजाई भोया फुकाइदैऊ ।”

उसले त्यस्तै गराई । महाजनहरू थैली क्लोला आदि
लिई ढोकामा जम्मा भए । शाङ्क्ले सप्तरत्न भएको कोठा
खोल्नलगाई “तिमीहरूलाई दिन्छु, जति चाहन्छौ त्यति लिएर
जाऊ” भनी भने । महाजनहरूले धन छिकी दलानमा थुपारी
ल्याए ल्याएका भाँडा भर्दै लगे ।

एक जनपदवासी पुरुष इल्लीस सेठको गोरूलाई उसैको
रथमा जोती सप्तरत्नले भरी नगरबाट निरकी मूलबाटो
लागेर गयो । उ ऋमशः उही काङ्गनिरबाट गइरहेको बेलामा
‘इल्लीस सेठ शयवर्ष वाँचुन्, वहाँको कारणले अब म जीवनभर
कामै नगरी ज्यून सक्नेछु । तपाइँकै गोरू, तपाईँकै रथ हो !
तपाइँकै घरका सप्तरत्नहरू हुन् । यो धन न आमाले दिएको
हो न पिताले दिएको हो । हे स्वामी ! तपाइँकै कारणये
पाएकोहुँ’ भन्दै सेठको गुणगान गर्दै गइरहेको थियो ।

काङ्गमा बसी रक्सी पिइरहेको इल्लीस सेठले यो
सुनेर भयभित भई सोच्नथाल्यो— “यसले मेरो नामलिदै
यस्तो यस्तो भन्दैछ । के राजाले मेरो धन महाजनलाई त
टिएनन् ।” भन्दै काङ्गबाट मिल्की गोरू बनि रथ पति चिनी

“अरे चेटक ! यो त मेरो गोरू र मेरो रथ पो हो” भन्दै गई गोरुको नाकको डोरी समात्यो । गृहपतिक चाहिँ रथबाट ओल्ही “अरे दुष्ट चेटक ! इल्लीस महासेठले सारा नगरवासी-हरूलाई दान दिए त तँलाई के भयो त ?” भन्दै कम्प्टेर बज्जपात गरे जत्तै काँधमा कुटेर रथ लिएर गयो । सेठ ढलमलिन्दै उठेर धूलो क्षार्दै फेरि दौडेर गई रथ समात्यो । गृहपतिक रथबाट ओल्ही केशमा समाती निहुन्याई खूब कस्सोर मुक्कादिई खूबसग कुटी गर्दन समाती उ आएको वाटोटिर हुत्याई गयो । यतिखेरै उसलाई रक्सीको नसाले पनि छाड्यो । अनि उ कांप्दै बेगले आफ्नो घरको ढोकामा पुरदा धन लिदै गइरहेका मानिसहरूलाई देखेर “अरे ! यो के गरिरहेको, राजाले मेरो धन लुटाउँदैछन् !” भन्दै त्यस त्यस मानिसलाई समात्न थाल्यो । समाते समातेकाले पिटेर उसलाई भुइँमा बजारे । अनि उ वेदनाले पीडितभई घरभित्र पस्न खोज्यो । द्वारपालले “अरे दुष्ट गृहपति ! कहाँ जाँदैछो !” भन्दै बाँसको भाटाले पिटी गर्दन समाती बाहिर निकाल्यो । अनि उ “अब राजा बाहेक मेरो अरू कोही शरण छैन” भनी राजाकहाँ गई “देव ! के तपाइले मेरो धन लूटन लगाउनु भएको ?” भनी सोध्यो ।

“हे सेठ ! मैले तिम्रो धन लुटाएको छैन । तिमी नै यहाँ आएर यदि तपाइँलाई चाहिन्न भने मैले मेरो धन दान दिनेछु भनी भेरी बजाउन लगाई दानदिएको होइन ?”

“हे देव ! म तपाइँकहाँ आएकै छैन । के तपाइँलाई

मेरो कंजूसपन थाहा छैन र ? तृणको टुप्पोले पनि कसैलाई
एक बिन्दू पनि तेल दिन । हे देव ! जसले दानदिन्द्वा
उसलाई बोलाई परीक्षा गर्नुहोस् ।”

अनि राजाले शक्कलाई बोलाउन पठाए । दुबैजनाको
विशेषता न राजाले जाग्रसके न अमात्यहरूले । कंजूस सेठले
“महाराज ! यो सेठ हो कि म हुँ” भनी सोध्यो ।

“हामी चिन्न सक्दैनौ । तिमीलाई चिन्नसक्ने कोहि
छ के ?”

“देव ! मेरी भायलि चिन्नसक्छे ।”

अनि राजाले उसकी भायालाई बोलाई “तिम्रो लोग्ने
कुनचाहिं हो ?” भनी सोधे ।

उसले “यो मेरो स्वामी हो” भनी शक्सँगै उभिई ।
छोरा छोरी दास नोकरहरूलाई बोलाउन लगाई सोधे । सबै
शक्सँगै उभिए । कोरि सेठले सोचनथाल्यो “मेरो टाउकोमा
एउटा फोको छ केशले ढाकेको छ । त्यो केवल हजामलाई
मात्र थाहा छ । अतः हजामलाई बोलाउन पठाउनुपन्यो” भनी
उसले “देव ! हजामलाई बोलाउन पठाउनुहोस् । उसलाई
थाहा छ” भनी विन्तिगन्यो । त्यसबखत उसको हजाम बोचिसत्त्व
थिए । राजाले उनलाई बोलाउन पठाई “इल्लीस सेठलाई
चिन्दछौ के ?” भनी सोधे ।

“महाराज ! टाउको हेरी चिन्ने छु ।”

“त्यसोभए दुबैको टाउको हेर ।”

त्यस समय शक्ते टाउकोमा फोका बनाए । अनि दुबैंको टाउकोमा हेर्दा दुबैंको टाउकोमा फोका नै छन् । अतः यिनीहरूहरूध्ये यो इल्लीस हो भन्ने कुरा म भन्न सकिदन भनी यो गाथा भने—

“उमो खण्डा उमो कुणी, उमो विसमचक्खुका” ।
उभिन्नं पिलका जाता, नाहं पस्तामि इत्लिसंति ॥”

वर्ण—

“दुबैजना लंगडा, लूला र डेढे छन्, दुबैका फोकाहरू छन्; अतः को इल्लीस हो भनी म भन्न सकिदन ।”

बोचितत्वको कुरा सुनी धनको शोकले होस् राख्न नसकी थर थर कामी सेठ उहीं पलट्यो । त्यस बखत शक्ते “महाराज ! म इल्लीस होइन । म शक्तुहु” भनी महान् शक्तीलाको प्रभावद्वारा आकाशमा उभिएर बसे । इल्लीसको मुख पुछि पानीले छम्कि दिए । उ उठेर शक्तेवराजालाई बन्दनागरी उभिएर बस्यो । अनि उसलाई शक्ते “इल्लीस ! यो धन मेरो हो । तिम्रो होइन । म तिम्रो पिताहुँ । तिमी मेरा छोरा ह्वौ । दानादि पुण्यगरी म शक्त्वमा पुगें । तिमी चाहिं मेरो बंशपरम्परालाई तोडी दान नदिई शील पालन नगरी कंजूस-पनमा बसी दानशाला समेत आगो लगाई याचकहरूलाई धपाई धन मात्र लिएर बस्यौ । त्यो धन न तिमीले परिभोग गन्यौ न त अकलिलाई दियो । राखसहरू बास गरेको जस्तैगरी

१. सिंहस र रोममवा : ‘विसमचक्खुका’ ।

वस्दैछौ । यदि मेरो दानशाला अधिजस्तो फेरि बनाई दान दिन्छौ भने बेश छ । नत्र भने तिङ्गा सबै धनहरू लोपगराई यही इन्द्रबज्जले टाउको फोरी ज्यान लिनेछु” भनी भने । ज्यानको डरले कम्पितभई इल्लीस सेठले “अब उप्रान्त दान दिनेछु” भनी प्रतिज्ञा गन्यो । उसको प्रतिज्ञालाई सुनी अकाशमा वसेर नै धर्मदेशना गरी उसलाई शीलमा प्रतिष्ठित गराई शक्र आफै ठाउँमा गए । इल्लीस पनि दानादि पुण्यगरी स्वर्ग परायण भयो ।

शास्ताले “भिक्षुहो ! अहिले मात्र मौद्रगत्याधनले कंजूस सेठलाई दमन गरेका होइनन् अघि पनि यिनले दमन गरेके थिए” भनी यो धर्मदेशना गर्नुभई पूर्वापरको सम्बन्ध देखाई जातक समाधान गर्नुभयो ।

“त्यसबखत इल्लीस सेठ कंजूस सेठ थियो । शक्र देवराज महामौद्रगत्याधन थिए । राजा आनन्द थिए । हजाम चाहि म नै थिएँ ।”

२१. पुच्चिमन्द जातक (३११)

“उठ्टेहि चोरालि . . . १” भन्ने यो गाथा वेणुवनमा बसिरहनु भएका शास्ताले आयुष्मान् महामौद्गल्यायनको कारणमा बताउनु भएको हो ।

वर्तमान कथा

Dhamma.Digital

स्थविर राजगृहको आश्रय लिई एक जंगलको कुटीमा बसिरहनुभएको बेलामा एउटा चोरले नगरद्वार गाउँको घर फोरी केही बहुमूल्य वस्तुलिई भागेर स्थविरको कुटीको अगाडि गई “यहाँ मेरो सुरक्षा हुनेछ” भनी स्थविरको कुटी अगाडि सुन्यो । कुटी अगाडि सुतेको बुझी स्थविरले उसमाथि आशंकागरी “चोरको संसर्ग ठीक छैन” भनी बाहिर आई “यहाँ न सुत” भनी उसलाई निकालिदिनुभयो । सो चोर त्यहाँबाट निस्की पदचिन्ह बिगादै भागेर गयो ।

१. जा.पा. I. ९१ : पुच्चिमन्दजातक, नं. ३११, अ. क. III. पृ. २४.

मानिसहरू हातमा चिराक लिई चोरको पदचिन्ह अनुसार त्यहाँ आई उ आएको ठाउँ, उभिएको ठाउँ, बसेको ठाउँ तथा सुतेको ठाउँ देखी “चोर यहाँबाट आयो यहाँ बस्यो तर यहाँबाट गयो” भन्ने न देखी यता उता हेरी पतालगाउन न सकेपछि फर्केर गए ।

अर्को दिनमा पूर्वाण्ह समयमा राजगृहमा भिक्षाटन् गरी भोजनपछि बेणुबनमा गई स्थविरले यो समाचार बुद्धलाई भन्नुभयो । अनि शास्ताले “भोदगल्यायन ! तिमीले मात्र आशंकागर्नुपर्ने ठाउँमा आशंका गरेका होइनौ पुराना पण्डितहरूले पनि आशंका गरेकै थिए” भनी भन्नुहुँदा स्थविरले प्रार्थना गरेपछि अतीतको कुरा बनाउनु भयो ।

अतीत कथा

अतीत समयमा बाराजसीमा बह्याक्षतले राज्य गरिरहेको बेलामा बोषिसत्त्व नगरको मसानको नीमको रुखमा देवता भई जन्मे । एकदिन बगद्दार गाउँमा चोरी गरी चोर मसानको बनमा पस्यो । त्यसबखत त्यहाँ नीमको र पीपलको ठूला रुखहरू थिए । चोर चाहिं चोरेर ल्याएका वस्तुहरू नीमको रुखमनि राखी सुत्यो । त्यस बखत चोरहरूलाई समाती नीमको काठको शूलीले त्रास देखाइँथ्यो । अनि सो देवताले सोचनथाले “यदि मानिसहरू आई यसलाई समाते भने यसै नीमको शाखा काटी शूली बनाई यसलाई तर्साउनेछन् । यस्तो गर्दा रुख नाशहुनेल्थ । अतः यसलाई यहाँबाट

हटाउनुपन्यो ।” भनी उसँग कुरागदैं पहिलो गाथा भने—

१. “उट्ठेहि चोर किं सेसि, को अत्थो मुष्नेन् ते ।
मा तं गहेसु^२ राजामो, गामे किञ्चित्कारकं ॥”

अर्थ—

१—“हे चोर ! किन सुतेको ? सुतेर के लाभ हुन्छ र ? राजाका मानिसहरू आएर गाउँमा डाँकागर्नेलाई समाते कै तिमीलाई समात्न सक्छन् । अतः तिमी यहाँबाट भागेर जाऊ ।”

उ भागेर गएपछि पोपलका वृक्षदेवताले दोश्रो गाथा भने—

२. “वं^३ तु^३ चोरं गहेस्तन्ति, गामे किञ्चित्कारकं ।
किं तत्थ पुच्छमन्दस्स, बने जातस्त तिट्ठतो ॥”

अर्थ—

२—“यदि गाउँमा डाँकागर्नेलाई कै चोरलाई समात्यो भने यसमा तिम्रो के बिग्रिन्छ र जंगलमा उम्रोको रुख त जंगलमा रहि नै रहन्छ ।”

यो सुनेर नीमरुखका देवताले तेश्रो गाथा भने—

१. लिङ्हल र रोमवद्वा: ‘सुपिनेन’ ।
२. स्वाममा: ‘गहेसु’ ।
- ३—४ स्थाममा: ‘वन्नु’, रोमवद्वा: ‘घन्नु’ ।

३. “न त्वं अस्तथ जानासि, मम चोरस्स अन्तरं ।
चोरं पहेत्वा राजाबो, गामे किञ्चित्पारकं ।
अथेत्ति’ निष्ठसूलस्मि, तत्त्वं मे सङ्क्षेते भनो ॥”

अर्थ—

३— “हे पीपल ! चोरलाई भगाउनाको कारण तिमीलाई थाहाछैन । राजाका मानिलहरूले गाउँमा डाकागर्नेलाई छैं चोरलाई समात्वा नीमको शूलीमा उन्द्धन् । त्यस्तै गरी भेरो रुखमा झुण्डचाउला भन्ने मलाई आशका लाग्यो ।”

यसरी ती देवताहरू परस्पर कुरा गरिरहेको बेलामा समात्वको लागि मालिकहरू हातमा चिराक लिई पदचिन्ह अनुसार आई चोर सुतेको ठाउँ देखी “हे पुरुषहो ! अहिले चोर उठेर भागियस्थां हामीले चोर पाउन सकेनौ । यदि चोर भेट्टिएको भए यसै नीमको काठको शूली बनाई अथवा यसै रुखको शाखामा झुण्डचाई जाने थियौ” भन्दै यताउता हेरी चोर नदेखिए पछि फर्कोर गए । उनीहरूको यो कुरा सुनी पीपल देवताले चौथो गाथा भने—

४. “सङ्केत्य इङ्कितव्याति, रक्षेत्य जागतं भवं ।
अतागतमध्या धीरो, उभो लोके अवेक्षतो’ति ॥”

अर्थ—

४— “आशका गर्नुपर्ने ठाउँमा आशका गर्नुपर्छ र आड

१. स्थाममा: ‘अच्छेत्ति’ ।

(१५४)

जातक संग्रह-४

नसकेको दुबैतिरको^१ भयलाई हेरी पण्डित पुरुषहरू अनागत भयबाट बच्छन् ।”

शास्ताले यो धर्मदेशना गर्नुभई जातक समाधान गर्नुभयो ।

“त्यस बखत पीपलको रुखमा जन्मेको देवता सारिपुत्र थिए । नीमको रुखको देवता चाहि म नै थिए ।”

१. दृष्टवर्षिक र सत्पराचिकमय । जा. अ. क. III. पृ. २५: पुष्टि-
सम्बन्धजातक, नं ३११.

२२. दीपि जातक (४२६)

“ज्ञानीयं” याचनियं . . .^३ भन्ने यो गाथा वेणुबनमा बसिरहनु भएका शास्ताले एउटी बाख्रौको कारणमा बताउनु भएको हां।

बर्तमान कथा

Dhamma.Digital

एक समय भगवान्दूगल्याधन स्थविर पहाडले घेरिएको एउटै दैलो मात्र भएको गिरिज शयनासनमा वस्नु भएको थियो। दैलोनिर नै चंक्रमण स्थान थियो। त्यसबखत बाख्रा चराउनेहरू “यहाँ बाख्रा चरून्” भनी गिरिजमा पसी खेलिरहन्थे। तो मध्ये एकदिन संध्यासमयमा आई बाख्राहरू लिएर जाँदा एउटी बाख्री टाढा चर्देयिई र बाख्रा गएको नदेखी उ उहीं रही। अनि पछि गइरहेकी सो बाख्रीलाई एक

१. अट्ठकायामा ‘ज्ञानीयं’।

२. जा. पा. I. पृ. १७७: दीपिजातक, नं ४२६, अ. क. III. पृ.

चितुवाले देवेर “यसताई खानेछु” भनी गिरिजाको देलोमा उभिइरख्नो । उसले पनि यताउता हेदा उसलाई देखी “यो मलाई मारेर खान्छु भनी यहाँ उभिइरहेको छ यदि म फर्केर भागे भने मेरो ज्यान रहने छैन । आज मैले आफ्नो पुरुषार्थ देखाउनुपर्छ” भन्ने विचारगरी सिड् ठाडो पारी उसको अगाडितिर बेगले दौडी । चितुवाले “यहाँबाट यसलाई सनातनेछु” भनी उफेर आउँदा समात्ने ठाउँतिर नगई बाख्री बेगले भागेर बाख्राहरूको बपानना पुण्यनगई । स्थविरले यिनी-हरूको यो कुरा देखी अर्को दिनमा शास्ताकहाँ गई यो कुरा बताउँदै “भन्ते ! यसरी यो बाख्री आफ्नो उपायकौशलताद्वारा पराक्रम गरी चितुवाबाट मुक्तभई” भनी भन्नुभयो । शास्ताले “मौगदल्यायन ! अहिले त त्यो चितुवाले उसलाई समात्न सकेन किन्तु अघि चाहि उ कराउँदै मारेर खाएको थियो ।” भनी भन्नुहुँदा स्थविरले प्रार्थना गरेपछि अतीतको कुरा बताउनु भयो ।

अतीत कथा

अतीत समयमा मगधदेशको एक गाउँमा जोचिसत्त्व महाधनी कुलमा जन्मे । ठूलो भएपछि कामभोगलाई छाडी त्रृष्णिभेषमा प्रव्रजित भई ध्यान अभिज्ञा लाभगरी चिरकालसम्म हिमालयमा बसी तुन र अँमितो सेवन गर्नको निमित्त राजगृहमा गई यसै गिरिजामा पर्णशाला बनाई बासगरे ।

त्वरयत्वत उरोत्त कथन अनुसारकै बाख्रा चराउने-

हरुले वाखाहरु चराउँदा एक दिन उस्तैगरी एउरी वाखी पछि निस्की रहेकी देखेर एउटा चितुवाले “यसलाई खानेछु” भनी दैलोमा उभिएर बस्यो। उसले पनि “आज मेरो ज्यान बच्नेछैन। एक उपायद्वारा योसँग मधुर कुराकानी गरी यसको हृदय कोमल तुल्याई ज्यान बचाउने छु” भन्ने सोची ठाढैदेखी उसँग कुशलक्षेम कुरागर्दे आउँदा पहिलो गाथा भनी—

१. “खमनियं^१ बापनीयं, कच्च भातुल ते सुखं ।
सुखं ते अम्मा भवच, सुखकामा^२ व ते^३ मयं ॥”

मर्य—

१— “हे मामा ! तपाइँ सञ्चो हुनुहुन्छ, तपाइँलाई सुख नै छ होइन ? मेरी आमाले पनि तपाइँको सुखसञ्चो सोधेकी छन्। हामी तपाइँको सुख नै चाहन्दूँ ।”

यो सुनेर चितुवाले “यो धूतिनी मलाई मामा भनेर छकाउन चाहन्छे। मेरा क्रूरता यसलाई थाहाछैन” भन्ने सोचेर दोश्रो गाथा भन्यो—

२. “नडगुट्टुं मे अवक्षम्म^४, हेठयित्वा एसिके^५ ।
साज्ज^६ भातुलबाटेन, सुञ्चितव्व न मञ्जसि ॥”

१. अठठक्यामा: ‘खमनीय’ ।

२-२. सिंहल, स्याम र रोमनमा: ‘सुखकामा, ह’ ।

३. स्याममा: ‘अपकम’ ।

४. स्याममा: ‘एलनि’, रोमनमा: ‘एलिकि’ ।

५. रोमनमा: ‘सउज’ ।

अर्थ—

२—“हे बाख्री ! मेरो पुच्छर नाघी मलाई अपमान गरी जान्छेस् । आज मलाई मामा भन्दैमा आफू मुक्तहुन सकुला भनी नठान ।”

यो सुनेर उसले “मामा ! यसो नभनुहोस्” भनी भन्दै तेश्रो गाथा भनी—

३. “रत्थामुखो^१ निसिन्नोसि, अहं से मुखमाणता ।
पच्छातो तुल्हं मड्गुट्ठं, कथं खाहं^२ अवक्कमिः^३ ॥”

अर्थ—

३—“तिमी मेरो अगाडि छौ, म तिम्रो मुख अगाडि आउँदै छु र तिम्रो पुच्छर पछाडि छ भने मैले कसरी नाघें ?”

अनि उसलाई उसले के भनेकी बाख्री । मेरो पुच्छर न भएको ठाउँ छैन भनी भन्दै चौथो गाथा भन्यो—

४. “यावता चतुरोदिष्या, ससम्मुद्दा सप्तवता ।
तावता लहं नड्गुट्ठं, कथं खो त्वं विवज्जति^४ ॥”

१. स्थाममाः ‘पुररथामिमुखो’ ।
२. सिहूल, स्थाम र रोमनमाः ‘खोहं’ ।
- ३ स्थाममाः ‘अवक्कमि’ ।
४. सिहूल र स्थाममाः ‘विवज्जति’ ।

अर्थ—

४—“पर्वत र लसुद्र पर्यन्त जहाँसम्म चारवटा
द्वीपहरू छन् त्यहाँसम्म मेरो पुच्छर छ भने कसरी तँ त्यसबाट
अलगिन सक्षेप्स ?”

यो सुनेर “यो पापी मधुर कुराबाट प्रभावित हुन्न अब
यसलाई शत्रुभावले भन्नुपच्यो” भनी बाख्रीले पाँचौ गाथा
भनी—

५. “पुच्छे भेतमिक्खसु^१, भाता पिता च भातरो ।
दीर्घं दुट्ठस्त नड्गुट्ठं, सामिह^२ बेहायसागहा ॥”

अर्थ—

५—“त्यो दुष्टको पुच्छर लामो छ भनी पहिले नै
मेरा आकाशबाबु तथा भाइहरूले भनेको थिए त्यसैले म
आकाशबाट आएकी हुँ ।”

अनि उसलाई “तँ आकाशबाट आएकी कुरा मलाई
थाहा छ । अतः तैले मेरो आहार बिगारिदिइस्” भनी छैटौं
गाथा भन्यो—

६. “तछच दिस्वाम आषन्ति, अन्तलिक्खस्मि^३ एसिके ।
मिगसङ्गो पलायित्य, मक्खो मे नासितो तथा ॥”

१. सिंहल र रोमनमाः ‘भेतं अक्खंसु’

२. सिंहल र रोमनमाः ‘सम्हि’ ।

३. सिंहलमाः ‘अन्तलिक्खस्मि’ ।

अर्थ—

६— “तैलाई आकाशबाट आइरहेको देखेर बाख्नाहुँ रुभागेर गए, यसरी तैलै मेरो आहार विनाशपारिदिइरु ।”

यो सुनेर उ मरण भयले भयभित भई अरु कुनै उपाय नदेखेर “मामा ! त्यस्तो रौद्र काम नगर्नुहोस्, मलाई जीवन दिनुहोस्” भनी विलाप गरी । उसले पनि विलाप-गरिरहेको उसको काँधमा समाती मारेर खायो ।

यी दुइ अभिसम्बुद्ध गाथा हुन्—

- ७. “इच्छेवं विलपन्तिष्ठा, एलकिष्या^३ रहन्त्वसो^३ ।
गलकं अग्नादमद्विः^४, नरिथ दुट्ठे मुमासितं ॥”
- ८. “मेवदुट्ठे, नयो अस्थि, न अस्मो न मुमासितं ।
निक्कमं दुट्ठे युज्जेथ, “ सो च सदिम^५ रज्जती^५ति ॥”

अर्थ—

Dhamma.Digital

७— “यसरी विनापगरिरहेकी बाख्नीलाई रगत पिउने चितुवाले उसको गर्वन समात्यो । दुष्टलाई सुभाषितको मतलव छैन ।

१. सिंहल र रोमनमाः: ‘इच्छेव’ ।
२. सिंहल र रोमनमाः: ‘एलकिष्या’ ।
३. सिंहल र रोमनमाः: ‘सहन्त्वसो’ ।
४. रोमनमाः: ‘अन्वादमद्वि’ ।
५. सिंहल रोमनमाः: ‘युज्जेत’ ।
६. सिंहल रोमनमाः: ‘सदिम’ ।
७. सिंहल र रोमनमाः: ‘रज्जति’ ।

इ- “दुष्टलाई कारण छैन न त उसलाई सुभाषित
र धर्म नै छ । दुष्ट पुरुषसँग पराक्रमगरी सामना नै गर्नुपछं ।
उ सम्य बचनवाट प्रभावित हुन्न ।”

तपस्वीले उनीहरूको सबै कुरा देखे ।

शास्ताले यो धर्मदेशना प्रकाशपानुभई जातक समाधान
गर्नुभयो ।

“त्यसबखत बाज्ञो अहिलेकी बारवी थिई । चितुवा
पनि चितुवा नै थियो । तपस्वी चाहिं म नै थिएँ ।”

२३. सरभड्ग जातक (५२२)

“मलङ्कता कुण्डसिनो सुवत्त्वाति . . . १” भन्ने यो गाथा जेतबनमा बसिरहनु भएका शास्ताले महामौद्गल्यायन स्थविरको कारणमा बताउनु भएको हो ।

वर्तमान कथा
Dhamma.Digital

जेतबनमा बसिरहनु भएका तथागतसँग अनुमति प्राप्त-गर्नुभई नालक नाउँमा गई आफू जन्मेको कोठामा सारिपुत्र स्थविर परिनिवाणि हुनु भयो । वहाँ परिनिवाणि हुनु भएको कुरा सुनी शास्ता राजगृहमा जानुभई बेणुवन (बेलुवन) मा बस्नु-भयो ।

त्यस बबत महामौद्गल्यायन स्थविर ऋषिगिरि (इसिगिलि) पहाडतिर कालशिला (= कालो ढुंगा) मा बस्नु भएको

१. चा. पा. III. पृ. ७ : सरभड्ग जातक, नं. ५२२, अ. क. IV.
पृ. १५.

थियो । वहाँ चाहि क्रद्धिवलको चुचुरोमा पुग्नु भएको हुनाले देवचारिका र नरकचारिका पनि गर्नुहुन्थयो । देवलोकमा बुद्धश्रावकहरूको महान ऐश्वर्य देखी उत्सवनरकमा तर्थिय श्रावकहरूको महान दुःख देखी मनुष्यलोकमा आई फलाना उपासक फलाना उआसिका फलाना देवलोकमा उत्पन्न भई महान सम्पत्ति भोग गर्दैछन् । तीर्थिय श्रावकहरूमध्ये फलाना र फलाना नरक आदिमा अमुक अपायमा उत्पन्न भएका छन् भनी मानिसहरूलाई भन्नुहुन्छ । मानिसहरू बुद्धशासनमा प्रसैन्न हुन्छन् ॥३३२॥ तीर्थियहरूलाई छाड्छन् ॥३३३॥ बुद्धश्रावकहरूको लाभसत्कार महान भएको थियो । तीर्थियहरूको लाभसत्कार हानी भएको थियो । अनि उनीहरूले स्थविर प्रति वैरभाव राखी “यिनी बाँचेसम्म हास्त्रा उपस्थाकहरूको फूट हुनेष्ठ र लाभसत्कार पनि हानी हुनेछ । यिनलाई मार्नुपन्यो” भनी स्थविरलाई मानंको लागि शरणगुप्त (सरणगुत्त) भन्ने चोरलाई एकहजार रूपैयाँ दिए । “स्थविरलाई मार्नेछु” भनी उविशाल परिवारका साथ काङ्गणिलाला गयो । उआइरहेको देखेर स्थविर क्रद्धिद्वारा एकातिर जानुभयो । त्यसदिन स्थविरलाई न देखेर चोर फर्केर गयो । अर्को दिन समेत गरी छ दिनसम्म लगातार चोर गयो । स्थविर पनि क्रद्धिद्वारा त्यस्तैगरी अन्त जानुभयो । सातौं दिनमा चाहिं स्थविरले अघि गर्नुभएको अपराधरबेदनीषक्तमले १ मौका पायो ।

६. ‘अपराधर बेदनीय कर्म’ भनेको कस्तो हो भन्ने कुरा द्युम बा ५८५
लेखकसो बुद्धकालीन ब्रेतकथा पृ० ७२ बा हर्म ।

अधि दहाँले स्वास्नीको कुरा सुनी आमाबाबुहरूलाई मानें इच्छागरी पान्मा राखी जंगलमा लगी चोरहरू आए जस्तै गरी आमाबाबुहरूलाई पिट्नु भयो चुट्नु भयो । अाँखा कमजोर भएको हुनाले उनीहरूले आफ्नो छोरालाई चिन्न नसकी “यिनीहरू चोर हुन्” भन्ने ठानी “छोरा ! अमुक चोरहरूले हामीलाई मार्देछन् तिमी यहाँबाट भाग” भन्दै छोगके कारणमा रुनथाले । अनि बहाँले सोच्नुभयो— “मैले पिटेर पनि यिनीहरू मेरे कारणमा रुन्छन् । मैले वेठीक काम गरेछु ।” यति सोच्नुभई ढनीहरूलाई आसवाहन किंदै चोरहरूलाई भगाएको जस्तो गरी उनीहरूको हातखुट्टा हेरी “आमाबाबु ! न डराउनुहोस् ! चोरहरू भागिसके” भनी केरि आफ्नै घरमा फर्काएर ल्याउनु भयो ।

त्यो कर्मले अहिले सम्म मौका नपाई खरानी भित्र रहेको आगो जस्तो भई बसी यस अन्तिम शरिरलाई दौडेर समात्यो । जस्तै सिकारी कुकुर साथमा लिई जाने ब्याधाले मृगलाई देस्तेर कुकुरलाई छाडिदिवा मृगलाई लखेटी जहाँ भटिन्छ उहीं समात्य त्यस्तै यो कर्म पनि हो । जहाँ मौका भेट्टायो त्यहीं निपाक (=प.ल) दिन्द्य । यसबाट बच्ने कोही छैन । स्थविरले आफूले गरेको कर्म आएको कुरा बुझी अन्त जानु भएन । स्थविर यसैको प्रभावले आकाशमा जान पनि सक्नु भएन । अम्बोपनस्तुलाई दमन गर्ने र वैजयन्ति प्राप्ताई

१. यो ‘अम्बोपनस्तुलाई’ दमन गर्नु भएको कुरा थेर. गा. अ. क. II.

पृ. १८८ : महायोगास्तानवर्त्तेर याका बण्णानामा तमुस्तेत्र वर्षको

कम्पनगर्ने जस्तो शक्तिहुने ऋद्धि भएर पनि कर्मबलले गर्दा कमजोर हुनुभयो । स्थविरलाई समाती स्थविरको शरीरका हाडहरू तण्डुल जस्तै गरी टुक्रा टुक्रा पारी वक्तनाचूर गरी पराल जस्तै चूर्णपारी 'मन्यो' भन्ने संज्ञा लिएर एउटा छाडमा फालेर चोर परिवार सहित गयो ।

स्मृति पाएपछि (सति पटिलभित्वा) "शास्ताकहाँ गई वन्दनागरी परिनिर्वाण हुनेछु" भनी सोची ध्यानबलद्वारा स्थविरले शरीर एकत्रित पारी स्थिरगरी आकाशबाट शास्ता-कहाँ गई शास्तालाई वन्दनागरी "भन्ते ! मेरो आयुसंस्कार सिद्धियो म परिनिर्वाण हुनेछु" भनी विन्तिगर्नुभयो ।

"मौद्रगल्यायन ! परिनिर्वाण हुनेछौ ?"

"हो, भन्ते !"

"कहाँ गएर ?"

"भन्ते ! कालो ढुंगाको चट्टानमा (झालसिलापट्टे) ।"

"त्यसो भए मलाई धर्मको कुरा सुनाई जाऊ । त्यस्ता श्रावकको अब दर्शन हुनेछैन ।"

"हुन्द्य, भन्ते ! यस्तै गर्नेछु" भनी शास्तालाई वन्दना-गरी तालवृक्ष जबै अग्लो आकाशमा गई सारिपुत्र परिनिर्वाण हुने दिनमा जस्तै नानाप्रकारका ऋद्धिहरू देखाई धर्मको कुरा

पाइन्दू ।

२. यो बैज्यन्त्र ब्राह्माद कम्पन गर्नु भएको कुरा अ. नि. I. पृ० ३१२
चूलतष्ठा सहृदय सुत्तमा समुल्लेख भएको पाइन्दू ।

सुनाई शास्तालाई वन्दना गरी कालोदुंगामा (कालसिलायं) अष्टमीको दिन (अटुभियं) परिनिर्वाण हुनुभयो ।

“हाम्रा आचार्य परिनिर्वाण हुनुभयो” भनी छ देवलो-कहरूमा एक पटक कोलाहल मच्चियो । दिव्यगन्धमाला, वास आउने धूर, चन्दनचूर्ण र तानाप्रकारका काठहरू पनि लिएर आए । उनान्शय (६६) वटा रत्न चन्दनमय चिताहरू थिए । स्थविरको नजिक बसी शास्ताले शरीर निक्षेप गराउनु भयो । चिताको चारैतिर योजन जतिको प्रदेशमा पुष्पवृष्टि भयो । देवताहरूको बीचमा मानिसहरू, मानिसहरूको बीचमा देवता-हरू थिए । क्रमसित देवताहरूको बीचमा यक्षहरू उभिएकाथिए र यक्षहरूको बीचमा गन्धवंहरू उभिएकाथिए । गन्धवंहरूको बीचमा नागहरू, नागहरूको बीचमा गरुडहरू, गरुडहरूको बीचमा किन्नरहरू र किन्नरहरूको बीचमा किन्नुरिसहरू उभिएकाथिए । किम्पुरिसहरूको बीचमा छप्रहरू, छप्रहरूको बीचमा सुवर्ण चमरहरू र सुवर्णचमरहरूको बीचमा पताकाहरू थिए । सातदिन-सम्म साधुकिङ्गा मनाइएको थियो । स्थविरको धातु लिन लगाई बेणुवनद्वारा कोळमा शास्ताले चैत्य बनाउन लगाउनु भयो ।

त्यसबखतमा धर्मसभामा कुरा चलाए “आवुसो ! सारिपुत्र स्थविर तथागतको अगाडि परिनिर्वाण नभएको हुनाले बुद्धकहाँ महान सम्मान प्राप्त भएन । महामौद्गल्यायन स्थविर चाहि बुद्धको अगाडि परिनिर्वाण हुनुभएको हुँदा महासम्मान

१. सं. नि. अ. क. III. पृ. १८१ मा चाहिं सारिपुत्र स्थविर निर्वाणको १५ विनपछे भन्ने उल्लेख भएको छ ।

प्राप्त भयो ।” शास्ता आउनुभई “भिखुहो ! यहाँ के कुरागरी बसिरहेका थियो ?” भनी सोनु हुँडा “यो यो” भनी भनेपछि “भिखुहो ! अहिले मात्र मौद्गल्यायनले मेरो अगाडि महानसम्मान पाएका होइनन् अघि पनि पाएकै थिए” भनी भन्नुभई अतीतको कुरा बताउनु भयो ।

अतीत कथा

अतीत समयमा वाराषसीमा बाहुबल्ले राज्य गरिरहेको बेलामा पुरोहितकी ब्राह्मणीको कोखमा प्रतिसन्धि ग्रहणगरी दश महीनापछि प्रत्यूष समयमा आमाको कोखबाट बोधिसत्त्व पदाभए । त्यसबखत बाह्रयोजन भएको वाराषसीमा सबै शस्त्र-अस्त्र बल्न थाले । पुत्र जन्मेको बेलामा वाहिर आई आकाश-तिर हेदी नक्षत्र-योग परेको देखी यस नक्षत्रमा जन्मेको यो कुमार साराजम्बुद्धीपना धनुषधारीहरूमध्येमा अग्र हुनेछ भन्ने बुझी समयमै राजकुलमा गई पुरोहितले राजाको सुखशयन सम्बन्धी विषयमा सोधे ।

“आचार्य ! कहाँबाट सुखशयन गर्ने ! आज सारा दरबारमा शस्त्र-अस्त्रहरू बलेका थिए” भनी भनेपछि “महाराज ! न डराउनुहोस् तपाईंको दरबारमा मात्र होइन अपितु सारा नगरमा बलेकै थियो । आज हाम्रो घरमा एक कुमारको जन्म भएको हुनाले यस्तो भएको हो ।”

“आचार्य ! यसरी जन्मको कुमार के हुनेछ ?”

“महाराज ! अरुकेही होइन, उ चाहिं सारा जम्बुद्धी-

पका धनुषधारीहरूमध्येमा अग्र हुनेछ ।”

“आचार्य ! ठीक छ, त्यसोभए उसलाई हेरविचारगरी ठूलोभएपछि हामीलाई देऊ” भनी दृधको लागि पहिले एकहजार दिनलगाए ।

पुरोहित त्यो लिएर घरमा गई ब्राह्मणीलाई दिई छोरालाई नाम राख्ने दिनमा जन्मिने वित्तिकै शस्त्र-अस्त्रहरू बलेका हुनाले उसले “जोतिषाल” भन्ने नामकरण गन्यो । ठूलो परिवारका साथ बढदैजाँदा सोह्रवर्षको उमेरमा बडो सुन्दर रूपधारी भए । अनि उनका पिताले उनको शरीरसम्पत्ति हेरेर एकहजार दिएर “छोरा ! तक्षणिलामा गई दिशाप्रमुख आचार्यकहाँ शिल्पशास्त्र अध्ययन गर” भनी भन्यो ।

“हवस्” भनी स्वीकारी आचार्यभाग लिई आमाबाबुलाई वन्दनागरी त्यहाँ गई एकहजार दिई शिल्पशास्त्र पढने शुरूगरेको एकहप्ता भरमै अध्ययन गरिसके ।

अनि उनका आचार्य सन्तुष्टभई आफूकहाँ भएको खङ्गरत्न, सन्धिभएको भेडाको सिङ्को धनुष, सन्धिभएको आफूले लगाउने भोटो र पगडी समेत दिई “छोरा जोतिपाल ! म बुढो भइसकै अब तिमीले यी माणवकहरूलाई पढाऊ” भनी पांचशत माणवकहरूलाई पनि जिम्मा लगाई दिए । बोधिसत्त्व सबै उपकरणहरू लिई आचार्यलाई वन्दनागरी बाराषत्सीमै आई आमाबाबुहरूलाई हेरेर बसे । वन्दनागरी बयेपछि उनको पिताले सोध्यो— “छोरा ! तिमीले शिल्पशास्त्र पढिसक्यो ?”

“हो, पिता ! पढिसकें ।”

उनको कुरा सुनी राजकुलमा गई “हे देव ! मेरो छोराले शिल्पशास्त्र पढेर आइसक्यो अब उसलाई के गराउने ? ” भनी सोध्यो ।

“आचार्य ! हामीहरूको उपस्थान गर्ने लगाऊ ।”

“हे देव ! उसले कति तलब पाउने छ त ? ”

“दिनको एकहजार ।”

“हवस्” भनी स्वीकारी घरमा आई कुमारलाई बोलाउन लगाई “छोरा ! तिमीले राजाको उपस्थान गर” भनी भन्यो । उनले त्यहाँदेखि दिनको एकहजार लिएर राजाको उपस्थान गर्नथाले । अनि पछि राजाका सचिवहरू (राजपादमूलिका) कराउन थाले— “जोतिपालले गरेको काम हामीले देखेका छैनौं । दिनको एकहजार लिन्च्छ । हामी यसको शिल्प हेर्ने चाहन्छौं ।” यिनीहरूको कुरा सुनी राजाले पुरोहितलाई भने ।

बोधिसत्त्वको धनुष प्रदर्शनी

“हुन्छ, महाराज ! ” भनी पुरोहितले यो कुरा पुत्रलाई भन्यो । उनले “पिता ! हुन्छ, आजको सातदिनमा शिल्प-देखाउने छु” भने र “राजाले आफ्ना देशमा भएका धनुष-धारीहरू जम्मा गराउन्” भनी भने । यो सुनेर राजाकहाँ गई पुरोहितले त्यो कुरा सुनायो । राजाले भेरी बजाउन लगाई

नगरमा भएका धनुषधारीहरू जम्मा गराउन लगाए । साठी-
हजार धनुषधारीहरू भेला भए । उनीहरू भेलाभएको बुझी
राजाले “नगरवासीले जोतिषाल्लको शिल्प हेरून्” भनी भेरी
बजाउन लगाई राजाङ्गण सजाई महाजनले परिवृत्त राजा
थ्रेणु आसनमा बसेर धनुषधारीहरूनाई बोलाई “जोतिषाल्ल
आऊ” भनी उनले मानिस पठाए ।

आचार्यले दिएको धनुष, बाँण, भोटो, पगरी समेत
लुगाभित्र राखी खड्ग समात्न लगाई स्वाभाविक पोसाकले
राजाकहाँ गई एकछेउमा उनी उभिइरहे । धनुषधारीहरूले
“जोतिषाल्ल धनुषविद्या देखाउन आयो तर धनुष भने लिएर
आएका छैन । हामीहरूको धनुष लिन चाहन्दै होला । हामीले
उसलाई धनुष दिनेछैनौं” भन्ने वाचा गरे ।

राजाले जोतिषाल्लाई बोलाई “शिल्प देखाऊ” भनी
भने । अनि पर्दा राख्न लगाई पर्दाभित्र गई कपडा फुकालो
शस्त्रहरू सजाई भोटो लगाई पगरो शोरमा लगाई भेडाको
सिङ्गको धनुष र मूगाको रङ्गको ढोरी पनि राखी बाँण
पछाडि बाँधेर खड्ग बाँयातिर राखी फलामको चुच्चो भएको
बाँणको टुप्पोले पर्दा हटाई पृथ्वी फुटालदै अलंकृत नागकुमार
जस्तै भई बाहिर आई राजालाई आचार देखाई उभिइरहे ।
उनलाई देखेर महाजनहरू चिच्च्याउँदै कराउँदै थपडी
बजाउन थाले । राजाले “जोतिषाल्ल ! शिल्प देखाऊ” भनी
भने ।

“हे देव ! तराइंका अक्षणवेषी (=क्षण नवित्तदे

प्रहारगने), बालवेषी (=रों प्रहारगने), सद्वेषी (=आवाज आउनेवित्तिकै प्रहारगने) र सरवेषी (=बाँणलाई प्रहारगने) चारजना धनुषधारीहरूलाई बोलाउनुहोस्" भनी भने । राजाले बोलाए ।

महासत्त्वले राजाङ्गणमा चारैतिर परिच्छेद गरी त्यस मित्र मण्डप बनाई चारकुनाना चारजना धनुषधारीलाई राखी प्रत्येकनाई तीस तीसहजार बाँणदिई प्रत्येकको साथमा बाँणादिने मानिस राखी स्वयं फलामको चुच्चो भएको बाँण लिएर मण्डपको बीचमा उभिई "महाराज ! यी चारजना धनुषधारीहरूले एकैचोटि धनुषले मलाई प्रहार गरून । यिनीहरूको प्रहारलाई म रोक्नेछ" भनी भने । राजाले "त्यसे गर" भनी आज्ञादिए । धनुषधारीहरूले भने ! महाराज हामी अक्खणवेषी बालवेषी तहवेषी र सरवेषी ह्वौं । जोतिपाल चाहि तरुण केटो छ । हामी हा-दैनौं । महासत्त्वले "यदि सबछो भने मलाई हान" भनी भने । त्यसोभए "हुन्छ" भनी उनीहरूले एकैचोटि बाँण हाने । महासत्त्वले बाँणको टुप्पोले प्रहार गर्दा जथाभावि हानेनन् । बल्कि वोधिवृक्षको बार जस्तो गरी आफूलाई घेरेर तालमाथि ताल, रीमाथि रों, दण्डमाथि दण्डा र प्वाँखमाथि प्वाँख मिनाएर राखो जाना गरी हानेर बाँणको कोठा बनाए । धनुषधारीहरूको बाँण सकियो । उनीहरूको बाँण सिद्धिएको बुझे बाँणको बारलाई न बिगारी उफेर गई राजाको अगाडि उभिए । अनि महाजनहरू चिरच्याउँदै कराउँदै सिट्टी वजाउँदै चुट्णी बजाउँदै तिघ्रामा पिट्दै

महाहल्लागुल्ला गदै वस्त्र आभरणहरू फाले । जम्मा भएका वस्तु धनहरूको संख्या अट्टारकोटि थियो ।

त्यसपछि राजाले उनीसँग सोबै “जोतिपाल ! यो के शिल्प हो ?”

“हे देव ! बाँण प्रतिरोध (सरपटिबाहनं) भन्ने हो ।”

“यो शिल्प जान्ने अरू पनि कोहि छन् के ?”

“हे देव ! सारा जम्बुद्वीपमा म बाहेक अरू कोहि छैनन् ।”

“छोरा ! अर्को पनि देखाऊ ।”

“हे देव ! यी चारजनाले चारकुनामा वसी मलाई हान्न सकेनन् । अब मैने चाहिं चारकुनामा बसिरहेका यिनीहरूलाई एउटै बाँणले छेडन सक्ने छु ।”

धनुयथारीहरू बस्न सकेनन् । अनि महासत्त्वले चारै-कुनामा केराको बोट रास्त लगाई बाँणको फेदमा रातो धागोले बाँधी एउटा केराको बोट ताकेर बाँण हाने । बाँणको टुप्पोले सो बोट प्वालपारी त्यसपछि दोश्रो त्यसपछि तेश्रो त्यसपछि चौथो केराको बोटलाई प्वालपारी फैरि पहिलेकै बोटलाई प्वालपारी बाँण आफ्नो हातमा आयो । केराकाबोट-हरू धागोल बेरिए । महाजनहरूले हजारौ आवाज उठाए । राजाले “यो के शिल्प हो ?” भनी सोधे ।

“महाराज ! चक्रबेष्ट हो ।”

“हे छोरा ! अर्को पनि देखाऊ ।”

महासत्वले (३) सरलटिठ (=बाँणको लट्टी) भन्ने,
 (४) सररज्जुं (=बाँणको डोरी) भन्ने, (५) सरवेणी
 (=बाँणको चुल्ठो) भन्ने, (६) सरपासाद (बाँणको प्रासाद)
 (७) सरमण्डय (=बाँणको मण्डप) भन्ने, (८) सरसोपानं
 (=बाँणको भन्याड) भन्ने, (९) सरपाकारं (=बाँणको पर-
 खाल) भन्ने (१०) सर्पोऽसरणि (=बाँणको पोखरी) भन्ने,
 (११) सरपुरुम (=बाँणको कमलफूल) भन्ने र (१२) सरवत्सं
 (=बाँणको वृष्टि) भन्ने शिल्प देखाए । यसरी अरूपोभन्दा
 बाह्र (१२) असाधारण शिल्पहरू देखाई फेरि अरूपोभन्दा
 असाधारण (१) सात महा कायलाई ढालेर (२) आठ औंला
 बाकलो डुम्बीको फलेकमा प्वालपारी (३) चार औंला
 बाकलो बाँणको टुप्पोको पातामा (४) दुइ औंला बाक्लो
 तामाको पातामा (५) एक औंला बाकलो फलामको पातामा
 र (६) एक शय पाताको एक चाँड फलेकमा प्वाल पारे ।
 फेरि परालको गाडा, बालुवाको गाडा र फलेकको गाडाहरूको
 अगाडिको भागवाट बाँणहानी पद्धाडिबाट निकाले र पछाडि
 बाट बाँण हानी अगाडिबाट निकालिदै । चार उसभ
 पानीमा र आठ उसभ माटोमा बाँण घुसाए । भान्टाको
 संज्ञाले गोरुको टाउकोको रौलाई हाने । उनले यतिका शिल्प-
 हरू देखाउँदा देखाउँदै सूर्यास्त भयो । अनि राजाले
 उनलाई सेनापति स्थान दिने वचन दिई “जोतिपाल ! आज
 समय भएन भोलि सेनापतिको स्थानले सत्कृत हुनेछाँ । जुंगा

दाही बनाई नुहाई भाऊ” भनी त्यसदिनको तलबको निमित्त एकलाख दिए ।

बोधिसत्त्वको प्रवर्जया

महासत्त्वके “मलाई यसको काम छैन” भनी अठार-कोटि धनवस्तुहरू मालिकहरूलाई नै दिई ठूलो परिवारका साथ नुहाउनको निमित्त गई जुगा दाही बनाई नुहाई सबै अलंकारले अलंकृतभई अनुपम श्रीशोभाग्यद्वारा घरमा गई अनेक प्रकारका रसयुक्त भोजनगरी श्रीशयनमा पल्टी दुइ यामसम्म सुती तेश्रोयाममा बिउँझेषछि उठेर पलेटीभारी खाटैमा वसी आफ्नो शिल्पको आदि-मध्य-अन्त्य हेर्दा “मेरो शिल्पको प्रारम्भमा नै अर्कालाई मानै देखिन्छ । बीचमा ल्केश परिभोग र अन्त्यमा नरक जन्म” भन्ने देखे । प्राणीहिसा र क्लेश परिभोगमा अत्यधिक प्रमाद हुने नरकमा जन्मिन्छ । राजाले मलाई महान सेनापति स्थान दिदा भेरो महान ऐश्वर्य हुनेछ । स्वास्तीहरू छोराछोरीहरू पनि घेरै हुनेछन् । क्लेशवस्तुहरू घेरैहुँदा त्याग गर्न मुस्किल हुनेछ । अहिले नै बाहिरगई एकलै जंगलमा गई कृषिभेषमा प्रवर्जित हुन योग्य छ” भनी महान शयनासनबाट उठी कसैलाई न जनाई प्रासादबाट ओलर्ही प्रमुखद्वारबाट निस्केर एकलै जंगलभित्र गई गोदावरी नदीको तीरमा तीन योजन भएको कण्ठ वनमा गए ।

उनी बाहिर निस्केको कुरा बुझी शक्तें विश्वकर्मीलाई

बोलाउन लगाई “छोरा ! जोतिपाल गृहत्यागी वाहिर गइसके । महासमागम हुनेछ । गोदावरी मदीको सीरमा कण्ठिठ बनमा आश्रम बनाई प्रव्रजितहरूलाई चाहिने बस्तुहरू प्रतिपादन गर” भनी भने । उसले त्यस्तै गन्यो । महासत्त्व सो ठाउंमा पुगी गोरेटो बाटो देखी प्रव्रजितहरू बस्ने ठाउंमा जाने बाटो होला भनी त्यो बाटो लागी त्यहाँ गई कसैलाई नदेखेपाँच पर्णशालाभित्र पसी प्रव्रजितहरूलाई चाहिने बस्तुहरू देखी “शक्त बैवराजाले म बाहिर निस्केको कुरा थाहा पाएहोलान्” भन्ने सोची कपडा फुकाली रातो वाकचीर लगाएर ओढी अजिनचर्म एकांश गरे । जटामण्डल बाँधी थैलो काँधमा कुण्डचाई लटी लिई पर्णशालाबाट निस्की चक्रमण-स्थलमा गई केही बेरसम्म यताउता चक्रमण गरी प्रव्रज्या सौभाग्यद्वारा सोभित भई कसिणपरिकर्म गरी प्रव्रज्या भएको सातौं दिनमा अष्टसमाप्ति र पञ्चामिता लाभगरी भिक्षाटन्द्वारा बनका फलफूलहरू खाई एकलै बसे । उनका आमाबाबुहरू, मित्रसुहृद-यीहरू र ज्ञातिवर्गहरू उनलाई नदेखेर हुँदै कराउँदै हिड्न थाले ।

जंगलमा जाँदा एकजना बनचरले कण्ठिठ आश्रममा बसिरहेका महासत्त्वलाई देखेर उनलाई चिनी उनीसँग कुशलवार्ता गरी नगरमा गई उनका आमाबाबुहरूलाई भन्यो । उनीहरूले राजालाई सुनाए । राजाले “आऊ, उनलाई हेर्न जाऊ” भनी उनका आमाबाबुहरूलाई लिई महाजनहरूले परिवृत्त भई बनचरसे देखाएको बाटो लागी गोदावरी मदीको

तीरमा पुगे । बोधिसत्त्व नदीको तीरमा आई आकाशमा वसी धर्मदेशना गरी उनीहरू सबैलाई आश्रममा लगी त्यहाँ पनि अङ्गाशमा बरेर नै कामविषयहरूको दुष्परिणामको बारेमा प्रकाशपारी उनले धर्मदेशना गरे । राजा सहित सबैलाई प्रव्रजित गरे । बोधिसत्त्व ऋषिगणद्वारा परिवृत्तभई उहीं वसे ।

पछि उनी वहाँ वसिरहेका कुरा सारा जम्बुद्वीपमा प्रचारभयो । अरू पनि राजाहरू देशवासीहरूका साथ आई उनकहाँ प्रव्रजित भए । महासमागम भयो । क्रौसित अनेक लाख परिपद भयो । जसले कामवितर्क, व्यापादवितर्क वा विहिसावितर्कलाई बितर्कना गर्छ महासत्त्व उसकहाँ गई उसको अगाडि आकाशमा वसी धर्मदेशना गर्छन् र कसिणपरिकर्म बताउँछन् । उनको अर्तिबुद्धिमा वसी अट्टसमापत्तिहरू लाभगरी ध्यनमा पारञ्जत भएका (१) सालिस्सर (=शालिस्वर), (२) मेष्टिस्सर (=मेष्टेस्वर), (३) पञ्चत (=पर्वत), (४) कालदेवल, (५) किसवच्छ (=कृशवत्स्य), (६) अनुसिस्स (=अनुशिष्य) र (७) नारद भन्ने सातजना जेष्ठ अन्तेवासीहरू भए । पछिगएर कपिठ आथम भरिभराउ भयो । ऋषिगणहरूलाई बस्ने ठाउँ पुगेन ।

अनि महासत्त्वले (१) सालिस्सरलाई बोलाई “सालि�स्सर ! यो आश्रम ऋषिगणहरूलाई पुग्दैन । तिमी यो ऋषिगण लिई मेघराजा (=मेघराजा) को राज्यमा लम्बचूल निगमको आश्रय लिई बस” भनी भने । “हुन्छ” भनी अनेकहजार ऋषिगणहरू लिएर त्यहाँ वसे । मानिसहरू फेरि आई प्रव्रजित

हुँदा केरि आश्रम भरीभराउ भयो । अनि बोधिसत्त्वले (२) मेण्डस्सरलाई बोलाई “मेण्डस्सर ! तिमी यो ऋषिगण लिएर गई सुरटठ (=सौराष्ट्र) जनपदको सीमाको बीचमा सातोदिक भन्ने नदी छ त्यसको तीरमा वस” भनी नियुक्तगरे । यसे प्रकारले ते श्रोपटक (३) पञ्चतलाई बोलाई “पञ्चत ! महाजङ्ग-लमा अङ्गन भन्ने पर्वत छ । तिमी त्यसको आश्रय लिई बस” भनी पठाए । चौथो पटकमा (४) कालदेवलाई बोलाई “कालदेवल ! दक्षिणपथको अवन्ति राष्ट्रमा धनसेत भन्ने पर्वत छ तिमी त्यसको आश्रय लिई बस” भनी पठाए । फेरि पनि कपिठ आश्रम भरिभराउ भयो । पाँचै ठाउँमा अनेकलाख ऋषिहरू भए । (५) किसवच्छ चाहिं महासत्त्वसंग सोधी दण्डकी राजाको राज्यमा कुम्भवती नगरमा सेनापतिको आश्रय लिई उद्यानमा वसे । (६) नारद मध्येदेशमा अङ्गनगिरि भन्ने पर्वतमा पर्वतहरूको बीचमा वसे । (७) अनुसिस्स चाहिं महासत्त्वकहाँ नै थिए ।

त्यसवच्छत दण्डकी राजाले एक सत्कारप्राप्त गणिकालाई स्थानबाट च्युतगरे । उ आफनां स्वभाव अनुसार विचरण गरी उद्यानमा गई किसवच्छ तपस्वीलाई देखो ‘यो कुनै जालकणी (=अलच्छना) होला यसको शरीरमा फोहर फाली नुहाई जानुपन्यो’ भनी दतिवन गरी सर्वप्रथम त्यसमाथि बेसरी खकारी थुकदै किसवच्छ तपस्वीको जटामा पनि खकारी दतिवन पनि उसैको टाउकोमा फाली स्वयं शरीर नुहाई गई । त्यति-डजेल राजाने पनि उसको स्मरणगारी उसलाई फैरि अधिकै

स्थानमा राखिदिए । उ मोहले मोहित भई कालकण्णीको शरीरमा फोहर फाल्दा राजाले मलाई फेरि सविक ठाउँमै राखे । मैले यश पनि पाएँ भन्ने ठानी । त्यसपछि केही दिनमा राजाले पुरोहितलाई पनि स्थानबाट च्युतगरे । उ उसकहाँ गई “तिमीले के गरेर फेरि स्थान पायी ?” भनी सोध्यो । अनि उसले राजोद्यानमा कालकण्णीको शरीरमा फोहर फालेकोले भनी बताई । पुरोहित गई त्यस्तैगरी उसको शरीरमा फोहर फाल्यो । उसलाई पनि राजाले फेरि पहिलेकै स्थानमा राखे ।

पछि प्रत्यन्त प्रदेशमा अशान्ति भयो । राजा सेनाङ्गले परिवृत्त भई युद्धको लागि गए । अनि मोहले किमूढ भएको पुरोहितले “महाराज ! तपाइँ जय चाहनुहुन्छ अथवा पराजय ?” भनी सोध्दा “जय” भनी भनेपछि “त्यसोभए राजोद्यानमा कालकण्णी बसेको छ । उसको शरीरमा फोहर प्याकी जानुहोस्” भनी भन्यो । उनले उसको कुरा मानी “मसँग जानेले उद्यानमा कालकण्णीको शरीरमा फोहर फाल” भनी उद्यानमा गई दतिवन गरी सर्वप्रथम आफूले उसको जटाभित्र खकार र दतिवन फाली शीर नुहाए । सेनाले पनि उनले भने अनुसार गच्यो ।

दण्डकी राज्यको विनाश

उनीहरू गइसकेपछि सेनापति आई तपत्वीलाई हेरी दतिवन आदि छिकी रास्त्रोसँग नुहाई “भन्ते ! राजालाई के हुनेछु ?” भनी भसेष्ट्यो । ..

“आवुसो ! मेरो मनमा कुनै द्वेषभाव छैन । तर देवता-हरू रिसाएका छन् । आजको सातौंदिनमा सारा राष्ट्र विनाश हुनेछ । तिमी चाँडे भागेर अकैं कुनै ठाउँमा जाऊ ।”

उ भयभीतभई राजाकहाँ गई भन्यो । तर राजाले उसको कुरालाई वास्ता गरेनन् । उ फर्केर आफ्नो घरमागई छोराछोरी स्वास्नी लिई भागेर अकैं राष्ट्रमा गयो ।

सरभङ्ग शास्ताले यो कारण देखी दुइजना तरुण तपस्वी-हरू पठाई किसबच्छलाई खाटको उर्निकाठमा राखी आकाश-मार्गबाट ल्याउन लगाए । युद्धगरी चोरहरू समाती राजा नगरमै फर्के । उनी आएपछि देवताहरूले पहिले वर्षाद् गराए । वर्षाद्को पानीले सबै फोहरहरू बगाइलगेपछि सफा बालुवाको वर्षाद् गरे । बालुवामाथि दिव्यफलफूलहरू वृष्टि भयो । फूलमाथि मासक (चौधनि) वृष्टिभयो । त्यसमाथि दिव्य आभरण वृष्टि भयो । खुशी तथा हर्षित भई मानिसहरूले हिरण्यसुबर्ण आभरणहरू लिन थाले । अनि उनीहरूको शरीरमा बलिरहेका नानाप्रकारका शस्त्र-अस्त्र वृष्टिभयो । मानिसहरू टुक्रा टुक्रा भए । त्यसपछि उनीहरूमाथि ठूलठूला आगाका अङ्गारहरू खसे । त्यसमाथि ठूल-ठूला बलिरहेका पर्वतका टुक्राहरू खसे । त्यसमाथि साठीहात अग्लों गरी पूर्वै मिहिन बालुवा वृष्टिभयो । यसरी साठी योजनको राष्ट्र अराष्ट्र भयो । यसरी यिमको नाश भाको कुरा सारा जाह्युद्दीणग्रा प्रकटभगो ।

अनि त्यस राष्ट्रको लगत्तेपद्धिका कालिङ्ग, अटक (=अष्टक) र मीमराष्ट्र आदि तीनवटा राष्ट्रका राष्ट्राध्यक्ष-हरूले सांचे— “(१) अघि बाराणसीमा काशीका कलाबु राजाले खन्तिवादी^१ (=क्षान्ति वादी) तपस्वीमाथि अपराध गर्दा पृथ्वीमा भासिए भन्ने कुरा सुनिन्छ, (२) त्यस्तै नालिकेर^२ राजाले कुकुरद्वारा तपस्वीलाई टोक्न लगाई पृथ्वीमा भासिए (३) अनि हगारवाहु भएका अज्ञुन (=अर्जुन) राजाले अङ्गरस^३ भन्ने तपस्वीमाथि अपराध गर्दा पृथ्वीमा भासिएको सुनिन्छ। (४) अहिले चाहिं किसबच्छ तपस्वीमाथि अपराध गर्नाको कारणले छण्डकी राजा राष्ट्रसहित नाश भए भन्ने कुरा सुनिन्छ। यी चारै राजाहरू उत्पन्न भएका ठाउँहरू हामी जान्दैनौं। यस विषयमा हाम्रा सरबङ्ग शास्ता बाहेक अरूले यो कुरा भन्न सक्ने छैनन्। वहाँकहाँ गई यो प्रश्नहरू सांघनेद्यौं भनी ती तीनैजना राजाहरू विशाल परिवारका साथ प्रश्न सोधनको निमित्त गए। उनीहरूले फलाना पनि जाँदैछन भन्ने कुरा थाहा नपाई “म मात्र जाँदैछु” भन्ने ठाने। ती तीनैजना राजाहरू गोदावरी नदीको नजिकै भेला भए। अनि रथवाट ओल्हीं तीनैजना एउटै रथमा बसी गोदावरी

१. यो कुरा जा. अ. क. III. पृ. २८: खन्तिवादीजातक, नं. ३१३
मा उल्लेख भएको पाइन्छ।
२. नालिकेर राजाले गरेको कुराको बजंन म. नि. अ. क. III. पृ.
४४: उपालिमुत्तवण्णनामा पाइन्छ।
३. अज्ञुन राजाले तरेको कुरा अगाडि उल्लेख भएको छ।

नदीको तीरमा पुगे ।

त्यस समय पण्डुकम्बल शैलासनमा विभिरहेका शङ्कले सातवटा प्रश्नहरू सोचे । यी प्रश्नहरू सरभाङ्ग शास्त्राले वाहेक यो लोकमा अरू कसैले भन्न सक्ने छैनन् भन्ने ठान । उनीसंग यी प्रश्नहरू सोध्नेछु । यी तीनजना राजाहरू पनि प्रश्न सोध्नेछौं भना गोदावरीको तीरमा आइपुगेका छन् । यिनीहरूका प्रश्न पनि म नै सोध्नेछु भनी दुबै देवलोकका देवताहरूद्वारा परिवृत्तभई देवलोकवाट ओल्है । त्यसै दिन किसबच्छको मृत्यु भयो । उसको संस्कार गर्मको निमित्त चारै ठाउँमा अनेकहजार ऋषिहरू त्यहाँ भेलाभएर मण्डप बनाई पाँचै ठाउँका अनेकहजार ऋषिहरूले किसबच्छ तपस्वीको निमित्त चन्दनको चिता बनाई शरीर दाह गरे । चिताकां चारैतिर आधायोजन जति ठाउँमा दिव्यफूलहरू वर्षे । महासत्त्व उनको शरीर निक्षेप गरी आश्रममा पसी तो ऋषिगणहरूले परिवृत्तभई बसे । ती राजाहरू नदीको तीरमा आइपुग्दा महासेनाको रथहरूको तूर्यहरूको आवाज आएको थियो । त्यो आवाज सुनी महासत्त्वले अनुसिस्त्स तपस्वीलाई बोलाई “छारा ! तिमी गएर पहिले यो के को आवाज हो बुझ” भनी भने ।

महासत्त्वसंग विभिन्न प्रश्न

पानीको घेटो लिएर त्यहाँ नई ती राजाहरूलाई देखी अनुसिस्त्सले प्रश्न सोध्दै पहिलो गाथा भन्यो—

१. “अलङ्कृता कुण्डलिनो सुवत्या,
बेलुरियमुत्ता यशस्वग बन्धा” ।
रथसमा तिट्ठय के नु तुम्हे,
कथं दो जागन्ति मनुस्सलोके ॥”

अर्थ—

१—“राम्रो वस्त्र लगाई कुण्डलोद्वारा अलंकृतभई
वैदूर्ययुक्त तरबार र खड्ग भरी रथमा वसेका तपाइँहरू को
हुनुहुन्छ ? मनुष्यलोकमा तपाइँहरूलाई मानिसहरू के भनेर
चिन्दछन् ?”

उसको कुरा सुनी उनीहरू रथवाट ओल्हों बन्दनागरी
उभिए । अनि उसँग कुरागदै अट्ठक राजाले दोश्रो गाथा
भने—

२ “अहमट्ठको भीमरथो पनायं,
कालिङ्गराजा पन उगतोयं ।
सुसञ्जतानं^१ इसीनं^२ बस्सनाय,
इषागता पुच्छितायेम्ह बज्हे ॥”

अर्थ—

२—“म अट्ठक हुँ, यी भीमरथ हुन्, यी चाहि प्रसिद्ध
कालिङ्ग राजा हुन् । हामीहरू सुसंयत इन्द्रिय भएका ऋषिहरूको
दर्शनार्थ तथा प्रश्न सोधनको निमित्त आएकाहौँ ।”

१. रोनमा: ‘बेलुरियमुत्तायश्वगबद्धा’ ।

२-२ रोमनमा ‘सुसञ्जतानिसिनं’ ।

अनि तपस्वीले उनीहरूलाई “असल हो महाराज ! आउनुपर्ने ठाउँमै आउनुभयो । त्यसोभए नुहाई विश्रामगरी आश्रममा गई ऋषिहरूलाई बन्दनागरी शास्तासँग प्रश्न सोधनुहोस्” भनी उनीहरूसँग कुशलवारी गरी पानीको घैंटो उचाली पानीपुङ्क्ष्यै आकाशमा हेर्दा देवगणद्वारा परिवृत्तभई ऐरावण हातीमाथि बसी शक्र देवराजा ओलिहरहेको देखेर उनीसँग कुरा गर्दै उसले तेश्रो गाथा भन्यो—

३. “बेहायसं तिट्ठसि^१ अन्तलिक्षे,
पथदधुमो पञ्चरसे च चम्दो ।
पुञ्जामि तं पश्च महानुमाव^२,
कथं तं^३ जानन्ति मनुस्सलोके ॥”

अथ—

३+ “पूर्णिमाको चन्द्रमा जस्तै आकाशमाथि वस्ने आनुभावसम्पन्न यक्षसँग सोघ्दछु कि तिमीलाई मनुष्यलोकमा कसरी चिन्दच्छन् ?”

यो सुनेर शक्रले चौथो गाथा भने—

४. “यमाहु वेवेतु मुजम्यती ति,
मष्वा ति तं आहु मनुस्सलोके ।

१-१. रोमनमा: ‘बेहायसं तिट्ठति’

२. स्थाममा: ‘महानुमावं ।

३. रोमनमा: ‘नं’ ।

सदेवराजा इदमज्ज पत्तो,
सुसञ्ज्ञतानं इसीनं दस्सनाय ॥”

अर्थ—

४— “जसलाई देवलोकमा ‘सुजम्पति’ र मनुष्यलोकमा ‘मधवा’ भन्दछन् सो देवराजा सुसंयत कृषिहरूको दर्शनार्थ यहाँ आएका छन् ।”

अनि “महाराज ! वेश छ । तपाईं पछि आउनुहोस्” भनी पानीको घैटो लिई आश्रममा पसी पानीको घैटो राखी तीनजना राजाहरू र देवराजा प्रश्न सोधनको निमित्त आएका कुरा अनुसिस्तले महासत्त्वलाई भन्यो । महासत्त्व कृषिगणले परिवृत्तभई महाशालामा बसे । तीनजना राजाहरू आई कृषिगणलाई वन्दनागरी एकछेउमा बसे । शक पनि ओलहर्ती कृषिगणहरूकहाँ गई हातजोरी नमस्कारगर्दे उभिई कृषिगणहरूको वर्णन गर्दे वन्दनागरी उनले पाँचौ गाथा भने—

५. “झूरे सुता नो इसयो समागता,
महिदिका इद्धिगुणपन्ना ।
वन्दामि ते अरिये वस्त्वचित्तो,
बे जीवलोकेत्य मनुस्सेट्ठ ॥”

अर्थ—

५— “महिदिक कृद्धिगुण सम्पन्न कृपिहरू समानम भएकाह्वन् भन्ने कुरा हामीले टाढैदेखि मुनेकाछ्डो—जो

जीवलोकका मनुष्यहरूमध्ये श्रेष्ठ छन्— तपाईँ आर्यहरूलाई प्रसन्न चित्तले बन्दनागछौं ।”

यसरी कृषिगणहरूको वर्णनगरी वस्ते ठाउँको छ दोष^१ रहित एकब्रेतमा शक बसे । अति कृषिहरूको हावा लाग्ने तलतिर वसंको देखेर अनुसिस्तले छैटाँ गाथा भन्यो—

६. “गन्धो इसीनं चिरदिक्षितानं^२,
काया चुतो गच्छति मालुतेन ।
इतो पटिकम्भ^३ सहस्रनेत्र,
गन्धो इसीनं असुचि देवराज ॥”

अर्थ—

६— “चिरदिक्षित कृषिहरूको शरीरको गन्ध बताससँगै तलतिर जान्छ । हे सहस्रनेत्र ! यहाँदाट हट्नुहोस् किनभने । कृषिहरूको गन्ध देवराजाको निमित्त दुर्गन्ध प्राय हुनेछ ।”

यो सुनेर शकले यो गाथा भने—

७. “गन्धो इसीनं चिरदिक्षितानं,
काया चुतो गच्छतु मालुतेन ।

१. वस्ते ठाउँको छ दोष मनेको के के हुन् मने कुरा लेखकको चु. चा.

मा-२ पृ. ३४४ मा उल्लेख भएको छ ।

२. स्यमना र रोमनमा: ‘चिरदिक्षितानं’ ।

३. रोमनमा: ‘परस्कम्भ’ ।

विचित्रपुष्पं सुरभि च मालं,
गन्धञ्च एतं पाटिकङ्गाम भन्ते ।
न हेत्य देवा पटिकूलसञ्ज्ञनो ॥”

अर्थ —

७— “चिरदिक्षित कृषिहरूवो शरीरबाट आएको
गन्ध बताससंगै जावोस्, भन्ते ! विचित्र सुरभि पुष्पको
मालाको गन्ध जन्मै यो गन्ध हामी चाहन्दौ र देवताहरू
यसलाई प्रतिकूल ठान्देनन् ।”

यति भनी “भन्ते ! अनुसिस्स ! म ठूलो उत्साहका
साथ प्रश्न सोधनको निमित्त आएको छु मलाई समय दिनुहोस्”
भनी भने । उनको वचन सुनी आसनबाट उठी उसले
कृषिहरूबाट अवकाश प्राप्तिको लागि दुइ गाथा भन्यो—

८. “पुरित्वदो भूतपती घसस्ती,
देवानभिन्दो सक्को^१ भघवा सुजन्प्यति ।
स देवराजा असुरगणप्यमहान्,
ओकाषमाकङ्गति पञ्च पुच्छितुं ॥”

९. “को नेविमेसं इष पञ्जितानं,
पञ्चे पुट्ठो नियुज्ञो व्याकरिस्तति^२ ।
तिष्णञ्च रञ्जं भनजाधिपानं,
देवानभिन्दस्स च वासवस्स ॥”

१. यो शब्द रिंहल, स्याम र रोमनमा छैन ।

२. रोमनमा: ‘व्याकरिस्तति’ ।

अर्थ—

८— “ऐश्वर्य सम्पत्तियुक्त पुरिन्दद भूतपति देवान्मिन्द्र शक मध्यां सुजम्पति असुरगण मदेनगरे हुन्, उनले प्रश्न सोधनेछन् अवकाश दिनुहोस् ।

९— “यी तोन राजाहरू र देवान्मिन्द्रका प्रश्नहरूको उत्तर तयाई पण्डितहरूमध्ये कसले दिनुडुने छ ?”

यो सुनेर ऋषिगणहरूले “मारिष अनुसिस्स ! तिमी पृथ्वीमा वसिर पृथ्वीलाई नदेखे जस्तै गरी भन्दछौं । सरभङ्ग शास्ता वाह्यक अरु कसले उनीहरूको प्रश्नका उत्तर दिन सक्लान्” भनी गाथा भने—

१०. “अयं इसि^१ सरभङ्गो तपस्ती^२,
यतो जातो विरतो मेरुनस्मा ।
आचरयुतो^३ सुविनीतरूपो,
सो नेसं^४ पञ्चानि विद्याकरिस्ति ॥”

अर्थ—

१०— “यो सरभङ्ग तपस्वी जन्मदेखि मैथुनबाट विरतछन् जो आचार्य पुरोहितको पुत्र सुविनीत छन् उनले उनीहरूको प्रश्नको उत्तर दिनेछन् ।”

१. सिहल र रोमनमा: ‘इसी’ ।
२. सिहलमा: ‘घसस्ती’ ।
३. सिहल र अट्ठकथामा: ‘आचरिययुतो’ ।
४. स्थममा: ‘तेस’ ।

यति भनी क्रषिगणहरूले अनुसिस्तलाई भने—
 “मारिष ! तिमीले नै शास्तालाई वन्दनागरी क्रषिगणको
 वचनले शक्कले सोबेका प्रश्नका उत्तरदिने अवकाश
 माग ।”

यो मुनेर क्रषिगणहरूने “मारिष अनुसिस्स ! तिमी
 पृथ्वीमा बसेर पृथ्वीलाई नदेखे जस्तै गरी भन्दछौ ।

“हुन्छ” भनी शास्तालाई वन्दनागरी अवकाश माग्दै
 उसले यो गाथा भन्यो—

११. “कोण्डञ्ज पङ्हानि विदाकरोहि,
 याचन्ति तं इसयो साधुरूपा ।
 कोण्डञ्ज एसो मनुजेसु घम्मो,
 यं बुद्धै मागच्छति एस भारो ॥”

अर्थ—

११— “हे कोण्डञ्ज ! क्रषिहरू प्रश्नको उत्तर
 दिनको निमित्त तपाइँसँग प्रार्थना गर्छन् । हे कोण्डञ्ज !
 मनुष्यहरूको बोचमा यो स्व मावधर्म हो कि जो प्रजाद्वारा
 बृद्ध हुन्छ उसमा यस्तो भार पर्नआउन्छ ।”

त्यसपछि अवकाश दिँदै महापुरुषले यो गाथा
 भने—

१. स्वममा: ‘बुद्ध’, रोमनमा: ‘बढ’ ।

२. सरमञ्जलाई गोत्रको नामले ‘कोण्डञ्ज’ भनिएको हो ।

१२. “कतावकास पुच्छन्तु भोक्तो,
यं किञ्चिच पञ्चं मनसामिपत्यितं ।
महं हि तं तं वो विद्याकरिसं,
ब्रत्वा सयं लोकर्मि परञ्च ।”

अर्थ—

१२— “हुन्द्व, जे चाहन्द्वौ त्यो सोध म अवकाश
दिन्द्वु र स्वयं जानेको इहलोक र परलोक सम्बन्धी प्रश्नको
उत्तर दिनेछु ।”

यसरी अवकाश दिएपछि शक्कले आफूले सोचेका प्रश्न-
हरू सोधे । यो कुरा प्रकाशपादै शास्ता भन्नुहुन्द्व—

१३. “ततो च मध्वा सष्को, अत्यदस्सी पुरिष्वदो ।
आयुच्छि पठनं पञ्चं, घड्वासि अभिपत्यं ॥”

अर्थ—

Dhamma.Digital

१३— “त्यसपछि अर्थादर्शी शक्कले आफूले चिताएका
प्रश्नहरू मध्ये पहिलो प्रश्न सोधे”—

१४. “कि सू वधित्वा न कदाचि सोचति,
कित्सप्यहानं इसयो वण्णयन्ति ।
कस्तीध बुत्तं फसं क्षमेय,
अवक्षाहि ने कोष्ठञ्ज एतमत्यं ॥”

अर्थ—

१४— “कम्भलाई मार्दी कहिल्यै पनि शोक हुन्न ? के

छाडनमा ऋषिहरु प्रशंसागच्छन् ? कसको परुष (=कठोर) वाचालाई क्षमा गर्ने ? हे कोण्डञ्ज ! यसको उत्तर मलाई दिनुहोस् ।”

उत्तर दिदै भने—

१५. “कोर्वं वधित्वा न कदाचि सोचति,
मव्यत्प्रहानं इसबो वर्णयन्ति ।
सब्बेसं बुत्तं फलसं खमेच,
एतं खन्ति उत्तममाहु सन्तो ॥”

अर्थ—

१५—“क्रोधलाई मार्दा कहिल्यै शोकहुन्न । मव्यत्प्रहानं (=अकीको गुण मेदाउने) लाई छाडनुमा ऋषिहरु वर्णन गच्छन् । सब्बेले भनेको परुष (=कठोर) वचनलाई सहन गर्नुपर्छ । सन्त-हरूले यस प्रकारको क्षान्तिलाई उत्तम क्षान्ति भन्दछन् ।”

शक्र भन्दछन्—

१६. “सक्का^१ उभिन्नं” वचनं तितिपिततुं,
सदिसस्स वा सेट्टस्स^२ वा पि ।
कथं तु हीनस्स वचो खमेच,
अक्षाहि भे कोण्डञ्ज एतमत्यं ॥”

१-१. रोमनमा: ‘सक्का हि हिन्न’ ।

२. रोमनमा: ‘सेट्टमरस्स’ ।

अर्थ—

१६—“श्रेष्ठ र समान दुबै पुरुषको वचन सहन सकिन्छ तर कसरी हीनपुरुषको वचन सहने ! हे कोण्डञ्ज ! यसको अर्थ बताउनुहोस् ।”

सरभङ्ग भन्दछन्—

१७. “मषा हि सेट्क्स्स वचो लमेय,
सारम्महेतु पन सादिस्स ।
यो चीष हीनस्स वचो लमेय,
एतं लान्ति उत्तममाहु सन्तो ॥”

अर्थ—

१७—“भयलेगर्दा श्रेष्ठको वचन सहन्छ । बदलालिने विचारले समान पुरुषको वचन सहन गर्छ । जसले हीन पुरुषको वचन सहन्छ यही सहनलाई सन्तहरू उत्तम क्षान्ति भन्दछन् ।”

यस्तो भन्दा शक्ले महासत्त्वर्ण भने—

“भन्ते ! तपाइँले पहिले सबैको वचनलाई सहनुपर्छ र यही उत्तम क्षान्ति हो भनी भन्नुभयो । अहिसे चाहि हीनपुरुषको वचन सहन गर्नु उत्तम क्षान्ति हो भनी भन्नुहुन्छ । यो कुरा पहिलेको कुरासँग मेल खान्न ।” अनि उनलाई महासत्त्वले “शक्र ! पछिलो कुरा चाहि मैले यो हीनपुरुषहो भन्ने जानी उसको वचन सहनुपर्छ भन्ने दृष्टिले भनेको हुँ । किनभने देख्ने वित्तिकै कुनै प्राणीलाई पनि श्रेष्ठ आदि भनी जान्न सकिन्न । त्यसैले पहिलो कुरा भमिएको हो ॥ सत्त्वर्ण

न भइकन प्राणीहरूलाई श्रेष्ठादि भनी जान्नु अपठेरो पर्दछ”
भन्ने कुरा प्रकाशपार्दे गाथा भने—

१८. “कथं विजञ्जा चतुपत्थरूपं, १
सेट्ठं सरिवक्खं अथवा पि हीनं ।
विरूपरूपेन चरन्ति सन्तो,
तस्मा हि सम्बेसं^२ बचो लमेय ॥”

अर्थ—

१८—“चार ईर्यापिथ भएका पुरुषहरूलाई कसरी
श्रेष्ठ, समान र हीन भनी चिन्ने ? यहाँ प्राणीहरू विरूप
भएर पनि सुरूप भई विचरण गर्ने छन् । त्यसैले सबैको
चचनलाई सहनुपर्छ भनिएको हो ।”

यो मुनेर सन्देह दूरगारी शक्कले “भन्ते ! यी क्षान्तिको
आनृशंस (= गुण) भन्नुहोस् ” भनी प्रार्थना गरे ।

अनि उनलाई महासत्त्वले गाथा भने—

१९. “न हेतमत्यं महती पि सेना,
सराजिका युज्भमाना लमेय ।
यं लन्तिथा सप्तुरिसो लमेय,
लन्ती बलसूपसमन्ति वेरा ॥”

१. स्थाम र रोमनमाः ‘चतुपट्ठरूपं’ ।

२. स्थाममाः ‘सम्बेस’ ।

अथ—

१६— “यो अर्थ चाहिं विशाल सेनाद्वारा लडाइ गरे पनि राजाहरूले पाउन सबैदैनन् जुन अर्थ क्षान्तिद्वारा सत्पुरुषले पाउँछ र क्षान्तिबलद्वारा वैरभाव शान्त हुन्छ ।”

यसरी महासत्त्वले क्षान्तिगुण बताएपछि ती राजाहरूले सोच्न थाले— “शक्त चाहिँ आफ्ना प्रश्नहरू मात्रै सोच्छन् । हामीहरूलाई प्रश्न सोच्ने मौका दिन्नन् ।” अनी शक्तले उनीहरूको अभिप्रायलाई बुको आफूले चिताएका प्रश्नहरू धाती राखी उनीहरूका प्रश्न सोध्दै गाथा भने—

* २० “सुमासितं ते अनुमोदयान्”, अज्ञं तं पुच्छमि तविङ्ग इूहि ।
यथा अहुं^२ दण्डकी नालिकेरो,^३ अथज्ञुनो कलाषु चा पि राजा ।
तेसं गति इूहि सुपापकमिनं, कर्त्यूपपन्ना इसिनं बिहेठका ॥”

अथ—

२०— “तपाइँको सुभाषितलाई हामी अनुमोदन गर्छौं”, तपाइँसँग अरु पनि प्रश्न सोध्नेछौं उत्तर दिनुहोस्; जो दण्डकी, नालिकेर, अज्ञुन र कलाषु राजाहरू थिए ती ऋषिहरूलाई कष्टदिने सुपापीराजाहरू कहाँ उत्पन्न भए भन्ने विषयमा बताउनु होस् ।”

१. रोमनमा: ‘अनुमोदियान्’ ।

२. सिंहल, श्याम र रोमनमा: ‘अहु’ ।

३. सिंहल र रोमनमा: ‘नालिकीरो’ :

अनि उत्तरदिदै महासत्वले पाँचवटा गाथा भने—

२१. “किसं^१ हि^२ वच्छं अवकिरिष^३ दण्डकी,

उच्छ्वस्मूलो सज्जो सरट्ठो ।

कुम्कुलनामे^४ निरप्यम्ह पच्चति,

तस्य फुलिङ्गानि^५ पतन्ति काये ॥

२२. “यो सङ्गते पब्बजिते अहेठीय^६”,

घमं घणन्ते समणे अद्वृसके ।

तं नालिकेर^७ सुनखा परत्थ,

सञ्चम्य खावन्ति विफन्दमानं ॥

२३. “अथज्ञुनो निरये उत्तिसूले, अवंसिरो पतितो उद्धंपादो^८ ।

अङ्गीरसं गोतमं हेठयित्वा, उर्णित तपस्ति चिरब्रह्मार्दि ।

२४. “यो खण्डसो पब्बजितं इछेदयि, उर्णित वदन्तं समणं अद्वृसकं ।

कलाद्विवीर्जि उषपञ्ज पच्चति, महापतायं^९ कटुकं मधाशकं ॥

१-१. स्याममा: ‘कीसं हिं’, रोमनमा: ‘किसं पि’ ।

२. ‘स्याममा:अवक्रिया’ ।

३. स्याममा: ‘कुम्कुलनामे’, रोमनमा ‘कवकुलनामे’ ।

४. रोमनम: ‘पुलिङ्गानि’ ।

५. रोमनमा: ‘अवडवसि’ ।

६. स्याममा: ‘नालिकोरं’ ।

७. स्याममा ‘उद्धपादो’, रोमनमा ‘अद्धपादो’ ।

रोमनमा: ‘महाअभितर्य’ ।

२५. “एतानि सुत्वा निरवानि पण्डितो,
अव्यानि वापिट्ठतरानि चेत्य ।
धर्मं चरे समवदास्युणेतु,
एवङ्गरो सगमुपेति ठानं ॥”

अर्थ—

२१— “किंतवच्छमायि दतिवन आदि फोहर फालेर
जरो उखेलिएको रूख जस्तो भई राष्ट्रका मानिसहरू सँगै
दण्डकीराजा कुकुल भन्ने नरकमा पाकदैछन् जसको शरीरमायि
आगाका अङ्गारहरू खस्छन् ।

२२— “प्रब्रजितभई संयत भएका धर्मदेशनागर्ने
निर्दोषी श्रमणलाई जो नालकी^३ राजाले सास्ति दिए उनलाई

१. यी दण्डकी राजाले गरेको अपराधका कुरा मायि गहनै सकेको छ ।
२. कालिङ्ग देशमा नालिकीर राजाले राज्य गरिरहेको बेलामा एक
महातपत्वी पाँचशष तपस्वीहरूसँग हिमालबाट आई राजोद्याममा
बसी धर्मोपदेश गरी बसेका थिए । अमात्यहरूले पनि उनको बढान
मुनेर एकदिन राजा पनि धर्मोपदेश सुन्न उनकहाँ गए । राजा
चाहिं अवार्मिक थिए र अर्थमतापूर्वक राज्य गर्दथे ।

अनि महातपत्वीले “राजन ! अर्थमतापूर्वक राज्य गर्नुहुन्थे
होइन ? महाजनहरूलाई पीडा त दिनुहुन्न ?” मनी भन्दा राजा
तपत्वीमायि रिसाएर “सबैको अगाडि मलाई घस्तो मने” मन्ने
मनमा लिई “मैले गर्न जानेको छु” मन्नै “मोलि हामीकहाँ भोजनको
निमित्त आउनुहोस्” मनी निम्तो गरे । मोलिपलट महातपत्वी
स्थहाँ जाँदा पुरानो गुह्ले माटाका भाँडाहरू भरी तपस्वीहरूका
निकापात्रमा गुह्ले भरी देलो युनी समातल लगाई दण्डाहरूले
पिण्डालगाई धूपिहरूलाई धीर खोर्न लगाई खटा समात्तलगाई

परलोकमा कुकुरहरू एकनितभई टुक्रा टुक्रागरी खाएँदून् ।

२३— “चिरकाल देखि ब्रह्मचारी भई क्षान्तिवान् भएका अङ्गिरस गेतमलाई सामितिदिई अज्जुन^१ चाहि मुन्टो तलातर र खुट्टा माधितिर गरी नरकको शूलमा परेको छ ।

२४— “क्षान्ती क्षान्ती भन्ने निर्दोषी प्रव्रजित श्रमणका हात खुट्टाहरू टुक्रा टुक्रा पारी छेदनगरी कलाबु^२ भन्ने

देखाएर कुकुरहरू देइन हाश्याए । दृथी फाटेर राजा उहीं पृथ्वीमित्र पसेर दुनखमहानरकमा पुगे । जा. अ. क VI पृ. ३०-३१ सरमङ्गजातक, नं ५२२. बिरहत कथा परं सू III. पृ. ४४: उपास्तिसुत वर्णानामा समुलेख भएको छ ।

१. यी अज्जुन (अर्जुन, राजा चाहिं भहिसक राष्ट्रको केकक राजधानीमा बरवये । उनी मृगशिकारमा गई मात्रु पोली खाएँदै । एक दिन शिकारको लागि गई मृगहरू आउने ठाउमा पर्खीहेको बेलामा नजिकमा एक तपस्वी रूपमा चढी फल टिरी भुइँमा खसाल्दैयो । यो खसेको आबाजले मृगहरू भागेर गए । अने रिसाएर राजाले विषभरिएको बाँणले तपस्वीलाई प्रहार गरे । अनि रुद्धबाट खसी काठको चुबचोमा टाउको परी उहीं भयो । त्यसिक्तैरे राजा पनि पृथ्वी फाटेर पृथ्वीमित्र पसी सत्तिसूल भन्ने नरकमा पुगे । जा अ. क. VI. पृ. ३१ : सरमङ्ग-जातक नं ५२२.

२. काशी देशमा कलाबु भन्ने राजाले राज्य गर्यो । त्यस दखत बोषि-सत्त्र कुण्डकुमार भएर असीकोटि धमहुने जाहाण कुलमा जन्मेका थिए । दूलो अण्णथि आवाहाबुहरू खसेपछि हिमालमा जई प्रव्रजित

राजा महातप्त भएको भयानक अबीचिमा उत्पन्न भए ।

२५— “हे पण्डित देवराज ! यी नरकहरू मात्र होइनन् यी भन्दा कठोरतर अह पनि नरकहरू छन् जसमा राजाहरू पाकेका छन् । अतः श्रमणग्राह्यणहरूमाथि धार्मिकचर्या पालन गर्नुपर्छ जसले गर्दा स्वर्गमा उत्पन्न हुनेछन् ।”

त्यसपछि बाँकी चार प्रश्नहरू सोधै शक्क्ले गाथा भने—

भए । त्यसपछि उनी बाराणसीमा आई राजोद्यानमा बसे ।

त्यस बखत कलाखु राजा सुरापान गरी राजोद्यानमा परिचारिकाहरूका साथ बस्दै थिए । अबि एउटी परिचारिकाको काल्पमा राजा निशाए । अह परिचारिकाहरू तपस्वीकहाँ गई धर्मोपदेश सुनिरहे । केही छिनपछि राजा बिडँफिंदा परिचारिकाहरू तपस्वी कहाँ गएकाछन् भने बुझी रिसले चूरमई त्यहाँगई तपस्वीसँग “तिमी के बाबी हो ?” भनी सोधेपछि “क्षान्तीबाबी हुं” भनेको सुनी “त्यसोभए तिचो क्षान्ती हेनेछु” भनी उसका हातहरू काट्न लगाए । तपस्वीले “महाराज ! मेरो क्षान्ती हातमा छ भनी न ठान्हुहोस्” भनी भन्दा खुद्दाहरू पनि काट्न लगाए । तपस्वीले त्यस्तै भने । अनि छातीमा खुद्दाले हानी राजा गए । उद्धानबाट बाहिर पुग्दा पृथ्वी फाटेर अशीचिमा पुगे । यसको सविस्तर कुरा जा अ.क. III. पृ. २८ : खम्तिबाबी जातकमा समुल्लेख भएको थ । नं. ३१३,

२५. “गुभासितं ते अनुपोदियन्, अङ्गतं च च्छामि तदिद्वृण् ब्रूहि ।
कथंविधं सोलवन्तं वदन्ति, कथंविधं पञ्जवन्तं^१ वदन्ति ।
कथंविधं सधुरिसं वदन्ति, कथंविधं नो सिरि नो जहाति ॥”

अर्थ —

२६— “तपाइँको सुभाषितलाई अनुमोदन गर्नु र
तपाइँसँग अर्को पनि प्रश्न सोच्छु त्यसको उत्तर दिनुहोस् ।
कस्तालाई शीलवान् भन्दछन् ? कस्तालाई प्रज्ञावान्
भन्दछन् ? कस्तालाई सत्पुरुष भन्दछन् ? र कस्तालाई
श्री सौभाग्यले छाडदैन ?”

उत्तरर्दिदै महासत्त्वले चारवटा गाया भने—

२७. “कायेन वाचाय च योध^२ सञ्जतो,
मनसा च किञ्चिच न करोति पापं ।
न अत्तहेतु अलिकं मगेति^३,
तथाविधं सीलवन्तं वदन्ति ॥

२८. “गङ्गीरपञ्चं मनसामिचिन्तयं^४,
नाच्छाहितं कम्म करोति तुहं^५ ॥
फालागत^६ अथ्यपदं न रिञ्चति,
तथाविधं पञ्जवन्तं वदन्ति ॥

१. रोमनमा: ‘पञ्जावन्त’ ।

२. रोमनमा : ‘यो च’ ।

३. सिंहल, स्याम र रोमनमा: ‘मणाति’ ।

४. सिंहलमा: ‘मनसा विचिन्तिय’ ।

५. रोमनमा: ‘कालामत’ ।

२९. “यो वे कतञ्जु कतवेदि धीरो,
कल्याणभित्तो दलहमति च होति,
तुलितस्स^१ सकृच्च करोति किञ्चं,
तथाविधं सद्गुरिसं वदन्ति ॥

३०. “एतेहि सब्देहि गुणेषुतो, सद्गुरु मृदु संविमागी वदञ्जु।
सङ्गाहकं सखिलं सणहवाचं, तथाविधं नो सिरि नो जहाति ॥”

अर्थ—

२७— “जो काम्य र बचनन् सवमरात्मी मनले पनि
कुनै पाप गर्देन र आफ्नो कारणमा फूट वोल्दैन— यस्तालाई
शीलवान् भन्दछन् ।

२८— “जो गम्भीर प्रश्नलाई मनले विचारगर्छ, अति
अहित रौद्रकाम गर्देन र अर्थसिद्ध हुने समय^२ आउँदा उम नाई
छाडदैन— यस्तालाई प्रज्ञावान् भन्दछन् ।

२९— “जो धीरपुरुष कृतज्ञ, कृतवेदी, कल्याणभित्र
र, दृढभक्त भई दुःखीको काम सत्कारपूर्वक गर्छ— यस्तालाई
सरमुख भन्दछन् ।

३०— “यो सबै गुणेषु सम्पन्नभई श्रद्धावान्, मृदु,

१. स्याममा: ‘तुलितस्स’ ।

२. यहाँ अर्थसिद्धहुने समय भनेको— दानदिने समय, शील पालनगर्ने
समय, उपोसथवत पालनगर्ने समय, शरणमा प्रतिष्ठित हुने समय,
प्रज्ञापा हुने समय, अमण्डम पालनगर्ने समय र विपश्यनामा लाने
समय हो । जा. अ. क. VI. पृ. ३३. सरभङ्गजातक, नं. ५२२.

शीलविभाजनलाई बुझने तथा याचकको मनोभावनाई बुझने, मधुर कोमल वाचाले संहगते—वरतानाई श्रीसौभाग्यले छाड़दैन ।”

यसरी महासत्त्वले आकाशमा पूर्णचन्द्र देखाउने को चारवटा प्रश्नको उत्तर दिए । यसपछि बाँकी प्रश्नहरूको प्रश्नोत्तर हुनेछ ।

शक्त मन्दिरन् —

३१ “सुमासितं तं अनुमोदयाम, अङ्गं तं युच्यामि तदिच्छ नूहि
सीलं सिरिज्वा पि सतञ्च धन्मं^१ पञ्चं^२ च कं सेट्ठरं वदन्ति ॥”

अर्थ—

३१— “तपाइँको सुभाषितलाई अनुमोदन गर्नु र तपाइँसँग अको पनि प्रश्न सोच्छु त्यसको उत्तर दिनुहोस् । शील (=आचारशोल), श्री सोभाग्य, सत्यधर्म र प्रजाहरूमध्येमा केलाई श्रेष्ठतर भन्दछन् ?”

महासत्त्व मन्दिरन् —

३२. “पञ्चा हि सेट्ठा कुपला वदन्ति,
नक्खत्तराजारिव तारकानं ।
सीलं सिरिज्वापि सतञ्च धन्मो^३ ,
अन्वाधिका पञ्जवतो मवन्ति ॥”

१. रोमनमा: ‘धन्मो’ ।

२. रोमनमा: ‘पञ्चा’ ।

३. रोमनमा: ‘धन्मा’ ।

अर्थ—

३२— “ताराहरूले चन्द्रमालाई परिवृत्त गर्ने क्यै शील, श्रीसौभाग्य र सत्यधर्म प्रज्ञावान्‌को पछि पछि आउँदून् र पण्डितहरू प्रज्ञालाई श्रेष्ठ गन्दद्वन् ।”

शक्र भवद्वन्त—

३३ “सुभासितं ते अनुमोदयान, अज्जे तं पुच्छामि तदिङ्ग बूहि ।
कथङ्करो किन्तिकरो किमाचरं, किं सेवमानो लभतीष पञ्जं ।
पञ्जायिदानि पटिपदं^१ वदेति, कथङ्करो पञ्जवा होति मच्चो ॥”

अर्थ—

३३— “तपाइँको सुभाषितलाई अनुमोदन गर्दू र तपाइँसँग अर्को पनि प्रश्न सोध्दु त्यसको उत्तर दिनुहोस् । के गदा, कस्तोगदा, कस्तो आचरण गदा अथवा के सेवन गदा प्रज्ञालाभ हुनसक्छ ? अब प्रज्ञाको वाटो वताउनुहोस् । र के गदा मानिस प्रज्ञावान् हुन्छ ?”

सरभङ्ग भवद्वन्त—

३४. “सेवेय बुद्धे^२ नियुणे बहुस्तुते, उगाहको च परिपुच्छको सिधा ।
सुगेत्य सककच्च सुभासितानि, सबङ्करो पञ्जवा होति मच्चो ॥

३५. स पञ्जवा कामगुणे अवेक्षति, अनिच्छतो दुष्कृतो रोगतो च ।
एवं विषस्ती पजहति छन्दं, दुक्खेसु कामेसु महामयेसु ॥”

१. रोमनमा: ‘दानिपटिपदं’, स्यामम.: ‘दानिपटिपदं’, नालन्दा दलिमा: ‘दानिपटियं’ ।

२. स्याममा: ‘बुद्धे’, रोमनमा: ‘बद्धे’ ।

३६. “स वीतरागो पविनेत्य” बोसं, मेस^१ चित्त^२ भावये^३ अप्रमाणं।

तद्बेसु भूतेसु विधाय दृष्टं, भविन्वितो ब्रह्ममुपेति ठानं॥”

अर्थ—

३४— “गुणवृद्धको र निपुण बहुश्रुतको सेवनगर्नु, अध्ययन गर्नु, प्रश्न सोध्नु र सुभाषितलाई सत्कारपूर्वक मुन्नाले—मानिस प्रज्ञावान् हुन्छ ।

३५— “अनि त्यो प्रज्ञावान्‌ले कामविषयको बारेमा अनित्य दुःख र रोग भनी विचार गर्छ । यसरी हेनेको महान भय भएको दुखदायी कामविषयबाट राग दूर हुन्छ ।

३६— “अनि वीतरागी भएको उसले द्वेषलाई हटाउन्छ र सबै प्राणीहरू प्रति दण्ड रहितभई अप्रमाण मैत्रीचित्त भविता गर्छ र अनिन्दित भई ब्रह्मलोकमा पुग्छ ।” *

यसरी महासत्त्वले कामविषयको दोषको कुरा बताउदा तां तीनै राजाहरू तथा सैन्यहरूमा तदङ्ग^४रूपले पञ्चवाम विष-

१. स्वाम्मा: ‘सविनेत्य’ ।

२-२ रथाम्मा: ‘भेत्तचित्त’ ।

३. सिंहल र स्वाम्मा: ‘भावेत्य’ ।

४. ‘तदङ्ग’ रूपले भनेको तद्-अङ्गको रूपले कामविषयको राग प्रहाण भयो भनिएको हो । ‘तदङ्ग’ को अर्थ एक अंगले अर्को अंगलाई भनिएको हो । जस्तै बत्ती हुंदा अङ्गारो हट्टछ । तर सँघैको लागि होइन । केही समयको लागि मात्र हो । पाँच प्रकारले क्लेशहरू प्रहाण गरिन्छ । जस्तै— (१) तदङ्गप्रहाण, (२) विषङ्गम्भ

यको राग हटेर गयो । यो कुरा बुझेर महासत्त्वले उनीहरूको प्रशंसागर्दे गाथा भने—

३७. “महत्थयं^१ आगमनं अहोसि, तदमठ्ठकः^२ भीमरथस्स चा पि । कालिङ्गराजस्स च उगातस्स, सब्बेस^३ दो कामरागो पहीनो ॥”

अर्थ—

३७— “महाराजहो ! तपाईं अट्ठक, भीमरथ र कालिङ्गराजाहरूको महत् अर्थसिद्ध हुन गयो जो कि तपाईंहरू सबैको कामराग प्रहीण भयो ।”

प्रहाण, (३) समुच्छेदप्रहाण, (४) पटिष्पस्त्तद्विप्रहाण र (५) निस्सरणप्रहाण । यी तदव्वादि प्रहाणका अर्थ पं० सू. . पृ. ३०: मूलपरिधायमुत्तरवण्णनामा र मनो र I. पृ. २०: एककनिपातवण्णनामा विस्तृतरूपले वर्णित भएको छ । तदव्वप्रहाण जस्तै— (१) विकल्पस्मनविमुक्ति (२) तदव्वविमुक्ति, (३) समुच्छेदविमुक्ति, (४) पटिष्पस्त्तद्विविमुक्ति र (५) निस्सरणविमुक्ति पनि छन् । सुमं. वि. II. पृ. ११४: महापदानमुत्तरवण्णना । पं० सू. II. पृ. ५५: अनुमानदुत्तरवण्णनामा अर्को छ प्रकारले क्लेशप्रहाण गर्ने कुरा उल्लेख भएको पाइन्छ । जस्तै— (१) पटिस्त्वानप्रहाण, (२) विकल्पस्मनप्रहाण, (३) तदव्वप्रहाण, (४) समुच्छेदप्रहाण, (५) पटिष्पस्त्तद्विप्रहाण र निस्सरणप्रहाण ।

१. सिहल, स्याम र रोमनमा: ‘महिद्धिय’ ।

२. सिहल र स्यामनमा: ‘तदमठ्ठक’ ।

२. रोमनमा: ‘सब्बेस’ ।

यो मुनी महासत्त्वको स्तुति गर्दै राजाहस्त्वे गथा भने—

३८. “एवमेतं परचित्तवेदि, सब्बेसं नो कामरागो पहीनो ।

करोहि ओकासमनुगाहाय, यथा गतिं ते अभिसम्भवेम ॥”

अर्थ—

३८— “हे परचित्त बुझने ! त्यो त्यस्तै हो । हामी सबैको कामराग प्रहीण भयो । अनुग्रहगरी अब हामीलाई अवकाश दिनुहोस् ताकि हामी गति तपाईंको जुन गति हो सो गति पाउँ अर्थात् प्रब्रज्या पाउँ ।”

अनि अवकाश दिदै महासत्त्वले उनीहरूलाई अर्को गाथा भने—

३९ ‘करोमि’ ओकासमनुगाहाय, तथा हि वो कामरागो पहीनो ।

फराय कायं विगुलाय पीतिया, यथा गतिं मे अभिसम्भवेय ॥

अर्थ—

३९— “अनुग्रहपूर्वक अवकाश दिन्छु, तिमीहरूको कामराग प्रहीण भएको छ, ध्यानसुखको प्रीति शरीरमा फिजाउ र मेरो गति जस्तै तिमीहरूको पनि हुनेछ ।”

यो सुनेर स्वीकार गर्दै गाथा भने—

४०. “सब्बं करिष्याम त्वानुसासनं, यं यं तुवं वक्षसि शूरिपञ्ज ।”

फराम कायं बिगुलाय पीतिया, यथा गतिं ते अभिसम्भवेम ॥

१. रोमनना: ‘करोहि’ ।

अर्थ—

४०— “हे महाप्रज्ञावान् ! जे जे तपाइँ भन्नुहुन्छ त्यो त्यो तपाइँको सबै उपदेश अनुसार हामी पालन गर्नेछौं र ध्यानको प्रीति यो शरीरमा फिजाउनेछौं अनि तपाइँको जे गति हुनेछ त्राम्भो पनि सोही गति हुनेछ ।”

अनि सेनासङ्गित उनीहस्तलाई प्रवर्जित गराई क्रृष्णिग-
णमा नियुक्तगर्दै महासत्त्वले गाथा भने—

४१. “कताय॑ वच्छस्त्स किसरस पूजा, गच्छन्तु मोन्त्सो इसयो साधुरूपा
काने रता होथ॒ सदा समाहिता, एसा ख्ती पव्वज्जितस सेट्टा ॥”

अर्थ—

४१— “किसवच्छको पूजागरी तपाइँ क्रृष्णिहरू सुन्दर-
दंगले जानुहोस् र संघे ध्यानमा समाधिष्ठ भई ध्यानमा मन
लगाउनुहोस्— यही रीति प्रवर्जितहरूको निमित्त श्रेष्ठ हो ।”

उनका वचन सुनी वन्दनागरी क्रृष्णिहरू आकाशमाथि-
वाट आ-आपनो बस्ने ठाउँमा गए । शक पनि आसनवाट उठी
महासत्त्वलाई स्तुति गर्दै दुइहात जोरी सूर्यलाई नमस्कार गर्ने कै
महासत्त्वलाई नमस्कार गरी परिषद् सहित गए । यो कारण
बुझनु भई शास्त्राले यो गाथा भन्नुभयो—

४२. “सुत्वान गाथा परमरथसंहिता, सुभासिता इसिना पछितेन ।

ते वेदजाता अनुमोदमाना, पक्कामु देवा ऐवपुरं यसस्तिनो ॥

१. सिंहल र रोमनमा: ‘कताय॑’ ।

२. नेवनमा: ‘मोथ॒’ ।

४३ “गाथा इना अत्यवनी व्यञ्जनं, गुभा सिता इसिना पण्डितेन ।

बो कोचिमा अटिक्कत्वा सुणे य, लभेय वृद्धापरियं विसेसं ।

लद्धान वृद्धापरियं विसेसं, अदस्तनं मन्त्रुराजस्स गच्छे ॥”

अर्थ—

४२— “पण्डित ऋषिले भोको सुभाषित परमार्थ युक्त गाथा सुनी प्रीतिले युक्तभई अनुमोदनगरी यशसम्पन्न देवता देवपुरमा गए ।

४३— “पण्डित ऋषिले बनाएका यी अर्थयुक्त व्यञ्जनयुक्त सुभाषित गाथाहरू जसले मन दिएर सुन्दृ उसले पूर्वापिर (=प्रथम द्वितीय ध्यानादि) विशेषता प्राप्त गर्छ । यसरी पूर्वापिर विशेषता प्राप्तगरी मृत्युराजाले नदेखिने ठाउँमा पुग्नेछ ।”

यसरी शास्त्राले अरहतको चुचुरोमा पुन्याई धर्मदेशना गरी “भिक्षुहो ! अहिले मात्र होइन अघि पनि शोद्गल्यायनको मृत्युसंक्कारमा पुष्पवृष्टि भएको थियो” भनी भन्नुभई सत्यकुरा प्रकाशपारी जातक समाधान गर्नुहुँदै यो भन्नुभयो—

४४. “सालिस्सरो सारिपुत्तो, मेण्डिस्सरो च कस्सपो ।

पञ्चतो अनुरुद्धो च, कच्चानो च [देवलो] ॥”

४५. “अनुसिस्तो च आनन्दो, किसबच्छो^३ च कोलितो ।

१. स्थावमाः ‘देविलो’ ।

२. स्थावमाः ‘हीसबच्छो’ ।

नारदो^१ उदायी थेरो,^२ परिसा बुद्धपरिसा ।
सरभङ्गो लोकनाथो^३, एवं धारेय जातकं ॥”

अर्थ—

४४-४५— “(१) सालिस्स सारिपुत्र, (२) मेण्डस्सर काशय, (३) पञ्चत अनुरुद्ध, (४) देवल कात्यायन (५) अनुसिस्स आनन्द (६) किसवच्छ्र कोलित (मौद्गल्यायन) (७) नारद उदायी स्थविर, परिषद् बुद्धपरिषद् र सरभ. चाहि लोकनाथ थिए भनी यो जातक धारण गर ।”

१. सिंहलमा: ‘नारदो पुण्णो भन्तामिपुस्तो’ ।

२. स्वाय ए दोमनमा: ‘बोधिसत्त्व’ ।

३. स्वाय ए दोमनमा: ‘बोधिसत्त्व’ ।

आचार्य भिक्षु अमृतानन्द द्वारा संकलित
“जातक संग्रह”

भाग-४, संग्रह-२०

Dhamma.Digital

नामावली

अ.

अज्ञिरस गौतमलाल्ह १९६	अनुशिष्य १७६
अव्यञ्जनगिरी १७७	अनुसिस्त्स १७६, १७७, १८१
अव्यञ्जन भन्ने पर्वत छ १७७	२०७, ले १८४, १८५ लाई
अज्जुन १८०, १९३, १९६ चाहिं १९६	भने १८८
अट्ठक १७९, २०३, राजाले १८२	अवमन्त्र जातकं ४४
अजित माणव १०३, ले १०२, मुच्छा १०३	अवन्ति राट्रमा १७७
अनाथपिण्डिक ३६, ले ८	अश्वक ७१
अनुरुद्ध २०७	अस्तक ७०, ७१, ७२, ले ७४,
	मा ७७, को विजय ७८, को
	पराजय ७४, ७६, भन्ने
	राजाले ७१, राजा ७८,
	राजाले ७१, ७२, राजासाल्ह
	७२, सँग सोधे ७५

वानश्च ७, ६६, १०७, यिए ४३,	उत्पलबर्णी ७०
११८, १४९ स्थविर ४५	उपालिविनयघर १०२
वासवशालामा ६१, गई ४६,	उपालि सुतवण्णामा १८०, १९६
वहर बस १२२, बसाली ४६,	उस्सद नरकमा १६३
१२३	ऋषिगिरि १६२
झटपत्रले १४९	एलिक विमानमा १६३
झल्लीड १४९, सेठ १४५, १४९,	अर, अल.
सेठको १४५, को घरमा	क (क चरा) ३४
, १४५, को सुख १४८, सेठ	कञ्चन गुभा मित्र ५१, ५२
लाई चिन्हधो के ? १४७,	कञ्चनजाल पर्वतको बीचमा ५२,
सेठले १४५, १४९, हो १४८,	५५
होइन १४८, हो भन्ने कुरा	कञ्चन पिंजरामा ५१
१४८, मतासेठले १४६, को	कञ्चनपति भन्ने आश्रममा ५५
घरमा गए १४४, भन्ने सेठ	कनक विमानमा १२९
१४२, जस्तै १४३, जातकं	कपिट्ठवनमा १७४, १७५
१४३, होइन भनी १४४	कपिट्ठ आश्रम १७६, १७७, मा
उत्तरायणका ३७	१७५
उत्तरायणबाट ३७	कपलपूव पवभार १४०
उद्धारी २०७	कलाबु १९३, भन्ने १९६, भन्ने
उद्दीपन ब्राह्मण कुलमा २४	राजाले १९६, राजा १९७,
उपालुवण्णा ७०	२१३.१ले १८०

कात्यायन २०७	काशी गाउँका भाहुणकुलमा ४७
कारणिष्य ८७, ९०	काशी देशको १२७
कालकण्णी १७७, को शरीरमा १७८, बसेको छ १७८	किसवच्च १७६, १७७, २०७, को १८१, तपस्वी १८१
कालशिला १६२, भा गयो १६३	मृत्यु भयो १८१, तपस्वी १८०, तपस्वीको जटामा
कालसिलापट्टे १६५	१७७, तपस्वीलाई १७७,
कालसिलायं १६६	१७९
कालदेवत १७६, साई १७७	कुषकुत जातकं ३२
कालिङ्ग ७२, ७३, ७४, ७५, ७८, १७९, २०३, लाई ७८, ले ७३, ७६, सँग ७२, को जब ७४, को जय हुन्छ ७६, को आरक्षदेवता ७५, ७६, को ७६, भागेर गएपछि ७८, राष्ट्रको ७०, राजा ७३, राजाको ७१, राजाले ७०, पराजित हुनेछन् ७५, ७६, पराजित भई ७६, देशमा १९५, १९६	कुषकुल भन्ने नरकमा १९४ कुण्डकुञ्चित्यसिन्धवजातहं ३५ कुण्डकुमार १९६ कुम्भवती नगरमा १७७ कुम्भाण्डहरू ५५ कुम्भाण्ड राक्षसहरूले ५३ कुटागार शालामा ४४ कृशवत्स्य १७६ केकक राजधानीमा बस्थे १९६ कोरणिष्य जातकं ८५ कोलित २०७
काश्यप २०७, बुद्धको पालामा १२९, सम्यक्सम्बुद्धको पाला-मा १२४	कोशल राष्ट्रको ११९ कोशल राज्यको ११९ कोशल राजाको दरबारमा १२३,

गई ६१	चूलकालिङ्गजातकं ६७
कोशल राजाले ४६	चूलतण्हासङ्घयसुत्तमा १६५
कोशीय १३३, सेठ १३६	चूलसच्चकसुत्तवण्णानाले ६८
खन्तिवादी जातकं १६०	ज.
खन्तिवादी जातकमा १९७	जेतवन १४१, खा १, १५, १९,
ना.	२३, २८, ३०, ३२, ३५,
गन्धकुटीमा ३, १४१, जानुमयो	४४, ६७, ७९, ८९, ९१,
१०५, बसी ३	९६, ११९, १३३, १६२,
गन्धकुटीमे बिताई २	पून्याउतु भयो १३३, पून्या
गण्डम्ब ९८, १०० रुद्रमनि ९८,	उने १३९, ल्याई १४१,
९९, रहने छ १००	ल्याइ १३६, विहारको कोठा
गिरिक्कजको दैलोमा १५६	मित्र १३, विहारको कोठा
गिरिक्कजमा पर्णशाला बनाई १५६	मित्र हुनेछ १३९, विहारमा
गिरिक्कज शयनासनमा १५५	हुनुहुन्थ्य १३९, को दैलोको
गिरिक्कज शयनासनमा १५५	कोठामा ३६, बाट निस्को
गोदावरी १७५, को तीरमा १८१	९१
नदीको तीरमा १७४, १७५,	जेतवनद्वारकोट्ठकमा ६९
नदीको नजिकै १८०	जोतिपाल १६८, १७० १७५, को
ना.	शिल्प हेठ १७०, चाहिं
चन्द्राभजातकं ३०	१७१, साई बोलाई १७०,
चुल्ल अनाथपिण्डिक ३६	ले गरेको काम १६९
	जोतिरस तपस्वी ५५

त.

ऋषित्रिश भवनमा १०१

हस्तशिलामा २४, ४७, ८६, गई^{१६८}

तित्तिरजातकं ८

तित्तिर अद्यर्थ १२

तित्तिरजातकं १

घर्षे नावति १, १९, ४५, साई
३६, ले १२, ३७, ६२, ९६,
१२१, १२२, को कारणमा
८५, को प्रमावद्वारा १११, ले
समातिररहेको पात्रमा १२३,
सारिपुत्र १०२, तारिपुत्रके
२३, २८, सारिपुत्रकहाँ बस्ने
३२, संग बस्ने ५

ध.

बन्धकी १९३, राजा १८०, १९५,

राजाले १९५, को राज्यमा
१७७, राजासे १७७

बगतपुर ७०

बलिकारगिरि अनपदमा १५

बीपकक्षकर ३३

बीपिजातकं १५५

देवदत्त यिए ३४

देवस २०७

देवानमिन्द्र १८७

ध.

धन्मनपद १४१

धन्द १६, १७, १८, ले १७, साई

अन्दो १७, साई अर्तिर्विद्य
१६, साई लिएर १७, १८
दास १६, जातकं १५

बन्धक १८, वाद सूत्रको कुरा सुनी
४४

भारद १७६, १७७ १०७

नालक गाउँमा गई १६२

बालिकेर १९३, राजाले १८०,
१९५

बन्दिसेन ७१, ७४, ७८, ले ७२,

(२१४)

जातक संग्रह-४

७३, ७५, ७६, ७८, लाई ७४

१८, २०, २४, २५, २८,

निर्वानसंयुक्तमा १०२

३०, ३३, ३७, ३८, ३९,

नर्स्वैपनवलाई १३४, वमन गर्ने १६४

४०, ४१, ४७, ५८, ७३,

नेवसञ्ज्ञानासञ्ज्ञा २८

८०, ८६, ९३, १०५, १४२,

- प.

१५१, १६७

पट्टाखारा ६८

विश्वावेदी ४४, ४७, लाई ६१,

पष्टुकम्बल शैलासनमा १०१ १८०,

स्थविरालाई ४७

२०७

विम्बिसार राजा ९८

पश्चिम १७६, लाईबोलाई १७७

बोधिसत्त्व १, ५, ६, २०, २४,

परोसहस्रजातकं २३, २७

२९, ३०, ३१, ३३, ३७,

प्रसेनजित् कोशलले ३६

४७, ५८, ६२, ७३, ८०,

कहाँ यणवग्गो १०३

८६, ९३, १०६, १२७,

पारिषद्ध्रकोमनि १०१

१३०, १४७, १५१, १५६,

चिण्डोलभारद्वाजले ९६

१६७, १६८ १७६ १९६, कहाँ

पुच्छिमन्द जातकं १५०, १५४

७३, १२७, कहाँ गई १७,

पुरिन्दद १८७

७४, को ६६, ७३ को अन्तम

पोतलि नगरमा ७१

समय २४, को अर्तीमा बसी

पोतलि भूले नगरमा ७१

४२, को सृन्युहाँदा २८, लाई

व.

७४, लाई त्यहाँ बठाए ६, लाई

ब्रह्मदत्तले ५, ६, ७, १६, १७,

८८, लाईगरी १८, ले २८, ४२,

१२७, १३०, १७७, जन्मे

१६, परलोक हुँदा ३०, बसे	महाब्रह्मा २९, ३१
३२ बास बसे ३८, को कुरा सुनी १४८	महासत्त्व २६, १७५, १८१, को गुण १०९, लाई ४२, १८४, ले १७१, १७४, १७६, १८१, १९१, १९३, १९८, २००,
अन, अन	२०३, २०४, लाई नमस्कार
भीमरथ २०३	गरी २०५, ले गाथा भने
भीम राष्ट्र १७९	१९२, २०५, लाई स्तुति गवे
मगध देशको १५६	२०५, को स्तुति गवे २०४, मन्दष्टन् २००
मच्छरिय कौसिय १३३	महिंसक राष्ट्रको १९६
मणिविमानमा १२९	माफि गाड़मा ११९
महापदानसुत्तवण्णना २०३	मित्तविन्दक १२९, १३२, लाई
महामोगल्लानस्थेर गाथा बण- नामा १६४	देखी १३०, लाई प्यो १२८, ले १२०, १३०
महामौद्गल्यायन १४१, स्थविर १०१, १५५, १६२, १६६,	मित्रविन्दक १२७, १२८, को
स्थविरकहाँ गई ९२, लाई बोलाई १३६, सँग ९२ यिए	कारणले गर्दा १२८
१४९, को कारणमा १५०, १६२, ले १४९	मेघराजा १७६
महाप्रजापति ४४, गौतमीले ४४	मेण्डिस्सर १७६, २०७, लाई
महापुरुषले १८८	बोलाई १७७
	मौद्गल्यायन १४, २५, ४५,

(२१६)

जातक संग्रह-४

१६७, २०७, ले १४१,	लामगरहजातकं ५७
ऋद्धिवान् १०२	लिङ्गबुवी राजाहरु ६७, लाई ६८
य, र	लोला ६८
बशोधरा ४४, ४७, स्थविराकाई ४७	लोसक स्थविर ११९, १२३, गई १२२, लाई १२३, लाई देऊ १२२
युगन्धर पर्वतमायि १०१	लोसकजातकं ११९
रजतविमानमा १२९	लोसक तिस्स स्थविर ११९, १२१, १२२, १३२, ले १२३
राजगृहको १३३, आश्रय लिई १५०	व.
राजगृहमा १५१, १५६, जाउनुमई १६२ गई १४३	वारानसीमा ५, १६, २०, २४, २८, ३०, ३३, ३७, ४७, ५५, ५८, ६२, ८०, ८६, ९३, १०५, १२७, १४२ १५१, १६७, १८०, आऊ १०८, गई ६३, गथो १२७, पुगी ४८, मै आई १६८, आई १९७,
राजगृह नजिकको १३६	वाराणसीको आश्रय लिई ६४
राजगृह सेठबाट ९६	
राजगृहबाट ८	
राहुल ४५, आमणेर ४५, ४६, राहुलमाता ५६, ६६ लाई ४७, देवीले ४५, देवीले इच्छा गरेको ६३	
ल.	
लम्बखूल निगमको २७६	

बाराणसीको परखालमाचि खसी	११५, ११६, १४९, १९३,
१२९	देवले भने ११४, देवराज ७३
बण्णाराह जातक ९१	१४९, लाई भनुभयो १०२,
बाराणसी राजाले ५४	ले पात्र चीवर समाते १०२,
बाराणसीवासीहरूले १२७	बर्गेचामा गए ११४, हुँ भन्ने
विश्वकर्मालाई १७४	पति जनाई ११४, भएर
विशाखा महाउपासिकाले ३६	जन्मेको चियो १४३, आई
विसवन्तजातक १९	बसे ७३, को भवन कम्पित
वेणुवन १६२, भा १५० १५५ भा	भयो ४८, राजाले ११७,
गई १५१, द्वार कोष्ठमा	त्वमैप्रकट भई ११६, हुँ १४८
१६६	त्वमा पुगे १४८, लाई १४७
वैजयन्त्र प्रासाद १६४, १६५	ले १४५ १४८, सँग उमिई
वैशाली नगरमा ६७	१४७ देवराजालाई बन्दना
वैशालीको ४४	गरी १४८, भन्दछन् २००,
वैशालीमा ८, ६७	२०१, देवराजा १८३, ले
वैशालीमै बस्यो ६८	महासत्त्वसँग भने १९१
बैश्वन ५३, ५५, ले ५५, ५६	शरणगुप्त १६३
श.	आवस्तीमा ८, ३५, ४५, ९८,
शक ४९, ७७, १७७, को ५१,	१००, १२१, १२२, १४०,
ले ४८, ५०, ९९, ११४,	गई ४५, ७९, ९९, १०५,
	आञ्जु भई १०२, पुत्री ६८,

जानुमई ४६, को आश्रय	मृगलाई १११, ११६, मृगले
९१,	११२, ११३, मृगहरू १०६
श्रावस्तीद्वारमा ९९	सरभमिगजातक ९६
श्रावस्तीवासीहरूले १२२	सरभजातक ९६
शालिस्त्र १७६	सरभङ्ग शास्त्रा १८०, १८७ ले
स्त.	
सत्त्वर भन्ने निगम १३३, को	सरभङ्ग जातक १८२, १९६
१३६, वासी १३५	सरभङ्गजातकमा २३
सच्चक ६८, निष्ठ ६८	सच्चांसत्ताभ जातक ७२
सच्चदा ६८	सहम्पति बह्याले छाता ओढाए
सत्तिसूल भन्ने नरकमा १९६	१०२।
सरभगुत्त १६३	सातोदिक १७०
सरभ १०६, १०७, उठेर १०७,	सारिगुत्र १०, १४, १९, २२, २६
राजा १०८, राजाले ११०	२९, ३७, ६६, ६९, ७०,
जंगलमा पायो १०७ लाई	७८, ८४, ९०, ९२, ९५
१०७, लाई देखाइदिए ११४	२०७, यिए ११८ १५४ कहाँ
लाई समात्ने छु १०७, ले	छन्? १०१, को साथमा
गरेको काम १११, मृग १०६	बस्ने १८, ले २०, २१, २३,
१०७ भूगको ११०, मृगको	३१ ४३, ४७, ८६, १०५,
युग ११४, मृग चाहिं ११८,	ले जानेहै यिए ११८, का

- शिष्यहस्ते ९, द्वारा ३०,
प्रश्नको विषयमा १०४, परि-
निर्वाण हुने दिनमा १६५,
सारिपुत्र स्थविर ९, ३६, ८०,
कहाँ ९१, ९६२, १६६, कहाँ
गई ९२, को विषयमा प्रश्न
१०३, को कारणमा ३५,
लाई ८, ले ४, २०, ४४,
४७, ६१, ६९, ७०, ७९,
१०२, १०५, सँग बस्ने १५
सालिसर १७६, २०७, लाई
बोलाई १७६
सिवावतिका ६८
सुखुमो ६३, ६३
- सुनक्षमहा नरकमा पगे १९६
सुपत्त ६६, राजाको गुण ६६ गू
काकोबाब ६६
सुपत्तजातक ६१
सुफस्सा ६२, ६४, ६६, लाई ६२,
सुफस्साको ६३, दोहलो ६४.
सुफस्सा भने मायालाई ६५
सुयामले चमरको पंखा १०२
सुरट्ठ १७७
सुवर्णकार पुत्र १
सौराष्ट्र १७७
संक्षस नगरमा ३०, १०१, १०२
संक्षस नगरद्वारमा २८, १०१
क्षान्तिवादी १८०, हुँ १३७,
क्षान्ती भन्ने १९६

— — — — —

शब्दावली

अ, आ,

अवलम्बवेषी १७०, १७१

अप्रजल ९, १०, १३

अप्रमोक्षन ९, १०, १३

अप्रमहिषी ६२, को खोपीमा ४८

अप्रथ्रावकहरुको कारणमा ९१

अप्रथ्रावक विषयमा १०३

अप्रथ्रावक हुन् १०

अगाडि अगाडि गई ८, ९

अप्रासन ९, १०, १३, को बोन्हता

१०

अङ्गारके खोपी १२६

अङ्गारहरु खसे १७९

अङ्गारहरु पन्थाएर १२६

अगौरव १०

अट्टसमापत्ति १७५, हरु १७६

अठार कोटी १७४, चिंबो १७२

अठान्ह शिल्प ५८

अन्तरद्वीपमा १२९

अर्ति विई १०८

अर्तिकुद्धि १२७

अतीत समयमा ५, ११, १६, २०,

२४, २८, ३०, ३३, ३७,

४७, १५६

अतीतका कुरा १०५

अन्तेवासीहरुले ३०

अधर्मपूर्वक जीविका गर्नुमस्ता ६०

(२४२)

जातक संग्रह-४

स्त्रोकविवरण १०२

सुमहा १४८

सुंगाडो १४२ १४३

च

वासना १२

वद्गोवृद्ध १३

वर्षावास गरी ३५

व्याकरण ५८

वादविवादका निमित्त ६८

वादविवाद गने लगाए ६७

विवादहरू ६८

वादारोपन गने ६८, ६९

व्यापाद वितर्क १७६

वायु प्रकोप भक्तो ६१

वायु समान भागेर गयो १०७

वास्तवेषी १७१

चि

विवरणमन प्रहाण २०३

विवरणमन विमुक्ति २०३

विजय ६९

विस्तार पूर्वक १०४, अर्थ १०५,

बताउनु मयो १०५

विद्या पढाउँदै ६८

विनयघर १०

विपश्यनामा आखड मएको हुझी ३

विमान देवताहरूकहाँ पुङ्चेषु १३०

विमानका १२९

विरेचन ७९

विवाह गराई ६८

विश्वकर्मालाई आमङ्कण गरी १०२

विश्वकर्मालाई पठाई १०१

विषदैषकुलमा २०

विहिंसा वितर्कलाई १७६

वृष्टि मयो १७९

वृष्टम ७४, ७५

दृष्टमहरूलाई ७५

वैतरणीमा गए तापनि ११६

चा, चा

शक १४३

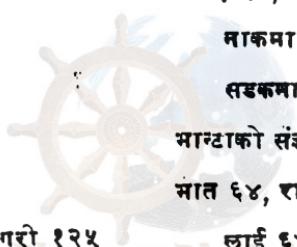
शस्त्र-मन्त्रहरू १६८, बलेका चिए

रसास्वाद भोजन ८०	रोटी ८७, १३९, खान्हु मर्ती
रक्षी १४२, पिइहेका १४५, को	१३८, खाने विवरा १९,
घैटो लिई १४२ पिडन थाल्यो	खानुहोस् १३८, पकाउने
१४३, पिउने इच्छामयो १४२	थालो १३६ नान्दा ताम्बे
पिइहेको देख्यो १४२	१३८, नवाई जानेङ्न १३७
ल्याउन लगाई १४३	प्रोहित माछाको रस ६१
राजा ६४, को भोजन ६३, ले ६६	रौंलाई हाने १७३
भन्ने चलन ६७	
राजकन्याहरू ७१, लाई ७२	
राजदण्ड भोगे १२८	
राजभोजन ६५	लखेट्वा १११
राजांगमा ४१, लगी ४१	लट्ठी लिई ३३
राजोद्यानमा बसे १९७	लक्षण ५८
राक्षसहरू ५३, ले ५५, लाई ५३	लाजा ५२, खान्हस् ५१
रु, रो	लाम सत्कार उत्पन्न हुने ५७
रुखको फल खाएर १२	लाभनिन्दक मिक्ति ६०
रेणु लिने भई १४१	लाभसत्कार उत्पन्न ५७
रोक लगाएका छन् ९७	लाभसत्कारलाई ५८, १३१
रोगीसेवागर्नेहरूले ८०	लामोरपत्तिको प्रतिपदा ५८
रोगीहरूको हेरबिचार गरी ८९	लूला १४८
	लूलो १४२ १४३

पाई ८१, मागेर ८२, मानेछु	च्चे, च्चै, च्चं
८२, मायथो ८२, विनुहोस	मेलजुल गरी ९५
८३	मेहमत गर्नुपर्द्ध ११०
—, च्चु, च्चृ	मैत्रीवित्त बढाई १२१
मित्राण ९५	मांगलघोडा ५, ६, लाई ५, ७,
मित्र हो ९५	बलाए ४२
मित्र होइन ९५	मंत्री ४६
मित्रविन्दकलाई तस्व विई १२८	अ
मिलजुल गरी ९१	यमक प्रातिहार्य ९८
मुद्राहरूले १०६	यमक पाटिहारिय वस्तु ९७
मुख अँ य रो जस्तो छ नि ? ४५	यशलाम ५९
मुद्र कम्पन हुन्थ ८६	यहाँ न बस्ने गराउनु पन्यो १२५
मृगको गुण ११२	यस हुँदा खेरी १३१
मृग मागेर जामेछ १०६	यक्षिणी १२९
मृग भायथो १०७	यज्ञको फल छ १३८
मृगयोनिमा जम्मी १०६	यागु लोप हुन्थ १२२
मृगलाई १०६	ऋ, रा
मृगशिकारको निमिस १०६	रथ १४६, मा जोती १४५, बाट
मृगशिकारी ८१	ओलही १४६ लिएर गषो
मृग्युदाट बज्जुम्यो ११२	१४६, समात्यो १४६

भेद गराउन नसकेपछि ९३	महाप्रज्ञ १०५
भेदो बजाई १४५	महाप्रज्ञावान् १०३, ताको १०३
भोटो १६८, १७०	महासेठले १४०
मोजनशालामा १३९	महाकरुणासमापत्तिबाट उठनु मई
मोजन तयार पारी ६२	१३४
मोजन दिए ८०	महाविद्रु भयो १२७
न्न, स्ना	महाइह्या २६
मण्डप ९९, बनाउन लगाए १०१,	महिर्णि बनाउनुहोस् ७२
बनाउने काम १०१	मार्गेर खाने मानिसले ९२
मर्दन गर्नेको निमत्त ९९	माछा मादुको गन्ध ६३
मर्दन गराई ६९	माछा मासु लिई ६३
मनुष्यद्रेत जस्तै भई १२७	मार्को द६, को छोरा १८क्षु हो
म पनि देखाउने छु ९७	११९, नाको काखमा ११९,
मलाई दुखपर्दा ११६	हरूको परिहान हुँदे गयो १२०
म सर्वज्ञदुष्ट होइन ११३	माणव ६०
मह १२६, १३४, १४०, लिई	मानेको लागि १६३
१३६	मार्तुपन्थो १६३
महाअभागी भनी हुभी १२०	मासु द०, द४, को एक दुक्का द१,
महाअभागी हुनुपर्छ १२०	को गाढा देखि द१, फिकी
महाकंक्षस भई १४३	द४, दिनेछु द२, दियो द३,

बुद्धवेनेच २, एरुष २	भन्याङ् बनाऊ १०२
बुद्धत्रिष्वयका सम्बन्धमा १०५, प्रश्न १०४	भन्याङ्मुने १०२
बुद्ध १३, तर १३, तर अनुसार १३	भमरले १४१
बृक्षदेवता ३४ ९३, ९५, भएका थिए ३३	भान्धा नजिक ६३
ब, बा	
बगुन मात्रे ९२	भान्धाको छानामायि ६३
बैगुलको कुरा ९३	भान्धामा पकाएको ६५
बैचाँले २१	भान्धाघरमा ६२
बैचाँकः मद्वारा २०	भाक ६४, को नाक ६४, को नाकमा ६५, ले ६४, हरूको सडकमा ७९, ८०
बोधित्रुक्षलाई छन्दनागरी १२५	भास्टाको संज्ञाले १७३
बोधनेय बघुहुङ्कलाई १३४	भात ६४, राखिदिए ८०, स्थाउने- लाई ६४
भ, भा	
भन्याङ्को अस्तित्वं खुड्किलो १३९	भाने ठाउँ १०६
भन्याङ्को माथिलो खुड्किलो १३९	भार्यालिई बोलाई १४७
भन्याङ् चढी १४०	भिन्न, भु, भू, भ्ने, भो
भन्याङ्बाट १०२	भिक्षुणीको उपाश्रयमा ४५
	भिक्षुणीहरू थिए ७८
	भुटेको तोल जस्तै ५५
	भूत १०४

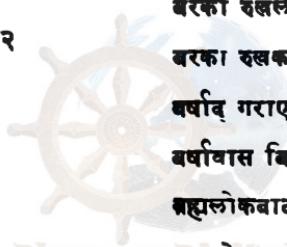
बास्त्री १५५, १५६, १५७, १५८,	बाँसर १०, ले १०, र हात्तीले १८,
१६१, को कारणमा १५५,	सँग ११
लाई १६०, को खुट्टा समात्ता	व्याधा ३३, ३४, ले ३४
१३०, को रूप स्थिर १२९	व्यापारी ३७, हस्ते ३७
बास्त्रो १६१	बालुपा गाडा १७३
बाघ ९३, ९४, छन ९५, कहाँ	बाँसको भव्याङ् १७३
गएर ९४, को भासु, ९३, ले	बाँसको बिठा दिई १२९
९५, सँग ९३, ९५	बाँसको बिटोमा सुता १२९
बाँण १७०, प्रतिरोध १७२, सकियो	बाह्योजन भएको १६७
१७१, हाने १७१, १७२ को	बाह्यकुलबाट प्रब्रजित हुने १०
कमल फूल १७३ को कोठा	बाह्योजनिक परिषदलाई १०५
बनाए १७१, को चुल्ठो १७३	चि, वा, ३३, ३४:
दुष्पोले १७२, को परकाल	दिरूप भएर गयो ३
१७३, को प्रासाद १७३ को	दीज कोष ३
पोखरी १७३, को मण्डप	दीसकोटि प्राणीहस्ते १०१
१७३, को लट्ठी १७३, को	मुक्ती ४३, ले ३६, ३८, लाई २६,
यृष्टि १७३, छल्यो १०६,	४, गृहस्थितीलाई ३७, लाई
छाडेन ११४, प्रहार गरे	मूल्य दिई ३९, सँग सोधे ३८,
१०६	को अगाडि १६६, को उपका-
बान्ताशरेको भात १३१	रक ३७

८८

स्फटाउने हुच्छा ९३
 स्फटाउन नसका ९३
 स्फटाउन सक्कम ११
 स्फलमूलहरु खाई १७५
 स्फलहरु १००
 फिसिक हारमु ने ९२
 फुटाउनपन्यो ९३
 फूलका पालहरु ३
 फौका बनाए १४८
 फौकाहरु खा १४८
 फौको छ १४७
 फौहर काली १७७

८९, ९०

वर्तेचामा ९८
 वर्तेचिको १००
 वर्तेचिले १००
 वर्ताउनेद्यु १०८
 वर्षेडालाई ४०, ४२

Dhamma.digital

वर्षेडो ३८, पनि ३९
 वस्तीसवर्टा बेवकन्याहरु १२९
 वस्ते ठाउँको छ दोष १८५
 वरको बिहुवाको ११
 वरको रखको आश्रय लिई ११
 वरको रखमान बसो ११
 वरको रखलाई ११
 वरका रखका शाखाहरुलाई ११
 वर्षाव॑ गराए १७९
 वर्षावास बिताई १०१
 वर्षालोकबाट आई २५
 वर्षालोकमा गए २६
 वर्षालोकमै गए २९, ३१
 वाला १२९, करायो १३० को
 वाला समात्यो १३०, को
 वधानमा १५६, हरु १२९,
 १५५, चागेर गए १६०, बेली
 १३०, चराउनेहरु १३०, १५५
 चराउनेहरुले १५६ १५७
 चराउँदा १५७ चोर हो १३०
 चोरलाई १३०

पीठोका रोटी १९, २०
 पीतकसिंगलाई ३१
 पीरलका वृक्षवेत्ताले १५२
 पीपल वेत्ताले १५३
 पुच्छर छ १५९
 पुच्छर नाघी १५८
 पुच्छर पञ्चाडि छ १५८
 पुच्छर लामो छ १५९

पू, पूँ, पू०

पुण्यवृष्टि २०६, मयो १६६
 पुरुष पराक्रम ७८
 पुरानो कषकर ३४
 पुरोहित ११०
 पूर्णिमाको दिन १००
 पूर्वापरको सम्बन्ध १४, १४९,
 वेलाई ७, १८, २२
 पूर्वलक्षण ७४
 पूर्वाण्ह समयमा १५१
 पूर्खां फाटेर १९६, १९७

पृथ्वीमा भासिए १८०
 पृथक्जन प्रश्न सोधनु मयो १०३
 पृथक् पृथक् शक्तहरू छन् १०४
 पृथुपत्त १०५

पे, पे, पो

 पेटको वायु शास्त मयो ४६
 पेट बुख्यो ४५
 पेटको वायु ४५
 पेटमा वायु चल्यो ४५
 पेटमरी खान पायो १३१
 पेटमरी खाना कहिल्ये पाएन १२९
 पेट मरी खाना पाएन १२७
 पेटमरी खुचानुपद्ध १२२
 पेटमरी खाया १२३, १२७
 पेटमरी खान पाएको १२१
 प्रेतबांहरू १२९
 पैतालिस बाजन १३९
 पोखरीमा छाडि बए ४३
 पोखरी निर्माण गरी ३

परिषद् १००
परिहानी मात्र हुँदेख १२८
पदारणा १०५
पसिना मिट्ठो १२८
पहाड़ ८६
प्रहाण २०३
प्रहावान् हुँच २०१
प्रहावान् भन्दखन् १९९

धा

पाकेको आँप ४८
पाँचय ३८, घोडाहर ३७, ३८,
४१, जन्मसम्म कुकुर भएको

थिथो १२७, चाव ६८,
शाश्यनीहरू ४४, जन्मसम्म
यश हुँदा १२७, मिल्लणीहरू

पाल छीवर लिई १२६
पाल छाँ भने १२३
पालभार रोटी राङ्गिविई १४०

पात्र लिन नगएको नि ? ९७
पात्र लिएर उभिइरहनु भयो १२३
पात्र लिएर नै बनेछु १२३
पात्रभरि पायस राखी १२६
प्रातिहाय ९९, १०० १०१, देला-
उनुमा ९७, देलाउनु हुँच के ?
९८, देलाउने छौं ९७, देला-
उनु हुँच ९९

पानीको ढैटो १८४

पार्न को ११६ होइ दिइहरै १०७
पानीमा दौडाउँदा ४२
पायस १२६ खानाले ७, खायो
भने १२६
पासोमा ३४

घि, घी

पिजरा ३४
पिठ्यूँ सुम्मुग्याई ४९, १३४, १४३
पिठ्यूँ शुकाउँछन १०६
पिठ्यूँ बसाली १०८
पीठो लिएर हात्यो १३८

तुग र अमिलो २४, ४७
तुहाउने ठाउँमा ६
नौकाचल्ने बेलामै १२८

प

प्लेटामुनी लगाई ५२
पगरी १६८, १७०
पञ्चस्तकन्ध १०४
पञ्चशील पालन गराउनुहोस् १०८
पञ्चशीलमा प्रतिष्ठित गशाए १०८
पञ्चक प्रश्नको कारणमा २३
पञ्चशील पालन गर्न १०८
पञ्चशीलहरू पालन गरे ६६
पञ्चामिज्ज लाभ गरी १७५
पचासहाते स्कन्ध १००
पटिप्पस्तद्वि प्रहाण २०३
पटिप्पस्तद्वि विमुक्ति २०३
पटिसङ्कान प्रहाण २०३
प्रतिष्ठा ७०
प्रस्तु पस्थान १३
प्रायूः समयः १३४

परचिन्ह अनुसार आई १५३
प्रदजित गराउनु भयो ७०
प्रदजित गराउनु होस् ७०
प्रदजित हुन चाहन्दू १२१
प्रदजित हुन चाहन्दौ १२१
प्रश्नको उत्तर दिनुभयो १०३
प्रश्नको विषयमा १०४
प्रमाणकर होइन १०
परसालबाट १२९
परस्पर अनावर १३
पराक्रममात्रि ७७
पराजय ६९, ७३, ७४
परालको गाडा १७३
पराल जस्तै चूर्णपारी १६५
परिचारिकाको काहमा १९७
परिचारिकाहरूसँग सोधे ४९
परिनायक रत्न ४६
परिनिर्वाण हुनु भयो १६२, १६६
परिनिर्वाण हुनेछु १६५
परिनिर्वाण हुनु भएको हँडा १६६
परिद्वा जकाहू ६९, को ६७, ७०

(२३२)

जातक संग्रह-

धर्मसमाप्ता बसी १०५

धर्मसंवेग उत्पन्न भमो ९

धर्मिककुरा बताउनु भई ९

धुंधा निकाले पनि १६७

धोती बाँधी १०७

न्, ना

नगरद्वार गाउँको घर १५०

नगरद्वार गाउँमा १५१

नगरद्वारमा ९८

नड्प्राले ६४

न छ न छैन २८

न डराउनु होस १०८

नड्ले घट्टामा १२६

नड्ले ढोकामा ट्वाक ट्वाक गरी

१२६

नरक चारिका १६३

नरक-खाल्टो १०७

नदोको किनारमा गई ६

नय १०४, १०५

नाकमा ठुंगी ६४

नांगासाधु ६७

न्नि, न्नी, न्नु, न्नौ

निकालि बिनुमयो १५०

निगण्ठ ६७

निर्गन्ध ६७

निरगण्ठी ६७

नित्यबासी स्थविर १२६, लाइ

१२६

निष्वागरी ९

निराशहुनुहुल्न ११०

निहक्ति ५८८

निर्वैषिकप्रक्षा १०५

निःशुल्क शिक्षा १२७

निस्सरण २०३, प्रहाण २०३,

विमुक्त २०३

नीमको रसको देवता १५४

नीमको रसमनि राखी १५१

नीमको रसमा १५१

नीमरसका देवताले १५२

नीमको शाला १५१

बुद्धैतिर समातेर तान्दा पनि १३८	धन गाडेको माथि उमिई १७
दुख्लाएर गयो १३४	धन पृथ्वीमा नगाङ्गुँ १६
दूष १३६, १३९, १४०	धनलाभलाई ५९
दं, दै, द्वे	धनुष ५८, १६८, १७०, धारीहरू १६९, १७०, १७२, धारीहरू
देसेदेसेकालाई ८६	मायेमा अग्र १६८, विद्या
देवचारीका १६३	देखाउन आयो १७०, ताप्र
देवराजाले १००, ११३	पाले ११४, मा बाँच राजी
देवलोक भरिएको ११३	११४ धारीहरूले १७०, धारीहरूले भने १७१
दैलाहरूमा ताल्चाहरू लगाउँदै १३६	धर्मकथिक १०, लाई ९९, ले १००
दैलो शुभा बस्यो १३६	धर्मको कुरा सुनाई जाऊ १६५
दोहलिनी ४९	धर्मघोषक मिक्षुकहाँ आई ३६
दोहलो ५०, ५२, ५५, ५६, ६५, मएको छ ५०	धर्मघोषक मिक्षुलाई राखे ३५
द्य, धा, धु, धो	धर्मचक्र अनुप्रवर्तन गर्न सम्भन् १०
धन गाडी १६	धर्मचक्र प्रवर्तन ४४
धन गाडेको छ १७, के ? १७	धर्मतापूर्वक मिक्षा मार्गी ६०
धन गाडेका घन १७	धर्मदेशना प्रकाश पार्नुभयो ११७
धन गाडेको ठाउँमा १७	धर्मभेरी बजाउन लगाए १०८
	धर्मसमामा ४, २०, २३, ३२, ३७ ४७, ७०, ८०, कुटा चलाए ८६, १६६

(२३०)

जातक संह-४

तिप्रासँग सोधे १२

तिप्रो ११

तीक्ष्णप्राज्ञ १०५

स्त्रीरत्न ४६

तीर्थियहरु ९९, को लाभसत्कार
१६३, ले ९०, को भर्द्वजने
१०१

तीनवटा आस्म भावमा मात्र १३१

तीनवटा भन्याङ् १०२

तीन वेव ५८

तीर्यक प्राणीहरु १२

तीसकोटि प्राणीहरुले १०५

३० योजन टाढा १०२

तीस हात जति पानी भरिएको

थिथो १०७

तृणको दुष्पोले पनि १४७

तेसको बिन्दू पनि १३३

थ

स्थविरसँग बन्ने १९

स्थविरा ६२

द, द्वा

दतिबन गरी १७७

दमनगरी १४३

दरिद्रकुलमा जन्मयो १२०

दरिद्रि आइमाईसँग १२८

दरिद्रि छुठीले ३६

दानशाला १४९

दानादिको फल बारे १३८

दास जस्ते हुन्थ १९

चि, चु, चू

दिएको फल छ १३८

दिव्यफल फलब्र ४९

दिशाप्रमुख आचार्यकहाँ १६८

दिशाप्रमुख आचार्य १२७, कहाँ

१६८

दुम्पकट १३

दुष्कृत्य १३

दुबैतिरको भयलाई १५४

जूठो मागेर खाने ११, १३, १५	हुंगा ८९
जूठो र घाँसहरू खुबाई ३९	ढोकामा ढवदक्षयाउँदा पनि १२६
जेठतरको सम्मान १४	
जेठो ११, हो ११, पत्तो लगाई	ल, ला
१०	
ज्योतिष ५८	तर्ह ५८
अच	तदङ्ग २०२, प्रहाण २०२, २०३,
भाड्निरवाट १४५	रूपले २०२, विमुक्ति २०३
भाड्बाट निस्की १४५	तदङ्गादि प्रहाणको अर्थ २०३
भाड्भित्र पस्तो १४३	तपस्त्रीलाई ५६
झ्यालमा उभिएर १३७	तपस्त्रीहरूलाई पिटेर ५१
झरालहरू थृत्वे १३६	तपस्त्रीहरूले ५१, खाए ४८
ल, ल, लङ्	तरुण मिशु ३३, थियो ३४, को
टाउकोमा हर्दा १४८	कारणमा ३२
टाङ्मनि पारी हिंडवयें ११	तलब १६९
टुका टुका पारी १६५	तलाउ फुटधो १२८
झेको भाइ ३८ ३९	तारो हान्चु भनी ११३, ११४
डाङ्को टुप्पाले १३८	तालबृक्ष जत्र भर्सो १६५
डेहे १४२, १४३, १४८	लि, ला, लू, ले
	तित्रालाई १२
	तित्राले ११, १२

(२२८)

जातक सग्रह-४

चिताको धारेति १६६

चिताहृषि यिए १६६

चिन्ता मर्गनृहोस ६३

चितुबाले १५६, १५७, १६०,
१६१, वैलेर १५३

चिन्मसक्षे १४७

चिन्म सप्तदैनों १४७

चिराक लिई १५१, १५३

चिरञ्जीवि होऊ ११७

चुच्चोले ५४

॥ चौ, चो

चत्य बनाइयो १२३

चैत्यबनाउन लगाउनु भयो १६६

चोरको संसर्ग ठाक छैन १५०

चोर १५५, १५१ को पदचिन्ह
१५१, लाई १६३, लाई

समात्वा १५३, ले १५० सुतेको

ठाउँ १५३, हक आए जस्तै

गरी १६४, हक मारीसके

१६४, हरूले खोर्दय १२९

छ, छा, छु, छो,

छब ८६

छम ५८

छुवर्गीयका शिष्यहरू ८, ९

छात्रवृत्ति दिई १२७

छुःयाउन सविदन १३८

छुःयाउन सकेन १३८

छारीहृषि ६८

ज, जा

जंगलमै गयो १०८

जस्त्रापमा ७१

जन्मुशासा ६८

जन्मेवेसि सो कुल १२७

जय ७३, ७४

जयनप्रक्ष १०५

जातक समाधान गर्नुभयो ७८

जातिबृह १३

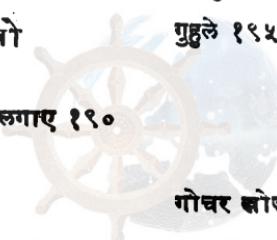
१८. जू, जे, जो

जीवन अपन गरी ८५

जूठो खाइ ९३

धरमा बस्तु भएको ४६	चंकमण १३७, गरी १७५, गन पाल्तुभयो १३७
घाँसको टुप्पोले १३३	चक्रवर्तीं जन्माउँछे ४९
घाँसहरू ४०, दिई ३८	चक्रवर्तीं राजा हुनेछन् ४८
घिऊ ६१, १२६, १३४, १३६, १४०	चक्रवर्तीं राजा हुनुहुन्यो ४६
घौ, घो	चतुमधु १२३, साङ १२३, सायं १२३, दिन समाजनु भयो
घेँटोहरूमा चानी राखी ६९	१२३, पायो १३१
घोडा ६, ७, ३८, ३९, ४३, को बेग ४२, लाई छाडिए ४२	चब्र आमा ३१, सूर्य आमा ३०
लाई खापमारी ४२, लाई सजाई ४१, ले ७, ४१, हु ४१, बौडाए ४१, अ्यापारी ३७, ४३, हरू ३७, ३९, ४१	चन्दनको पात्र ९६
त्याई ३७, लाई ६, हरूलाई नुहाएका चिए ५, लाई हेरी ६	चन्दुवा ३९, ४२, टाँगी ४१
चा, चात	चराले ३३
चक्रनाथूर गरी १६५	चराहरूलाई बाँध्दै ३३
चक्रवेष हो १७२	चरिरहेका १२९
	चरो ३४
	चामल १३४, को लोले ३३
	चारवटी देवताः १२९
	चारै खुदा ३९
	च्चि, च्चु
	चिता बनाई १८१

खसे होला १०७	गाल न गद्दे १०
खास्टोको कनारमा १०८	गालि गन्धो १७
खास्टोबाट माथ त्याघो ११०, १११	T., D.
खस्टगवर्ट माथ राख्यो ११२	गिरिकन्दरामा ८८
खास्टोमा खानुभयो १११	गुणकथा गदे १०५
खाई-भाई २	गुणबृद्ध १३
खु, खो	गुह्ये १९५ भरी १९५
खुद्धाहङ पान काट्न लगाए १९०	खो, खो
खुरका दृष्ट्या ४२	गोचर छोड्दे ६२
खुड्डाकलो १०२	गोचरको लागि जाओं ६३
खीलनुभयो ९	गोह १४५ १४६ पनि रथ पनि
खोपीमा गई ४८	चिनी १४५
गा, चा	गौरव १३
खत्तरसाई थाढी ९१	घ, घा, घि
गर्भमल द्वाप्त भयो १३१	घटा बजाएर १२६
गर्भिणी ४९	घरको माझा देऊ ३८
गम्भीर भन्ने बन्दरगाहमा १२८	घरमा हुँदा ४५
गालि गर्द्दे १७, १८	

Dhamma

कु

कुकुरद्वारा रोकन लगाए १९६
कुकुरहङ्ग एकत्रित मई १९६
कुकुरको योनिकाट च्युत गएर
१२७

कुकुर हुंदा १३१

कुलमाष रोटी १३४, खाने भयो
१३५

कुल नाश गर्ने ११९

के, को

केटाहङ्गलाई ६९
केराको बोट रास्त लगाई १७२
केवट ८६
के व वी ह्वौ ? १९७

केशरा ३

केही छन २४, २५

कोदालो १८, लिई १७

कोधलाई मार्दा १९०

को, कं

कोवाहङ्ग ६३, ६४, लाई ६३,
६४, सँग ६३ ले परिवृत्त ६५,
ले परिवृत्त मई ६२, को
निमित्त ६६, को राजा ६३,
६५

कोवाको सेनापति ६४

कोवाले ६४, ६५, ६६, कै १२१

कोवा समूहलाई ६३

कोवा भएर पनि ६६

कोविनी ६२

कंजूसपन १४७

कंजूस सेठ १४९, लाई १४९,
१४९ ले १४७

कंजूस कोशीय १३३

कंजूस थियो १४२

ख, खा

खङ्गरत्न १६८
खङ्ग समात्त लगाई १७०
खपनमा राखी ६४

एक चम्बा यागु राखदा पनि १२८	कनिकाको यागु ४०
एक ब्रिद्ध प्रनि तेल १४७	कनिकाहरू ४०
एक नाम भनेको के हो ? ६९	कम्पनगर्में जस्तो शक्ति हुने १६५
एनहसासम् दुखानुभव गर्भन् १२९	कल्पना नगरेको पनि हुन्दै ११०
ओइलाई दिनुपयो ३	कल्पना गरेको पनि विनाश हुन्दै
ओइलिएर ३	११०
ओदात कसिण ३१	कराल दिई १२०
ओदान लिई १३६	कमलहरू ३, का बोढहरू ३, हरूले
आल्हनेछु १०१	युक्त १०१
ओषधिहारा २१	कमलको फूल ३
प्र, चका	कराहीमा राखी १३८
कथिणका ३	कराहीमा राखेको नुम जस्ते १३७
सहन्थरो रूपमा भनेछ १०५	कराही बसाली १३९
कस्तालाई प्रसाधान भन्दछन् ? १९६	करुणाको प्रभावले १०८
कस्तालाली शीलबान भन्दछन् ? १९८	कसले प्रब्रजित गर्ली १२१
कस्ताली सत्तुरुख भन्दछन् ? १९८	कसिणपरिकर्म १७६, गरी १७५
कनेकाको भोजन १४	कान्छा बा ४५
	काठको पात्रको लागि ९७
	कामतन्त्र ५८
	कामवितर्क १७६
	काल्पो ७५, ढुङ्गामा १६६, ढुङ्गाको चृत्तानमा १६५

→	आवर्जन १०१, ११३, गर्दि १२२	उपस्थिति ४५
	आशय अनुशय ५, ज्ञान १ को ज्ञान २, को कुरा ५	उपाधय ४५ उपाधय ४५, कहाँ गई ४५
	आशय बुद्धन सम्बन्ध मेन १५	उपाधय ४५
	आशय बुद्धन सम्बन्ध ७	उभमत जस्ते हुनुपर्द ५०
	आशय बुझी ६	ऋू.
	आशा छाड्नु हुन्न ११०	ऋदिको प्रभावद्वारा लेजानेकू १३९
	आशा नै गर्नुपर्द १०९, ११०	ऋदिहारा १६३
A	आश्रममा पसी १८४	ऋदि वेखाउनेकौ ९७
	आषाढ पूर्णिमाको विनमा ९९	ऋदि वेखाएर ९७
	आज्ञाकारी १५, मयो १५	ऋदि वेखाई १६५
	आहार हो ११५	ऋदिप्रातिहार्य ९६
	इ, ई	ऋदिवलको चुचुरो १६३
	इच्छा ५२, ५५, ६३	ऋदिवलद्वारा ११६
	ईर्ष्या गर्वन् ७७	ऋषिमेषमा ४७, प्रबजित मर्द ७३
C	ईर्ष्यापथ १९२	

उ.

उदान १११, गाइरहेको सुनी १११
गात ११०, प्रकट गरे १०९
उत्तिश्य १२०

ए, ओ, औं

एउठा प्रातिहार्य देखाउँछन् ९७
एउठा रोटी बेझ १३८
एक ढिक्को मयो १३८

आकाशमा उभिएर ने २६	द्वार ४७, को रस पठाउन
आकिञ्चन्यायतनलाभी २५	लगाएर ४७, को रस १००,
अँखामा बालुया छने जस्तै १०६	जानु भई १००, नमएको कुरा
आगन्तुक मिलू १२५	४८, लोप गराइबिने छु ४८
आगन्तुक स्थिर १२६	आपत्ति १३
आगो लागेको खेत १२६	आहुतिंग बस्ने निक्षुलाई ४
आगो लाघो १२०, १२८	आफैले बनायो १३१
आगो बाली १३६	आभास फैलाई ३
आचाय ४५	आनास्वर लोकबाट आई २८
आजानीय घोडाको बच्चा ३७	आभ.स्वर लोकमा ३०, ३१
आठवती देवकन्याहरू १२९	आभास्वर बहुलोकमा २४
आदर १३	आमिधार्मिक १०
आदि-मध्य-अन्त्य १७४	आमाको पेटमा ४६
आफै हातले १२१	आमालाई देऊ ४६
आँप ५०, ५१, ५२, १००, लाई ५०, चोर ५३, हरू ५५ का	आमाबालुहरूलाई पिट्नु भयो १६४
फलहरू ४६, ९९, को फल ५०, ५५, को फल बेझ ५४,	आमाबालुहरूलाई मार्ने इच्छागरी १६४
को बनमा ३, को बोचमा ५०	आयुसंस्कार सिद्धिषो १६५
को बोका ताढी ४६, को	आरक्ष देवमा ७४, ७५, लाई ७६,
रस ४५, ४६, ४७, को रस-	हरू ७५

अँध्यारो मुख गरी ४५	अभिप्राय बुझी १०५
अनागतभयबाट १५४	अभिप्रायसग मेलखान सफल १०४
अनागामी विषयमा १०३	अभिवादन १३
अनावर ९, १०,	अभिषेक गरी ४२
अनुरूप कथा ९६	अभिसम्बुद्ध गाथा १६०
आरापरवेदनीयकर्म १६३, ले	आराष्ट्र भयो १७९
१६२	अलचिछना १७०
अत्पलाभी वियो १२१, १२४	अलाभी वियो १२३
अत्पलाभी नै वियो १२२	अवबादक ६८
अप्रमाणी होऊ ११७	अवितर्क ध्यान ३१
अपुष्यवान् १२१, १२३	अवीचिमा उत्पन्न भए १९७
अम्बरस दिएको कारणमा ४४	अवीचिमा पुगे १९७
अम्बरस पिउनु भएन ४६	अशुभकर्मस्थान १, २
अम्बन्तर भाँप ५१, ५२, मा ५२,	अशैक्षहरूको प्रतिपत्तिको बारेमा
को फल ५५, को रुख ५३	१०४
अडममन्तर आचकल ५५	असदृश जस्तो दानमा पनि १२१
अम्बन्तर ४८, ४९, ५०	असीकोटी धन १४०, १४२, छ
अम्बस्थान २४	१४४
अभिवर्म देशमा गर्नुजबो १०१	अंकुर १००
अभिप्राय बाहापाउनु भएयद्वि १०५	आकाशमा उभिई २५, २८, ३०,
अभिप्रायको सम्बन्धमा १०४	४४

(२४४)

जातक संग्रह-६

भ्रमण गौतमले १७, १९	सरपाकारं १७३
भ्रातुकहरुको विवित १८	सरप्रासाद १७३
भ्रोडीभार्या १८९	सरपोक्खरणी १७३
स्त्रा, स्त्रा	सरमण्डपं १७३
स्त्रकार १२	सररष्टुं १७३
स्त्रार १२६, १४०, मिसाई ४६	सरवसं १७३
स्त्रुतरत्नले भरी १४५	सरवेणी १७३
स्त्रृद्विषी १७१	सरवेषी १७१
सूर्य २१, लाई बोलाई २०, लाई	सरसोपानं १७३
शीलहरु विई २१, से टोषयो	सलाक १२८, बाँडे १२८
३०	सर्वदर्शी ११२
शहरारथ भन्दकर ११९	सर्वज्ञ हौ ११२
सप्रमाण १२, १३	साठीहात प्रमाणको १०७
सदुच्छेद प्रहार २०३	सातपदकसम्म १२०, १२८
सदुच्छेद विमुक्ति २०३	साततलामाथि गई १३६
समुद्रको धी८मा १२८	साततलामाथि रोटी पकाउँदैछ
समृद्धपारी १३०	१३६
समृद्धमा काहिदिए १२९	७,७०७ ६९
सरपटिगाहनं १७३	सातहजार सातशय सात ६७
सरपदुर १७३	सातशय बर्षसम्म रह्यो ६६

१६७, बत्त याले १६७, वृजिट	शि, श्री
मयो १७९	
शयनासन खोजदा ९	शिल्पशास्त्र १६८, १६९
शयनासनहरु पाउँदेनन् ९	शिल्पहरु देखाई १७३
शय नासनबाट हटाएको कारण माद	शिल्प देखाऊ १७०
शयनासनहरु दिवैनन् ९	शिल्प देखाउने छु १६९
शयनासनहरु रोकेर ९	शिल्पको प्रारम्भ १७४
शयले किनेको दास जस्तै १६	शिल्प हेने घाहम्बौ १६९
शयपठक पकाएको तेल ५२	शिक्षापद ९८
शयहाते १००	शील लेङ ८६
शरीर एकत्रित पारी १६५	शील लेङ ८५
शरीर निषेप गराउनु मयो १६६	शील दिनुहन्थ ८६, ८७
शरीर विशेषको काम १२३	शील दिनुहोस् ८७
शरीर रक्षागर्नमा ३३	शील दिनुहन्थो ८४
शरीर रक्तगर्ने काममा ३२	शील विन्धन् ८७
शाखा ६८, ६९, १००	शील लिन्थन् ८६
शास्त्र ५८	शील लिन्थे ८५
शास्ताले २०५	श्री सौभाग्य २००, र अर्थ २०४
शास्ता ओलहर्नु मयो १०२	चू, चं, अ
शास्तालाई देखी १००	शूली बनाई १५१, १५२
शाला ३३	शंका लाम्बो १०४

साथी ८३

तातुकिडा १६६

स्वास्नीको कुरामुनी १६४

स्याल ९३

स्त्री, स्त्री

सिकारी कुकुर १६४

सिढी बनाई १०२

सिता मात टिप्पे १२१

सिन्धव ४०

सिंह ९३, ले ९४, ९५, कहाँ गई

९३, कहाँ गए ९४, जस्तो

९५ पञ्जरमा ५२, सँग भमा

मान्यो ९५

स्त्रु, स्त्रु

सुगाको बज्चालाई ५१, ५३, ५४

५६

सुगाको घाँटीमा घाँटी ५६

सुगा थियो ५१

सुगाहरुकहाँ गई ५२

सुगाहरुलाई ५२

सुगाहरुल ५२

सुनको रास १८

सुमेरुको दुप्पो नाघेर १०१

सुमेरु पञ्चको माथि १०२

सुष्णणकारको घरमा १

सुष्णणकार भक्तुको कुरा ४

सूर्य आभा ३१, लाई ३१

सुर्यलाई नमस्कार गर्ने भौं २०५

स्त्र, स्त्रा, स्त्री, स्त्रं

सेतको कारणमा १३३

सेतोकास्णलाई ३१

सेतो छथ प्रदान गरे ६६

सेतो यृष्म ७५

सेनापात ६२, ६४, स्थान १७३,

१७४, ले ६३

स्त्रोतापश्चात्को विद्यमा १०३

सोह घटी देङ्कन्याहरू १२९

सौत्रान्तिक १०

संकेत १०४, १०५

(२४६)

जातक संग्रह-४

संव्यासमयमा १४१	हुक्केला जस्तै दद, ८९
संवास गन्यो १२८	हुजाम चाहिं १४९
संशेषमा भनेको अर्थ ११७	हुजार वाह सम्बन्धी ६९
संशेषमा भनेको कुरालाई १०५	हस्ति शिल्प ५८
संशेषमा साधेका प्रश्नको २८	हुराथो भने ७०
संशेषमा सोधनु भएको ९६	हुडहरू १६५
संशेषमा सोधनु भएको लाई १०५	हुतहरू काटन लगाए १९७
संशेष कुराको व्याख्या २३, २४	हुत्तो ११, मा बसी ९९, संग
संशेषल्पमा सोधिएको १०४	सोधे ११
३३, ३४	हुब्बप्रज १०५
हुक्केलामा उभियो ४२	कन्त्रो कुलबाट प्रज्ञजित हुने १०

गाथा-सूची

अ

अवकोधनो निर्वपसप्रचिह्नो ११७	
अवखाहि मे कोण्ठज एतमत्यं ११९	
१९०	
अवखासि कारण्डय एवमेतं ९०	
अङ्गस्स सदिसी वाचा द२	
अङ्गः सम्म इदामि ते द२	
अङ्गमेतं मनुस्सानं द२	
अच्छासनस्स पुरिसो ७	
अचिन्तितं वि भवति १०९	
अडग्रमज्जेहि तिथेहि १, ७	
अथजुनो नरये सत्त्वस्तुले १९४	
अद्वसन मच्छुराजस गद्धे २०६	

अबमध्यरणेन वा ५९	
इद्वा पजानामि अहं वि एतं ११५	
अन्नं मिगो आह्वाण खत्तियस्स ११५	
अन्नं हि एतं वरपठज रञ्जो ११४	
अनागत भया धीरो १५३	
अनिच्छतो दुक्षतो रागतो च २०१	
अनिन्दितो सगगमुपेति ठानं ११७	
अनुसिस्सो च भानन्दो २०६	
अपि चे पत्तमादाय ५९	
अद्वन्तरं नाम दुमो ४४, ४९	
अयं इसि सरमङ्गो तपरसी १८७	
अयं मिगो किञ्चछगतस महं ११६	
असङ्क्ता कुण्डलिनो सुवत्थानि १६२	
१८२	

अलीनचित्तस्स तुवं १११	उभिन्नं पिलका जाता १४८
अइंसेतो पतितो उडुपादो १९४	उमो खञ्जाति १३३
अवित्केन भानेन ३१	उमो खञ्जा उमो कुगो १४८
असं पायेहे सारथि ७	उमो लोके अवेक्षति १५३
असीनि सहस्रेह ६५	उमो विसमवस्थुका १४८
अहमङ्को भीमरयो पनायं १८२	एको अरञ्जे गिरिकन्दरायं दद
अहं हिनं सागरतेचित्तन्तं ८८	एको अरञ्जो ८५
आदाय पत्ति परिविष्टाति ११४	एकोब सेयो पुरिसो सपञ्जो २५,
आपच्छ यठमं यज्ञं १८९	२७
आलोकमुज्जोतकरो पमङ्करो ४	एतं खण्डं उत्तममाहु सन्तो १९०,
आसिसेयेत्र परिसो ९६, १०९	१९१
आसं न छिन्देय मुखागमाय १०९	एतं हन्ता मनुस्तिन्द ११५
आहरिस्सति ते राजा ४९	एतानि सुत्ता निरयानि पण्डितो
इच्छेत ते मांसं ब्रह्मवारी ७६	१९५
इच्छेवं विलपान्तया १६०	एत्रमेत परचित्तवेदि २०४
इतिया पुरिस्सबा १०९	एवङ्करो सगामुपेति ठानं १९५
उग्राहको च परिपुच्छको सिया	एवं गामे मुनी चरे १४१
२०१	एवं चे मं विहरन्तं ९४
उच्छिन्न सिनेहमत्तनो ३	एसाव जीविका सेयो ५९
उट्टोहे चोर किं सेसि १५२	एसा रती पब्बजितस्स सेट्ठा २०५
उत्तरेति नोरा १५०	ओवज्जमानो न करोति सासनं
	१३१

अक्ष	
कथंविधं नो सिरि नो जहाति	कलिङ्गराजा पन उगतोयं १८२
१९८	कक्षीष बुतं करसं लमेय १८९
कथं विजञ्जा चतुपत्यकृपं १९३	कामं अहं जानपदा च सबे ११६
कथंविधं पञ्जवन्तं वदन्ति १९८	काया चुतो गच्छतु मालुतेन १८५
कथंविधं सीलवन्तं वदन्ति १९८	कायेव वाचाय च घोष सक्षतो
कथंविधं सप्तरिसं वदन्ति १९८	१९८
कथङ्करो पञ्जवा होति पञ्जवो	कारण्डिय कोनु तवयिषत्वो ८८
२०१	कारण्डिय हाहसि जीवलोकं ८९
कहिच मातुल ते सुखं १५७	कालागतं भृथपदं न रिञ्चति
कताब घच्छस्त किसस्त पूजा २०५	१९८
कताबकास पञ्चन्तु भोन्तो १८९	कालिङ्गराजस्त च उगतस्त २०३
कथं जो जानन्ति मनुस्तलोके १८२	कि तथ्य प्रचिमन्दस्त १५२
कथं तं जानन्ति मनुस्तलोके १८३	कि इवं नु तर्थेव तदा अहोसि
कथं नु होनभ्य वदो लमेय १९०	११२
कम्पेति हवयं पितु ८३	किलोम सदिसी वाचा ८१
कत्पादानि न मुञ्जसि ४०	किसं हि वच्छं अवकिरिय वण्ड का
करोमि ओकासमनुगाहाय २०४	१९४
करोहि ओकास मनुगाहाय २०४	किसवच्छो च कोलितो २०६
कलावुवीचि उपपञ्ज पञ्जति १९४	किसप्पहानं इसयो वण्णयन्ति
कल्याणमित्तो दल्ह भति च होति	१८९
१९९	किं शु वधिन्दा न कदाचि सोचति
	१८९

किं सेषमालो लभतीष पञ्ज २०१	गन्धो इसीनं चिरदिक्षितानं १८५
कुमुदं सारवीकं च पाणिवा ३	गलकं अन्वादमद्भृ १६०
कुसलो वासपासानं ३४	गाथापदानं च सुमासितानं ११३
कोष्ठङ्गज पञ्जानि विद्याकरोहि १८८	गाषा इषा अथवती सुव्यञ्जना २०६
कोधं विद्यता न कदाचि सोचति १९०	गामे किञ्चित्सकारकं १५२, १५३
को अस्तो मुपिनेत ते १५२	चन्द्रामं मुरियामं ३०, ३१
क्षो नेविमेसं इष पञ्जितानं १८६	चन्द्रो पथा राहुमुखा पमुतो ४
ख, चा, च्छ, अ	चापे सरं किं विचिकिच्छुसि तुवं ११४
खन्ति तपस्ति चिरमहावारि १९४	चित्तितस्मि चिन्तस्ति १०९
खन्ति वदत्तं समणं अदूसकं १९४	घोरं गहेत्वा राजालो १५३
खन्ति खलःसू पसमन्ति वेरा १९२	जयो कलिङ्गानं असय्यसाहिनं ७६
खन्तीयं यापनीयं १५५, १५७	भाने रता होय सदा तमाहिता २०५
खिप्पं मिज्जेय्य मित्तमि ९४	
खीणासव अन्तमदेहवारी ४	त
खल्लितु त वेतरर्णि घमस्स ११६	तथाविधं तो सिरि तो जहाति १९९
गम्भारपञ्जं मनसामि चिन्तयं १९८	तथाविधं सप्तरिसं वदन्ति १९९
गम्भा तुवं वेतरर्णि घमस्स ११५	तथाविधं सीलवन्तं वदन्ति १९८
गम्भाव एतं पाटिकङ्गाम भन्ते १८६	तञ्च विस्त्वान आषन्ति १५९

तं तादिसं पुर्वकिर्षं सरन्ते ११६	दीघं दुट्ठस्त नड्गुट्ठं १५९
ततोच मध्या सक्को १८९	दुखितस्त सक्कर्षं करोति किर्षं १९९
तथाविधं पञ्चवन्तं वदन्ति १९८	
तस्मा गिर्णं सरन्तं नो हनामि ११५	दुष्खूर्मीतोषि नरो सप्तज्ञो १०३
तस्स दोहङ्गिनी भरिया ६५	दुष्खूर्मीतं मञ्जुमुखा वमोचयि १११
तस्माहि सञ्चेतं वचो लमेष १९२	देवा न इसन्ति पुरितपरकमस्त ७७
ताताति पुत्रो वदनामो ८३	
तावता मय्यं नड्गुट्ठं १५८	दूरे सुता नो इसयो समागता १८४
तेसं गर्ति वूहि सुपापकम्भिनं १९३	देवा दुसावाद मुसातिवत्ता ७७
तेसं मे निपको हरियं १०३	देवानमिन्दस्त च वासवस्त १८६
तेस्माहं पहितो दूतो ६५	देवानमिन्दो सक्को मध्या सूज- ८६
त्वं च लो भं वजानसि ४०	ध्यति १८६
त्वं च भद्रे महेसीसि ४९	धनलाभ च शाहृण ५९
तं ते मुसा भासितं देवरजा ७७	धर्मं धर्मन्ते समणे अद्वासके १९४
द्व, ध	
दत्या च मुत्वा च यथानुभावं ११७	धिरत्युं तं विसं वन्तं १९, २१
दमो समाधि मनसो अभेज्जो ७७	धीरत्थु नं वसलाभं ५९
दहं च त्रिरियं पुरितपरकमोच ७७	
दिट्ठं भया वनेशक्ता ३२, ३३	न अतहेतु अलिङ्कं मणेति १९८
दिठ्टेन नम्मे पासंमा १३	न डगुट्ठं मे अवकम्य १५७
	न चापि मे केवि नं एतदशका ११३

व चेद हं तत्य तदा महोसि ११३	नेसो मिगो महाराज ११५
न त्वं अस्सत्य जानाति १५३	प, पर, व
न तानि एवं सकृप्ति ३३	पञ्जायिदाति पटिपदं बवेहि २०१
न त्वेव हञ्जो मम पालदो ११६	पञ्जाहि सेटु कुसला यदभित २००
बैत्य दुट्ठे सुभासितं १६०	पराय्य यथाय्य सिलं पवेजकसि दद
न दावाहं तथा सद्गि ९४	पद्मतो अनुरुद्धो च २०६
न घम्भो न सुभासितं १६०	पद्मतो तुष्णं नडगुट्ठं १५८
न निव्वदेय पण्डितो १०९	परस्यामुखो निसिन्नोसि १५८
ननु ते मुतं शाहण भञ्जयानो ७७	परोसतं चे पि समागतानं २७
न यिः नहि अरहति पाणिकध्यं द९	परोसहस्रं पि समागतानं २३, २५
नसो मित्तो यो सदा अप्यमष्टो ९४	पलेति रसमादाय १४१
नहि चिन्तामया भोगा १०९	पस्सामि बोहं अत्तानं १०९
न हेतमर्थं महतीपि सेना १९२	पायासस्पि तप्यति ७
न हेत्य देवा पटिक्कूलसङ्घिनो १८६	पुसा च दारा च सहायसङ्ख ११६
नारिगणोहि परिचारिष्यन्ते ११७	पुनर्णनं सन्तरमानरूपो दद
नानुम्मते नायिणो ५९	पुब्बे कतं च अपचायमानो ११५
नाहं पासा! म इह्लिसं १४८	पुब्बे मेतमविक्षयु १५९
निष्कर्म्म दुट्ठे रक्षेष १६०	पुराण कक्षरो ययं ३४
निष्वालं भुगतेन देहितं ३	पुरिन्द्रबो भूतपति यसस्ती १८६
नेव दुट्ठे नयो अत्यि १६०	कराय कायं विपुलाय पीतिथा

फराम कायं विपुलाय पीतिथा	मा तं गहेसुं राजानो १५२
२०४	माता पिता च मातरो १५९
फस्ता बत ते वाचा ७९, ८१	मिगसङ्गो वलायित्थ १५९.
बूहि फस्ता अहिता हिता च १०९	मित्तामिराषि चिरमेव जीव ११७
अन, अन	मुहेसु लभते लाभं ५९
मध्ये मे नासितो तथा १५९	मेण्डिस्सरो च फस्तपो २०६
मत्तरस्ये परवकन्तो ५४	मयाहि सेट्ट्व्स वचो खमेय १११
मत्तु अपत्रिति कुम्मि ६५	य, र
भुत्वा आचामकुण्डकं ४०	पत्थ दासो आमजातो १८
भुत्वा तिष्ठपरिधासं ३५, ४०	पत्थ पोसं न जानन्ति ४०
भुत्वा दोहृलिनी नारी ४९	यथा अहुं दण्डकां नालिकेरो १९३
मध्यप्यहानं इसयो वर्णयन्ति १९०	यथा इच्छि तथा अहं १०९
मध्या ति तं आहु मनुस्सलोके	यथा नसष्का पठवीसमाय १०
१८३	यथापि भमरो पुणं १४१
मङ्ग्रे सोवण्णायो रासि १५, १८	यथारक्षं तथेव तं ८३
मनसा च किञ्चन न करोति पापं	यमाहु देवेसु सुजन्मती ति १८३
१९५	यस्मिञ्च सेति उरसीव पुत्तो १४
मम चोरस्स अन्तरं १५३	यस्स गामे सखा नन्त्य ८३
महत्ययं आगमनं अहोसि २०३	याचन्ति तं इसयो साधुरूपा १८८
महिदिका इदि गुणूपपन्ना १८४	या चाषम्भेन एसना ५९

यावता चतुरोदिसा १५८	व
या बुद्धि विजिपातेन ५९	वण्णारोहेन जातिया ९४
ये च सङ्क्षात् घम्मासे १०३	वण्णारोहेन ९१
ये च सेखा पुयु इष १०३	वण्णगन्धं अहेठयं १४१
ये पि असञ्जनो ते पि दुग्गता २९	वत्तं पञ्चावभिस्सामि २१
ये सञ्जनो २८	वायामेश्वर पुरिसो १०९
ये सञ्जनो ते पि दुग्गता २९	बाराणस्य महाराज ६१, ६५
ये बुड्डमपचायन्ति द, १३	बिल्लपूर्णेन चरन्ति सन्तो १९२
यो अत्थकामस्त ११९	विवरथ इमासं द्वारं २२, ६७
यो अत्थकामस्त द्वितानुकम्बिनो १३१	विवट्टद्वदो तुसि सम्बदसी ११२
यो आण्डसो पवदजितं सधेदषि ११४	विमुद्दसीलो सुसमाहितिक्षियो ४
यो परेसं वचनानि १४	वेहायसं तिट्ठसि अन्तलिप्ते १८३
योवे कतञ्जु कतवेदि धीरो ११९	स्त, हृ
यो तं विदुग्गा नरका समुद्दरी १११	सक्का उभिन्नं वचनं तितिक्षितुं १९०
यो सञ्जनो पञ्चजिते अहेठयि १९४	सङ्केय्य सङ्क्षितव्वानि १५३
यं इवं अनुसरि पुरे १११	सङ्क्षितल्लयेन भवं भमत्यं ९०
यं किञ्चित् षज्जुं भनसान्निपत्तिं	तच्चे अयं गूतधरं न सक्का द९
१८९	तच्चे च राजा विचिकिष्ट्से तुवं
एं तु चोरं गहेस्तन्ति १५२	११५
एवसेय्य नागतं चर्वं १५३.	
रञ्जो महामंसे षक्कं ६५	

सब्बं वनं परमं तेऽु सक्ष ७७	सारम्भहेतु पन सादिसस्त १९१
सम्मिलनमेव बूह्य ३	सिलाय योगं सरभो करित्वा १११
सतो मिक्खु परिव्वजे १०३	सीलं सिरिक्षापि ज्ञतञ्च घम्मो २००
सद्वहेय्य यथातयं ९४	सीहेन सुसिट्ठेन ७२
सदिसस्त वा सेट्ठस्त वा पि १९०	सुखकामा व ते मयं १५७
सपञ्जवा कामगुणे अवेक्षति २०१	सुखं ते अम्मा अवच १५७
सगुत्तदारो नरवीरसेट्ठ ११५	सुणेय सक्ष मुमासितानि २०१
सब्बं करिस्ताम तथानुसासनं २०४	सुत्तवान गाथा परमत्य संहिता २०५
सब्ब सम्म ददामि ते ८३	सुदाठो न मया सेयो ९४
सब्बस्त सदिसी वाचा ८३	सुफस्सा मच्छ मिच्छति ६५
सब्बेत नो कामरागो पहीनो २०४	सुवाहु व मया सेयो ९४
सब्बेत बुत्तं फहसं खमेय १९०	सुमासितं ते अनुमोदयाम ११३, १९८, २००, २०१
समं करिस्ताम यथा पि पाणि ८८	सूरो अत्तपरिच्छागो ५४
समं मनुस्तो करणायमेको ८९	सेट्ठं सारिक्षं अथवा पि हीनं १९२
समोत्तं मोहमहन्धकार ४	सेत्रेय बुद्धे नाणे बहुस्सुते २०१
सरमङ्गो लोकनाथा २०७	सो बुथवासो परिच्छामानसो ४
सरभं गिरिबुगास्मि १११	हन्तुं मिगं सरभं सहायकं ११५
सबङ्करो पञ्चवा होति मञ्चो २०१	हृष्यस्त सदिसी वाचा ८३
साउज मातुलवादेन १५७	हृयं सम्म ददामि ते ८३

आचार्य निकृ ममृतानन्द महास्थविर बि. सं. १९७५ पौष महीनामा लुम्बिनी अञ्चल पाह्पा तास्मेन, निष्ठे-ग्टोलका एक शाक्यमुलमा जन्मित भएको हो । बि. सं १९९२ (सन १९३६ अगष्ट २ तारिक मा भगवान-बुद्ध परिनिर्वाण हुनु भएको भारतको कृश्णनगरमा वहाँले स्वर्गीय ऊ चन्द्रमणी महास्थविनसँग प्रदद्यतात्व प्रहण गर्नु भएको हो । बि. सं. १९९३ (स. १९३७) मा धर्मप्रवारार्थ भोजपुर जानुहुँदा वहाँ जेलमा पनी पर्नु भयो । जेलबाट मुक्त भएपछि बुद्धधर्म अध्ययनको निमित्त वहाँ बर्मा र श्रीलंका जानुभयो ।

सन् १९४० जनवरी २५ तारिखका दिन वहाँले श्री लंकामा स्वर्गीय धर्म-रक्षितवंशालंकार श्री पैलेन वज्रज्ञान महास्थविरको आचार्यत्वमा उपसम्पदा (= पूर्ण मिक्षुत्व) पाउनु भएको हो । सन् १९४२ को अन्त्यतिर सर्वप्रथम वहाँ काठमाडौंमा आउनु भयो र त्यसै समयदेखि नेपालमा बुद्धधर्म प्रचारणम् कार्यमा संलग्न हुँदै आउनु भएको छ । वहाँ काठमाडौंको स्वयम्भूस्थित आनन्द-कुटी यिहारमा बस्नुहुन्दै ।

सन् १९५० मा श्री लंकामा भएको प्रथम विशब्दबौद्ध सम्मेलनमा नेपालको नेतृत्व गर्नुका साथै धेरै उन्तरराष्ट्रिय बौद्ध सम्मेलनहरूमा मात्र होइन अनेक शान्तिसम्मेलनहरूमा पनि वहाँले नेतृत्व गर्दै आउनु भएको छ । यूरोप, अमेरिका, स्कायापिण्डनेचिया र दक्षिणपूर्वी एशियाका क्षेत्रके मुलुकहरू तथा रूस चीन, मंगोलिया आदि अनेक साम्यवादी देशहरूमा पनि ध्रमण गर्नु भएको छ ।

सन् १९५१ मा वहाँले “भखिल नेपाल भिक्षुमहासंघ” को, सन् १९५२ मा स्वयम्भूस्थित “आनन्दकुटी विद्यापीठ” र सन् १९७३ मा “आनन्दकुटी विहार गुठी” को स्थापना गर्नु भएको हो ।

सन् १९५५ मा वहाँले श्री लंकाबाट “नेपाल शासन शोभन थी धर्मरक्षितवंशालंकार” भन्ने गोरेब नाम पाउनुका साथै यसै सालमा वहाँले भारतको